

QKRMT Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
KRCT The Kosova Rehabilitation
Center for Torture Victims

MANUAL MBI METODOLOGJINË E DOKUMENTIMIT

**MANUAL ON THE METHODOLOGY
OF DOCUMENTATION**

METODOLOŠKI PRIRUČNIK ZA DOKUMENTACIJU

DOKUMENTIMI I KRIMEVE TË DHUNËS SEKSUALE GJATË LUFTËS NË KOSOVË
DOCUMENTATION OF SEXUAL VIOLENCE DURING THE KOSOVO WAR
DOKUMENTOVANJE ZLOČINA SEKSUALNOG NASILJA TOKOM RATA NA KOSOVU

Version i përditësuar / Updated version / Ažurirana verzija

KRCT 2024

QKRMT Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
KRCT The Kosova Rehabilitation
Center for Torture Victims

Manual mbi Metodologjinë e Dokumentimit

Dokumentimi i Krimeve të Dhunës Seksuale gjatë luftës në Kosovë

[Version i përditësuar]

Shtator 2024

QKRMT

Ky Manual është zhvilluar nga Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT]. Grupi punues përbëhet nga Dr. Feride Rushiti, Fatmire Haliti dhe Rrezarta Aliu. Në përgaditjen e këtij manuali asistoi Dr. Jule Krüger, Konsulente dhe hulumtuese e të dhënave për të drejtat e njeriut dhe Këshilltare hulumtuese për evidenca dhe analiza kuantitative, Amnesty International.

“Manuali mbi Metodologjinë për Dokumentimin e krimeve të dhunës seksuale në konflikt” është hartuar në kuadër të projektit “Rritja e angazhimit për drejtësi tranzicionale në Kosovë përmes dokumentimit të dhunës seksuale gjatë luftës”, zbatuar gjatë viteve 2019 – 2023 nga QKRMT dhe mbështetur nga Ambasada e Zvicrës në Kosovë.

Në vitin 2023, “Manuali mbi Metodologjinë për Dokumentimin e krimeve të dhunës seksuale në konflikt” u publikua duke shërbyer si një udhëzues thelbësor për studiuesit, aktivistët dhe profesionistët ligjorë. Ky manual, i njohur gjerësisht për qasjen e tij të plotë dhe njohuritë praktike, iu nënshtrua përditësimeve të rëndësishme në vitin 2024. Edicioni i përditësuar jo vetëm që përfshin gjetjet më të fundit të kërkimeve, por gjithashtu paraqet një format të ristrukturuar për të rritur përdorshmërinë dhe qasjen. Ndryshimet kryesore përfshijnë riorganizimin e kapitujve për të pasqyruar më mirë fazat kronologjike të dokumentimit dhe udhëzime të përditësuara për mbledhjen e të dhënave dhe mbështetjen e të mbijetuarve. Këto përditësime synojnë të përmirësojnë efikasitetin dhe efektivitetin e përpjekjeve për dokumentim.

Përmbajtja e këtij publikimi është përgjegjësi e plotë dhe e vetme e Qendrës Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT].

2024 © Të drejtat autoriale i përkasin QKRMT-së. Ndalohet kopjimi, ri-prodhimi, publikimi i pa autorizuar, qoftë origjinal apo i modifikuar në çfarëdo mënyre pa lejen nga QKRMT.

Përditësimi dhe publikimi i këtij manuali është mbështetur nga **Sigrid Rausing Trust**.

| **Kontakti:** QKRMT
| Rr. Hamëz Jashari 16b/2, 10000 Prishtinë, Kosovë
| **Tel:** +383 [0] 38 243 707
| **E-mail:** info@krct.org
| **Website:** www.krct.org

PËRMBAJTJA

Dokumentimi i krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë	06
Përmbledhje ekzekutive	08
Qëllimi dhe Rëndësia	10
Lista e akronimeve	11

PJESA I: RËNDËSIA E DOKUMENTIMIT TË DHUNËS SEKSUALE NË KONFLIKT

1. DHUNA SEKSUALE GJATËLUFTËS NË KOSOVË, NJOHJA LIGJORE E VIKTIMAVE DHE DOKUMENTIMI I PËRVOJAVE TË TË MBIJETUARVE	14
1.1. Të kuptuarit e përdorimit të dhunës seksuale gjatë konflikteve të armatosura	14
1.2. Njohja ndërkombëtare e dhunës seksuale në konflikt si krim lufte	15
1.3. Njohja e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë [1998-1999]	16
1.4. Nisma e re e QKRMT-së për të dokumentuar përvojat e kohës së luftës të të mbijetuarve të dhunës seksuale në Kosovë	18
2. TEORIA E NDRYSHIMIT	21
3. STANDARDET ETIKE: PARIMI “MOS BËJ DËM” DHE MIRATIMI I NJË QASJEJE TË PËRQENDRUAR TË TË MBIJETUARIT PËR DOKUMENTIMIN E DHUNËS SEKSUALE NË KONFLIKT	23
3.1. Vlerësimi i rrezikut	24
3.2. Konfidencialiteti	25
3.3. Kujdesi dhe mbështetja gjatë procesit të dokumentimit	27

PJESA II: PROCESI I DOKUMENTIMIT

4. FAZAT E PROCESIT TË DOKUMENTIMIT	32
4.1. Formulimi i pyetjeve të hulumtimit	32
4.2. Hartimi, menaxhimi dhe planifikimi i projektit	33
4.3. Zhvillimi i pyetësorit të intervistës	34
4.4. Pilotimi dhe testimi i pyetësorit të intervistës, futjes dhe përpunimit të të dhënave	35
4.5. Formulari i pëlqimit të informuar	37
4.6. Përvoja e stafit dhe nevoja për trajnime	38
4.7. Strategjitë për identifikimin dhe pjesëmarrjen më të gjërë të të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë në procesin e dokumentimit	38
4.8. Impakti i strategjive për identifikim	39
5. MBLEDHJA E TË DHËNA	40
5.1. Procesi i intervistimit	40
5.2. Futja dhe përpunimi i të dhënave, si dhe menaxhimi dhe ruajtja e tyre	44
5.3. Protokoli për sigurinë e të dhënave	46
5.4. Analiza dhe raportimi i të dhënave	47
5.5. Forma e publikimit të të dhënave	51
5.6. Mënyrat për ndarjen e të dhënave me publikun	54
Bibliografia	55
Shtojcat	60

DOKUMENTIMI I KRIMEVE TË DHUNËS SEKSUALE GJATË LUFTËS NË KOSOVË

Më shumë se 25 vjet pas luftës, Kosova ende po përpiqet që të dokumentojë krimet e luftës, shkeljet masive të të drejtave të njeriut dhe në veçanti krimet e dhunës seksuale të përdorur si armë lufte. Në një vend që trashëgoi një luftë shkatërruese dhe plot mizori nga më të ndryshmet, trajtimi i krimeve të dhunës seksuale nuk ishte prioritet as i komunitetit dhe as i institucioneve kombëtare apo ndërkombëtare. Prandaj, edhe prioritizimi i nevojave dhe të drejtave të të mbijetuarve në agjendën institucionale, nuk ka qenë punë e lehtë, meqenëse në një sistemi patriarkal, i cili ende karakterizon shoqërinë tonë, e që veçanërisht ishte më i theksuar në vitet e menjëhershme të pas luftës, luftimi i stigmës mbetet sfida e vazhdueshme.

Pavarësisht nga sa u përmend më lart, QKRMT-ja arriti të avokojë për të drejtat dhe mirëqenien e të mbijetuarve të dhunës seksuale nga koha e luftës, si dhe të luftojë stigmën karshi kësaj kategorie të ndjeshme shoqërore në Kosovë. Një nga arritjet kryesore të QKRMT-së është njohja e statusit ligjor për të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë [1998-1999]. Praktikisht, u deshën gati dy dekada punë avokuese për njohjen zyrtare të statusit të viktimave, dhe që nga shkurti 2018 kishte nisur procesi i njohjes ligjore të të mbijetuarve të dhunës seksuale nga koha e luftës në Kosovë.

Edhe pse sot ka një ndërgjegjësim më të lartë për dhunën seksuale të gjatë luftës, ka shumë të mbijetuar që ende nuk i kanë raportuar rastet e tyre dhe nuk janë trajtuar. Me mungesën e një "inventarizimi të krimet", traumave, paragjykimeve dhe shumë barrierave institucionale dhe ligjore, përpjekjet kundër dhunës seksuale dhe dhunës me bazë gjinore gjatë luftës vazhdimisht kanë bërë thirrje për më shumë vëmendje karshi nevojave të të mbijetuarve.

Në një mjedis të tillë, dokumentimi i krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës, përtej të qenit një sfida, ishte një nevojë imperative për realizimin e të drejtave të të mbijetuarve, duke u bërë kështu prioritet kryesor i QKRMT-së, si dhe organizatave të tjera që punojnë drejtpërdrejt me të mbijetuarit. Kësisoj, përkushtimi në rritje për zbulimin e së vërtetës për krimet e dhunës seksuale në Kosovë

bëhet i dobishëm për fuqizimin e të mbijetuarve dhe u mundëson atyre një jetë të dinjitetshme.

Prandaj, ndërtimi i një arkive gjithëpërfshirës të krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë është thelbësor për promovimin e drejtësisë, llogaridhënies, parandalimit, gjithëpërfshirjes, njohjes, hulumtimit, edukimit dhe ruajtjes së kujtesës historike. Një arkivë e tillë shërben si mjet kyç në trajtimin dhe mbështetjen e çështjes së të mbijetuarve, duke kontribuar për një shoqërie më të drejtë dhe paqësore.

Megjithëkëtë, dokumentimi i dhunës seksuale në konflikt është një mision sa kompleks aq dhe sfidues, i cili kërkon njohuri dhe ekspertizë të specializuar. Edhe pse qëllimet mund të jenë të mira, praktikat joefektive dhe të pasigurta të dokumentimit mund të dëmtojnë nevojat dhe interesat e të mbijetuarve. Praktika të tilla jo vetëm që shkelin të drejtat e tyre njerëzore, por edhe lëkundin besimin në sistemin ligjor dhe pengojnë shanset e tyre për të kërkuar drejtësi dhe kompensim.

Prandaj, për të adresuar këtë çështje dhe për të siguruar një qasje të përqendruar te viktimat dhe parimi “mos bëj dëm,” është hartuar Kodi Murad, i cili mëton të jetë një Kod Sjelljeje për dokumentuesit e krimeve të dhunës seksuale në konflikt. Përderisa Kodi Murad e vë theksin kryesor në Parimet e dokumentimit të dhunës seksuale në konflikt, Manuali i QKRMT-së për metodologjinë e dokumentimit të krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë tregon në praktikë dhe hap pas hapi se si janë dokumentuar 1300 raste të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Kështu, ky Manual mbi metodologjinë e dokumentimit është jetik në dokumentimin e krimeve të dhunës seksuale të ndodhura në luftë, pasi siguron saktësi, paanshmëri, transparencë, qëndrueshmëri dhe konsiderata etike. Manuli hedh themelet për të dhëna të besueshme historike që mund të përdoren për kërkime, edukim dhe ruajtjen e kujtesës kolektive.

| Dr. Feride Rushiti

| Themeluese dhe Drejtore Ekzekutive, QKRMT

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (QKRMT) ka filluar për herë të parë në Kosovë zbatimin e një projekti i cili ekskluzivisht dokumenton krimet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Që nga fundi i luftës, ka pasur mungesë të një baze të dhënash të strukturuar mirë për të dokumentuar këto krime. Në mungesë të nismave institucionale për dokumentimin e rasteve të dhunës seksuale, në vitin 2019, QKRMT-ja mori përgjegjësinë për të nisur procesin e dokumentimit. Ndjeshmëria e këtyre rasteve dhe mungesa e përvojës lokale dhe rajonale në dokumentimin e tyre e bëjnë këtë nismë esenciale.

Procesi i Dokumentimit të krimeve të dhunës seksuale në konflikt (DhSK) përfshin mbledhjen, përpunimin dhe publikimin e informacioneve për rastet e krimeve të dhunës seksuale gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës. Nisma e QKRMT-së, për dokumentimin e krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë synon të përfshijë të gjithë individët që kanë përjetuar dhunë seksuale në kontekstin e luftës në Kosovë, pavarësisht përkatësisë etnike së tyre. Deri më sot, QKRMT ka arritur të dokumentojë gjithsej 1300 raste të referuara nga QKRMT dhe organizatat partnere (Qendra për Promovimin e Drejtave të Grave {QPDG}, Medica Kosova dhe Medica Gjakova). Dokumentimi i rasteve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë do të vazhdojë edhe në të ardhmen.

Ekipi i dokumentimit i interviston të mbijetuarit duke përdorur një pyetësor që është zhvilluar posaçërisht për qëllimin e procesit të dokumentimit. Informacioni i mbledhur nëpërmjet pyetësorit të intervistës futet në një databazë për përpunim, verifikim, analizë dhe raportim të mëtejshëm.

Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës është themeluar në vitin 1999, si përgjigje ndaj kujdesit të nevojshëm rehabilitues për njerëzit që kanë pësuar trauma të rënda të lidhura me luftën në Kosovë. Qëllimi i themelimit të QKRMT-së ishte të ofrojë trajtim dhe rehabilitim për viktimat e torturës dhe traumës dhe të ndërtojë kapacitete menaxhuese dhe staf profesional të përkushtuar për të promovuar respektimin e të drejtave të njeriut për të gjitha etnitë në Kosovë. Grupet e synuara përfshijnë, por nuk kufizohen në: të mbijetuarit e luftës, veçanërisht të mbijetuarit e dhunës seksuale, personat e privuar nga liria, azilkerkuesit, refugjatët, të kthyerit, personat e zhvendosur brenda vendit, personat pa shtetësi, personat e riatdhesuar dhe kategori të tjera të cënueshme. Përgjatë 25 vjetëve të ekzistencës së saj, QKRMT funksion si qendra kryesore referente për trajtimin dhe rehabilitimin e të mbijetuarve të torturës dhe luftës. Mandati i saj është i fokusuar në luftimin e torturës përmes monitorimit dhe dokumentimit, si dhe ofrimit të ndihmës për të mbijetuarit e traumës dhe torturës përmes qasjes ndërdisiplinore dhe programeve të rehabilitimit.

Më shumë se dy dekada pas përfundimit të luftës, Kosova ende ka vështirësi për të arritur deri tek e vërteta dhe drejtësia në lidhje me trashëgiminë e dhunës seksuale gjatë luftës. Pas përfundimit të luftës, dhimbja erdhi në forma të ndryshme, për ata që vdiqën, për familjet e të pagjeturve dhe çdo humbje që kishin përjetuar. Por forma më e keqe e dhimbjes ishte ajo që vinte me stigmë, turp dhe përjashtim. Në një vend që doli nga një luftë shkatërruese, plot mizori të të gjitha llojeve, adresimi i krimeve seksuale gjatë luftës nuk ishte prioritet i komunitetit apo i institucioneve të brishta lokale dhe ndërkombëtare.

Procesi i dokumentimit ka filluar në vitin 2019 në kuadër të projektit “Rritja e angazhimit për drejtësi tranzicionale në Kosovë përmes dokumentimit të dhunës seksuale gjatë luftës” i mbështetur nga Ambasada Zvicerane në Kosovë. Synimet e këtij projekti të dokumentimit ishin: [1] ngritja e vetëdijesimit të publikut për atë që ndodhi gjatë luftës në Kosovë duke ndarë të vërtetën rreth dhunës seksuale, [2] arritja e një njohje gjithëpërfshirëse dhe qasje ndaj të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë kohës së luftës, [3] rritja e drejtësisë tranzicionale duke i ndihmuar të mbijetuarit të marrin drejtësi dhe dëmshpërblime, [4] promovimi i respektimit të të drejtave të njeriut për të gjitha etnitë që jetojnë në Kosovë, dhe [5] parandalimi dhe çrrënjësja e dhunës seksuale në konflikt në të ardhmen duke avokuar pranë institucioneve qeveritare në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar për ndalimin e saj. Historitë e mbledhura përmes procesit të dokumentimit do t’i kontribuojnë zbardhjes së të vërtetës, duke u dhënë një qasje gjithëpërfshirëse të gjithë të mbijetuarve pavarësisht përkatësisë etnike, gjinisë apo besimeve të tyre personale.

Secili aspekt i procesit të dokumentimit, si: mbledhja, përpunimi dhe raportimi i të dhënave, kryhet në përputhje me standardet dhe legjislacionin vendor dhe ndërkombëtar. Çdo i mbijetuar që pranon të intervistohet, informohet për të drejtat e tij dhe jep pëlqimin e informuar për të marrë pjesë në dokumentim.

Në këtë manual, lexuesi mund të mësoj në detaje të gjithë hapat e procesit të dokumentimit. Procesi i dokumentimit synon ruajtjen e historisë së dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovës.

Të gjitha dokumentet e zbatueshme gjatë procesit të dokumentimit, duke përfshirë këtë manual, janë në dispozicion në tri gjuhë: shqip, serbisht dhe anglisht.

QËLLIMI DHE RËNDËSIA

Manuali mbi Metodologjinë e Dokumentimit të Dhunës Seksuale gjatë luftës në Kosovë shërben si një udhëzues gjithëpërfshirës për institucionet dhe OJQ-të që merren me dokumentimin e krimeve të luftës të natyrës seksuale, si në Kosovë ashtu edhe në vendet e tjera. Duke u bazuar në përvojën e gjerë të Qendrës Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës në Kosovë [QKRMT] dhe duke u bazuar në parimet në Protokollin Ndërkombëtar për Dokumentimin dhe Hetimin e Dhunës Seksuale në Konflikt¹, ky manual ofron një udhëzues gjithëpërfshirës, hap pas hapi, mbi praktikat efektive të dokumentimit. Ai synon të sigurojë saktësi dhe konsistencë në përpjekjet e dokumentimit, duke mbështetur kështu ndjekjen e drejtësisë dhe ofrimin e mbështetjes së nevojshme për të mbijetuarit.

¹ Protokollin Ndërkombëtar për Dokumentimin dhe Hetimin e Dhunës Seksuale në Konflikt, 2017. Marrë nga: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf, qasur për herë të fundit në shtator 2022.

LISTA E AKRONIMEVE

DhSK - Dhuna seksuale në konflikt

QPDG - Qendra për Promovimin e Drejtave të Grave

GDPR - Të Drejtat e Përgjithshme për Mbrojtjen e të dhënave

KQNJVSPDHLÇK - Komisioni Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Personave të Dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës

IRCT - Këshilli Ndërkombëtar për Rehabilitimin e Viktimave të Torturës

QKRMT - Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës

NATO - Organizata e Traktatit të Atlantikut Verior

OJQ - Organizatë joqeveritare

PJESA I

RËNDËSIA E DOKUMENTIMIT TË DHUNËS SEKSUALE NË KONFLIKT

1. DHUNA SEKSUALE GJATË LUFTËS NË KOSOVË, NJOHJA LIGJORE E VIKTIMAVE DHE DOKUMENTIMI I PËRVOJAVE TË TË MBIJETUARVE

1.1. Të kuptuarit e përdorimit të dhunës seksuale gjatë konflikteve të armatosura

Dhuna seksuale është një praktikë e zakonshme gjatë konflikteve të armatosura në mbarë botën, që synon kryesisht gratë dhe vajzat, por edhe burrat dhe djemtë. *Kombet e Bashkuara* e kanë miratuar përkufizimin e mëposhtëm: “*dhuna seksuale në konflikt*” i referohet *dhunimit, skllavërisë seksuale, prostitucionit të detyruar, shtatzënisë së detyruar, abortit të detyruar, sterilizimit të detyruar, martesës së detyruar, trafikimit të personave kur kryhet në situata konflikti për qëllim të dhunës/shfrytëzimit seksual dhe çdo forme tjetër të dhunës seksuale të një peshe të njejtë që kryhet kundër grave, burrave, vajzave ose djemve që lidhet drejtpërdrejt ose jodrejtpërdrejt me një konflikt*.²

Literatura akademike vëren se ka ndryshime në lidhje me arsyen pse dhuna seksuale ndodh gjatë konfliktit të armatosur. Ndonjëherë, dhunimi dhe abuzimi seksual përdoren në mënyrë strategjike nga komandantët si një “armë apo mjet luftime” për të arritur objektivat ushtarake. Kjo mund të përfshijë ndëshkimin ose terrorizimin e civilëve për të arritur bashkëpunimin ose pajtueshmërinë, thyerjen e moralit të armikut ose dëbimin e popullatës civile nga territoret që një pjesëtar i armatosur kërkon të kontrollojë.³ Në raste të tjera, dhuna seksuale në konflikt është rezultat i sjelljeve oportuniste, kur pjesëtarët e armatosur përfshihen në këto praktika për të përmbushur motive private dhe nxitje individuale.⁴ Kur sjelljet individuale oportuniste tolerohen dhe nuk dënohen e nga komandantët, dhuna seksuale e kohës së luftës rrezikohet të bëhet “praktikë” epërhapur.⁵ Përveç pasojave shëndetësore fizike dhe psikologjike, të mbijetuarit e dhunës seksuale të kohës së luftës përjetojnë edhe pasoja sociale që mund të jenë drastike, si për shembull shtyerja e viktimave

² Dhuna seksuale në konflikt, *Kombet e Bashkuara*, S/2019/280. Marrë nga: <https://digitallibrary.un.org/record/3799661?ln=en>, qasur për herë të fundit në nëntor 2022

³ Conflict-Related Sexual Violence, *Annual Review of Political Science*, vëll. 24, faqe 199. Marrë nga: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-polisci-041719-102620>, qasur për herë të fundit më 11 shkurt 2023

⁴ Conflict-Related Sexual Violence, *Annual Review of Political Science*, vëll. 24, faqet 193-211, shih faqen 199. Marrë nga <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-041719-102620>, qasur për herë të fundit më 31 janar 2023

⁵ Rape as a practice of war: toward a typology of political violence. *Politics & Society*, vëll. 46 [4], faqet 513-37. Marrë nga: <https://doi.org/10.1177/0032329218773710>, qasur për herë të fundit më 12 shtator 2022

drejt izolimit për shkak të turpit, stigmës, si dhe fajësimit të viktimave. Të kombinuara, këto përvoja pengojnë të mbijetuarit që t'u raportojnë të tjerëve përvojat e tyre.⁶

Gjatë luftës në Kosovë, dhunimi kuptohet se është përdorur si një armë e “spastrimit etnik” sistematik, me qëllimin përfundimtar të shkatërrimit të nderit dhe identitetit të shqiptarëve. Civilët, të cilët nuk ikën nga Kosova, u vranë, u zhdukën⁷, u dhunuan dhe torturuan nga forcat serbe.⁸ Dhuna seksuale gjatë luftës në Kosovë ka ndodhur më shumë ndaj grave bazuar në të dhënat e Komisionit Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Personave të Dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës⁹ ku thuhet se nga 1667 aplikime të miratuara, 1576 janë gra dhe 91 burra, dhe nga statistikat e dokumentimit të QKRMT-së, ku nga 1300 të dhëna të futura në databazë, 1212 janë gra dhe 88 burra.¹⁰

1.2. Njohja ndërkombëtare e dhunës seksuale në konflikt si krim lufte

Para fillimit të luftës në Kosovë në vitin 1998, rajoni kishte përjetuar vetëm disa vite më parë një luftë tjetër të madhe pas shpërbërjes së Jugosllavisë. Pas luftës në Bosnjë (1992-1995), u vlerësua se deri në 50,000 viktima, kryesisht gra dhe fëmijë boshnjakë, përjetuan dhunë seksuale, kryesisht të ushtruar nga forcat e armatosura serbe.¹¹

Si përgjigje ndaj këtyre mizorive, më 18 dhjetor 1992, Këshilli i Sigurimit i OKB-së e shpalli krim ndërkombëtar që duhet trajtuar *ndalimin dhe dhunimin masiv, të organizuar dhe sistematik të grave, në veçanti të grave myslimane, në Bosnjë dhe Hercegovinë*.

Më pas si rrjedhojë, Statuti i Tribunalit Penal Ndërkombëtar për ish-Jugosllavinë (TPNJ, 1993) u hartua për të përfshirë dhunimin si krim kundër njerëzimit, krahas krimeve të tjera si tortura dhe shfarosja, kur kryhen gjatë konfliktit të armatosur dhe drejtohen kundër një popullate civile. Kjo ishte hera e parë që dhunimi i luftës ndiqej penalisht nga një gjykatë ndërkombëtare. Kjo praktikë u ndoq më pas nga Tribunali Penal Ndërkombëtar për Ruandën (TPNR, 1994), që u bë gjykata e parë ndërkombëtare që shpalli një të akuzuar fajtor për krimin e luftës së dhunimit të kryer si gjenocid.

⁶ Pavarësisht ndalimit të saj në të drejtën ndërkombëtare, dhuna seksuale në konflikt mbetet një realitet brutal. Marrë nga: [https://www.icrc.org/en/document/five-things-know-about-sexual-violence-conflict-zones#:~:text=Apart%20from%20physical%20and%20psychological,with%20jo%20do%20të%20thotë%20e%20jetese](https://www.icrc.org/en/document/five-things-know-about-sexual-violence-conflict-zones#:~:text=Apart%20from%20physical%20and%20psychological,with%20jo%20do%20të%20thotë%20e%20jetese, qasur për herë të fundit nëntor 2022), qasur për herë të fundit nëntor 2022

⁷ Under Orders: War Crimes in Kosovo. Marrë nga: <https://archive.hrw.org/reports/2001/kosovo/>, qasur për herë të fundit më 10 maj 2023.

⁸ Plesch, Valerie: Her Hands in His: One Family Contends with Kosovo's Legacy of Sexualized Violence, Women's Media Center, 22 shkurt 2021. Marrë nga: <https://womensmediacenter.com/women-under-siege/her-hands-in-his-one-family-contentends-with-kosovo-legacy-of-sexualized>, qasur për herë të fundit më 23 shkurt 2023.

⁹ Informacioni nga Komisioni Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Viktimave të Dhunës Seksuale gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës është marrë në Gusht 2024.

¹⁰ Të dhënat nga procesi i dokumentimit. Marrë nga: <https://krct.org/dokumentimi/en/part-a/>, qasur për herë të fundit më 20 mars 2023.

¹¹ Krimet e luftës, gjenocidi dhe drejtësia: Një histori globale. Marrë nga: <https://doi.org/10.1057/9781137037015>, qasur për herë të fundit më 23 shtator 2022.

Statuti i Romës i Gjykatës Penale Ndërkombëtare, i cili hyri në fuqi në korrik 2002, përfshin dhunimin, skllavërinë seksuale, prostitucionin e detyruar, shtatzëninë e detyruar, sterilizimin e detyruar ose “*çdo formë tjetër të dhunës seksuale të të njejtës forcë*” si krim kundër njerëzimit kur kryhet në mënyrë të përhapur ose sistematike.¹²

1.3. Njohja e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë [1998-1999]

Gjatë viteve të 90-ta, rënia e komunizmit dhe shpërbërja e ish-Jugosllavisë u shoqërua me luftëra ndëretnike që, sipas numrit të viktimave civile, ishin ndër më të tmerrshmet që nga fundi i Luftës së Dytë Botërore. Pjesë e këtyre humbjeve ishin edhe qytetarët e Kosovës, të drejtat e të cilëve u shkelën në mënyrë masive dhe sistematike që kur Serbia hoqi autonominë politike të Kosovës në vitin 1989.¹³ Këto shkelje arritën kulmin me luftën e Kosovës të viteve 1998-1999 që rezultoi me 13535 viktima të dokumentuara [si civile ashtu edhe të armatosura], nga të cilët 10812 ishin shqiptarë, 2197 ishin serbë, dhe 526 ishin romë, boshnjakë dhe pjesëtarë të komuniteteve pakicë.¹⁴ Lufta përfundoi me ndërhyrjen e Organizatës së Traktatit të Atlantikut të Veriut (NATO).

Gjatë luftës në Kosovë, është vlerësuar se janë dhunuar 20000 gra¹⁵. Sipas ligjit në Kosovës për statusin dhe të drejtat e viktimave të konfliktit, viktimat civile dhe familjet e tyre, si dhe veteranët dhe pjesëtarët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, morën mbështetje sociale, mjekësore si dhe mbështetje financiare shtetërore në formë pensioni mujor pas konfliktit, nëse ka pasur vdekje ose zhdukje të një anëtari të familjes, si dhe në rast të lëndimit dhe/ose paaftësisë si pasojë e veprimtarisë së armatosur ose mjeteve shpërthyesë që kanë mbetur në zonën e mëparshme të konfliktit.¹⁶ Fillimisht, të mbijetuarit e dhunës seksuale mbetën të përjashtuar nga njohja dhe mbështetja institucionale për një periudhë 15-vjeçare, sepse pasojat nga dhuna seksuale fillimisht nuk njiheshin sipas ligjit.

Pas punës me të mbijetuarit e dhunës seksuale menjëherë pas luftës nga viti 1999 e tutje përmes ofrimit të shërbimeve të rehabilitimit, QKRMT dhe organizatat e tjera ishin thellësisht të njohura me nevojat e të mbijetuarve. QKRMT, në bashkëpunim edhe me organizatat tjera joqeveritare,

¹² Dhuna Seksuale: një armë e luftës, 2014. Marrë nga: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>, qasur për herë të fundit më 12 janar 2023

¹³ What You Need to Know About Rising Serbia-Kosovo Tension. Marrë nga: https://www.washingtonpost.com/business/what-you-need-to-know-about-rising-serbia-kosovo-tensions/2022/12/27/3b7e02a8-861c-11ed-b5ac-411280b122ef_story.html, qasur për herë të fundit në dhjetor, 2022.

¹⁴ The Kosovo Humanitarian Law Centre. [2011]. Kosovo Memory Book 1998-2000. Marrë nga: <http://www.kosovomemorybook.org/>, qasur për herë të fundit më 11 shkurt 2023.

¹⁵ United Nations Security Council, “S/PRST/2022/1: Protection of Civilians in Armed Conflict. Minutat mund të gjenden në: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv.8880_E.pdf, qasur për herë të fundit më 11 shkurt 2023.

¹⁶ Ligji Nr. 04/L-054 “Ligji për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave Civile dhe Familjeve të tyre”. Marrë nga: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2793>, qasur për herë të fundit më 1 mars 2023.

udhëhoqi procesin e avokimit për ndryshimin e ligjit në Kosovë për statusin dhe të drejtat e viktimave të konfliktit, për të mbrojtur dhe njohur gjithashtu të drejtat dhe nevojat e të mbijetuarve të dhunës seksuale.¹⁷ Ligji për njohjen zyrtare nga shteti më në fund u miratua në vitin 2014, kur u ndryshua “Ligji për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave Civile dhe Familjeve të tyre.”¹⁸ Pas shumë pune dhe avokimi nga QKRMT dhe organizatat tjera joqeveritare, ky ndryshim ligjor mundësoi njohjen statusit të mbijetuarve të dhunës seksuale të cilët i ishin nënshtruar dhunimeve dhe abuzimeve seksuale gjatë periudhës 27 shkurt 1998 deri 20 qershor 1999. Si rezultat i këtij ndryshimi, në vitin 2018, filloi punën Komisioni Qeveritar për njohjen dhe verifikimin e statusit të personave të dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës, ku pas njohjes së statusit, të mbijetuarve të dhunës seksuale iu mundësohet mbështetje financiare në formën e një pensioni.

Pavarësisht ndryshimit ligjor në vitin 2014, procesi i njohjes zyrtare filloi vetëm në fillim të vitit 2018. *Komisioni Qeveritar për njohjen dhe verifikimin e statusit të personave të dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës* po i shqyrton vetëm rastet e aplikimeve që i përkasin afatit kohor 27 shkurt 1998 deri më 20 qershor 1999, që është periudha zyrtare e përcaktuar me ligj. Kjo kufizon që të mbijetuarit e DhSK-së jashtë këtij afati kohor të përfitojnë në mënyrë të barabartë nga mundësia e mbështetjes financiare të ofruar nga shteti.¹⁹ Për më tepër, vonesat e gjata në shqyrtimin e aplikimeve në fillim të procesit, proceset komplekse të vendimmarrjes dhe procedurat e ndërlikuara të komunikimit dhe ankimit janë përvoja të zakonshme që krijojnë pakënaqësi te të mbijetuarit dhe si rezultat dekurajojnë shumë prej tyre për të aplikuar për njohjen e statusit.²⁰

Megjithatë, për dallim nga ligji, proces i dokumentimit nuk i përjashton të mbijetuarit e dhunës seksuale, edhe nëse ngjarja ka ndodhur jashtë afatit kohor. Për kundër, në këtë dokumentim, përfshihen të gjitha ngjarjet e dhunës seksuale që janë të kontekstit të luftës në Kosovë.

¹⁷ Ligji Nr. 04/L-172 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr.04/L-054 për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave të Dhunës Seksuale të Luftës, Viktimave Civile dhe Familjarëve të tyre. Marrë nga:

<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>, qasur për herë të fundit më 6 mars 2023.

¹⁸ Shih fusnotën paraprake.

¹⁹ QKRMT dhe partnerët e saj janë të dijeni për raste të dhunës seksuale që janë të lidhura me luftën në Kosovë por janë jashtë periudhës kohore zyrtare të konfliktit.

²⁰ Kosova ka zgjeruar një skemë që ofron njohje dhe pensione për të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës, por stigmatizimi social i viktimave të përdhunimit do të thotë se shumë prej tyre mund të mos aplikojnë kurrë, besojnë ekspertët. Marrë nga: <https://balkaninsight.com/2023/01/27/kosovos-war-rape-survivors-scheme-hindered-by-enduring-stigmas/>, qasur për herë të fundit më 13 shkurt 2023.

1.4. Nisma e re e QKRMT-së për të dokumentuar përvojat e kohës së luftës të të mbijetuarve të dhunës seksuale në Kosovë

Edhe pse ekziston korniza ligjore në Kosovë që e njeh statusin dhe të drejtat e viktimave të luftës dhe familjeve të tyre, për më shumë se 25 vjet që nga përfundimi i luftës, institucionet shtetërore të Kosovës nuk kanë qenë të suksesshme në dokumentimin e krimeve të luftës, shkeljet masive të të drejtave të njeriut apo krimet seksuale të luftës që kanë ndodhur. Pavarësisht iniciativave të ndryshme institucionale, sukseset kanë qenë shumë të kufizuara. Së fundmi, më 9 gusht 2023 është miratuar Ligji për Institutin e krimeve të kryera gjatë luftës në Kosovë²¹, ku më vonë u themelua edhe Instituti i krimeve të kryera gjatë luftës në Kosovë. Po ashtu, më 13.06.2024, Qeveria miratoi Strategjinë për Drejtësi Tranzicionale.²²

Përveç kësaj, përkundër natyrës së përhapur dhe sistematike të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, vetëm disa kryes janë ndjekur penalisht.²³ Mungesa e përkushtimit politik për të dokumentuar dhe ndjekur penalisht këto lloje krimesh ka krijuar terren për heshtje si dhe stigmatizim të mbijetuarve të dhunës seksuale në shoqërinë kosovare, mosndëshkim të kryesit dhe padrejtësi për viktimat.

Ndërkohë, vetëm disa organizata të shoqërisë civile i kanë dokumentuar viktimat e luftës në Kosovë. Megjithatë, këto përpjekje kanë qenë të kufizuara në personat që u vranë ose u zhdukën me forcë gjatë periudhës janar 1998 – dhjetor 2000.²⁴ Deri në vitin 2019, nuk kishte asnjë nismë për të ofruar një dokumentim gjithëpërfshirës të rasteve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Kjo mungesë në dokumentim rrezikonte të fshijë nga kujtesa përvojën e rreth 20000 të mbijetuarve dhe të shtrembërojë të vërtetën e asaj që ka ndodhur. Sipas hulumtimit të QKRMT-së, mungesa e dokumentimit rrezikonte të ndikojë në brezin e ardhshëm përmes traumës së pa trajtuar ndër gjenerata.²⁵ E vërteta është pjesë e procesit të shërimit; ndihmon në rikthimin e dinjitetit personal, ndryshon perceptimin e shoqërisë, jep trajtim të barabartë për të gjithë dhe mbron nga mosndëshkimi dhe mohimi publik.²⁶

²¹ Ligji Nr. 08/L-177 për Institutin e Krimeve të kryera gjatë luftës në Kosovë. Marrë nga: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=79157>, qasur për herë të fundit më 5 shtator 2024.

²² Strategjia për Drejtësi Tranzicionale e Republikës së Kosovës (2024-2034). Marrë nga: <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/06/STRATEGJIA-PER-DREJTESI-TRANZICIONALE-E-REPUBLIKES-SE-KOSOVES-2024-2034.pdf>, qasur për herë të fundit më 5 shtator 2024.

²³ Kosova shpall fajtor ish-policin serb për përdhunim gjatë luftës pas rigjykitimit. Marrë nga: <https://balkaninsight.com/2022/11/11/kosovo-finds-serb-ex-policeman-guilty-of-wartime-rape-after-retrial/>, qasur për herë të fundit në dhjetor, 2022.

²⁴ Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë, 'Libër Kujtimi i Kosovës', Prishtinë, 2011. Marrë nga: <https://www.kosovomemorybook.org/>, qasur për herë të fundit dhjetor, 2022.

²⁵ Intergenerational effects of maternal post-traumatic stress disorder on offspring epigenetic patterns and cortisol levels. Marrë nga: <http://dx.doi.org/10.2217/epi-2021-0015>, qasur për herë të fundit më 20 dhjetor 2022.

²⁶ Truth Seeking; Elements of Creating an Effective Truth Commission. Marrë nga: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>, qasur për herë të fundit në nëntor, 2022.

Për të kontribuar në ruajtjen e së vërtetës si dhe për të ndihmuar në largimin e stigmës së çështjes së dhunës seksuale gjatë kohës së luftës, QKRMT njohu nevojën emergjente për dokumentimin gjithëpërfshirës sistematik të përvojave të të mbijetuarve. Prandaj, në vitin 2019, QKRMT filloi procesin e dokumentimit të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, duke prirë me këtë përpjekje në Kosovë dhe më gjerë. QKRMT ishte e përgatitur mirë për të ndërmarrë veprime për dokumentimin e dhunës seksuale sepse organizata ishte thellësisht e lidhur me të mbijetuarit, ishte e njohur me ndjeshmërinë e çështjes dhe kishte qenë nismëtare e shumë proceseve thelbësore për avancimin e kauzës së të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Akterëve të tjerë lokalë dhe rajonalë u mungonte përvoja në punën me të mbijetuarat e dhunës seksuale në konflikt dhe në avokimin publik për nevojat e tyre.

Synimi i procesit të dokumentimit është t'i japë formë rrëfimit kombëtar të Kosovës, në atë mënyrë që sa më shumë përvoja të mundshme rreth 20000 viktimave të pasqyrohen siç duhet. Nxjerrja në dritë e fatit të të mbijetuarve të dhunës seksuale është veçanërisht e rëndësishme, pasi që trashëgimia e dhunës seksuale të lidhur me luftën po perceptohet si poshtëruese dhe shkatërruese për shoqërinë kosovare.²⁷ Është gjithashtu i domosdoshëm dokumentimi duke pasur parasysh faktin se, më shumë se dy dekada pas luftës, shumë të mbijetuar po i nënshtrohen gjithnjë e më shumë sëmundjeve dhe pleqërisë. Prandaj, publiku i Kosovës rrezikon të humbasë qasjen në rrëfimet e dorës së parë të dhunimeve të kohës së luftës në Kosovë.

QKRMT zhvillon dhe zbaton procesin e dokumentimit në partneritet dhe bashkëpunim me disa organizata joqeveritare (OJQ) të cilat janë të autorizuara nga Qeveria për të mbështetur procesin e njohjes dhe verifikimit të statusit të personave të dhunuar gjatë luftës në Kosovë. Këto organizata janë *Qendra për Promovimin e të Drejtave të Grave (QPDG)*, *Medica Kosova* dhe *Medica Gjakova* (në tekstin e mëtejshëm “organizatat partnere”), të cilat ofrojnë shërbime psikosociale për të mbijetuarit.

Nisma e QKRMT-së për dokumentimin e rasteve të dhunës seksuale gjatë luftës synon të përfshijë çdo të mbijetuar të dhunës seksuale në kontekstin e luftës në Kosovë, pavarësisht nga përvoja, gjinia, mosha, përkatësia etnike apo besimet personale. Rrëfimet e mbledhura përmes procesit të dokumentimit shërbejnë për të përcaktuar një të vërtetë zyrtare për të cilën të gjithë mund të bien dakord.

²⁷ Remembering Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo: Nationalism, Feminism, Counter-Memory, and Justice. Marrë nga: <https://www.theworldmind.org/home/2018/5/4/remembering-conflict-related-sexual-violence-in-kosovo-nationalism-feminisms-counter-memory-and-justice>. Në dispozicion në: <https://www.theworldmind.org/home/2018/5/4/remembering-conflict-related-sexual-violence-in-kosovo-nationalism-feminisms-counter-memory-and-justice>, qasur për herë të fundit më 10 maj 2023.

Avancimi i tregimit të së vërtetës për krimet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë është esenciale për rritjen e zërave të të mbijetuarve, fuqizimin e tyre për të kërkuar të drejtat e tyre përmes njohjes së statusit, sjelljes së tregimeve të tyre në publik dhe kërimit të drejtësisë për krimet e kryera kundër tyre, si dhe t'u mundësojë të mbijetuarve të jetojnë një jetë me dinjitet. Dokumentimi i përvojave të të mbijetuarve të dhunës seksuale dhe krijimi i një arkivi gjithëpërfshirës të krimeve seksuale të kohës së luftës në Kosovë, është hap themelor në thyerjen e tabuve shoqërore dhe krijimin e hapësirës për diskursin publik të bazuar në dëshmi. Synimi është që çështja e dhunës seksuale gjatë luftës të bëhet realitet konkret në vend të një koncepti abstrakt, në përpjekje për të bërë humane vuajtjet të cilat i përjetojnë të mbijetuarit e dhunës seksuale nga koha e luftës.

Për të përmbushur synimin e përgjithshëm të dokumentimit, procesi përpiqet të arrijë objektivat specifike të mëposhtme:

- *Të dokumentohen rastet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë,*
- *Të zhvillohet një platformë publike e dhunës seksuale gjatë luftës, dhe*
- *Të rritet ndërgjegjësimi i shoqërisë dhe ligjvënësve për të lejuar një qasje më gjithëpërfshirëse ndaj të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë.*

2. TEORIA E NDRYSHIMIT

Hapi i parë i QKRMT-së dhe partnerëve të saj në zhvillimin e procesit të dokumentimit ishte formulimi i një teorie të ndryshimit. Teoria e ndryshimit është përshkrim dhe ilustrim gjithëpërfshirës se si dhe pse pritet të ndodhë ndryshimi i dëshiruar në një kontekst të caktuar. Teoria fokusohet në hartimin ose “plotësimin” e asaj që është përshkruar si “mesi që mungon”, midis asaj që bën një program ose nismë ndryshimi (aktivitetet ose ndërhyrjet e tij) dhe se si këto çojnë në arritjen e synimeve të dëshiruara.²⁸

Jo vetëm në kontekstin e Kosovës, por edhe në vendet e tjera ku konflikti ishte ose është ende i pranishëm mungonte një mënyrë për të dokumentuar krimet e dhunës seksuale gjatë kohës së luftës. Prandaj, projekti “Rritja e angazhimit për drejtësi tranzicionale në Kosovë përmes dokumentimit të dhunës seksuale gjatë luftës” është zhvilluar duke pasur parasysh teorinë e mëposhtme të ndryshimit:

DOKUMENTONI DHUNËN

Avanconi dëshmitë për viktimat e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë dhe dokumentoni historitë e tyre të abuzimit për të ofruar një platformë që tregon të vërtetën.

BËHUNI ZËRI I TYRE

Rritni zërin e viktimave duke i fuqizuar ato/ata dhe duke u mundësuar një hapësirë të sigurt për të folur për historitë dhe nevojat e tyre, ndërkohë që avokoni për ndryshime sociale dhe të politikave që do të mundësojnë një jetë më dinjitoze.

NDARJA E PËRVOJËS

Organizatrat lokale dhe rajonale të bashkojnë përpjekjet për të shkëmbyer informacion në lidhje me sfidat në dokumentimin e rasteve të dhunës seksuale në konflikt.

RRITNI VETËDIJESIMIN

Thyeni tabutë, ndryshoni qëndrimet sociale dhe jepni informacion mbi nevojat dhe të drejtat e të mbijetuarve të dhunës seksuale në konflikt të armatosur.

²⁸What is Theory of Change? Marrë nga: <https://www.theoryofchange.org/what-is-theory-of-change/>, qasur për herë të fundit shtator, 2022.

APLIKIMI I NJË QASJE GJITHËPËRFSHIRËSE

Aplikoni dokumentimin gjithëpërfshirës dhe të saktë të shkeljeve, duke respektuar të drejtat dhe këndvështrimet e të gjithë atyre që kanë pësuar. Duke përfshirë zëra dhe këndvështrime të ndryshme, forconi besueshmërinë e dokumentimit dhe i kontribuoni drejtësisë, llogaridhënies dhe pajtimit.

QASJE NË DREJTËSI

Lehtësoni qasjen në drejtësi përmes dokumentimit të fakteve/rrëfimeve të DhSK-së për t'i mbajtur kryesit përgjegjës dhe për të luftuar mosndëshkimin.

3. STANDARDET ETIKE: PARIMI “MOS BËJ DËM” DHE MIRATIMI I NJË QASJEJE TË PËRQENDRUAR TE TË MBIJETUARIT PËR DOKUMENTIMIN E DHUNËS SEKSUALE NË KONFLIKT

Ballafaqimi me të kaluarën në përgjithësi dhe me drejtësinë tranzicionale në veçanti, është një temë shumë e ndjeshme që kërkon një qasje profesionale, serioze, të paanshme dhe objektive. Pas fillimit të procesit të dokumentimit dhe krijimit të procedurave etike të mbledhjes së të dhënave nga QKRMT, në vitin 2019 filloi hartimi i Kodit Murad.²⁹ QKRMT dha ekspertizën e saj mbi dokumentimin dhe ky kod u finalizua në vitin 2021. Parimet e këtij kodi janë duke u aplikuar edhe në punën e QKRMT-së dhe gjithashtu gjatë procesit të dokumentimit. Ata që janë të interesuar të angazhohen me të mbijetuarit e dhunës seksuale për qëllime dokumentimi mbajnë përgjegjësi profesionale dhe sociale për arsye etike. Në mënyrë ideale, përpjekjet për dokumentim shoqërohen me shërbimet psikosociale, avokimin dhe lobimin e autoriteteve përkatëse për të njohur zyrtarisht statusin e të mbijetuarve të dhunës seksuale dhe për t'u ofruar atyre dëmshpërblime dhe përfitime sociale.

Gjatë dokumentimit të rasteve mbi dhunën seksuale, praktikuesit duhet të përpiqen ‘të mos bëjnë dëm’, d.m.th., ata duhet të minimizojnë dëmin që mund të shkaktojnë pa dashje nëpërmjet pranisë, aktiviteteve ose mandatit të tyre.³⁰ -Parimi “mos bëj dëm” nënkupton që praktikuesit bëjnë një hap prapa nga një ndërhyrje për të parë kontekstin më të gjerë dhe për të zbutur efektet e mundshme negative mbi individin, strukturën shoqërore, ekonominë dhe mjedisin.³¹

Bazuar në këto standarde etike të “mos bëj dëm”, të drejtat dhe interesat e të mbijetuarve të dhunës seksuale duhet të jenë për praktikuesit shqetësimi kryesor. Ky arsyetim nënkupton aplikimin e një “qasjeje me të mbijetuarin në qendër”. Synimi kryesor i një qasjeje me të mbijetuarin

²⁹ Murad Code. Marrë nga: <https://www.muradcode.com/>, qasur për herë të fundit më 8 maj 2023.

³⁰ Sexual Violence in Conflict International protocol on the documentation and investigation of sexual violence in conflict, 2017. Marrë nga: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf, qasur për herë të fundit më 10 maj 2023.

³¹ Incorporating the principle of “Do No Harm”: How to take action without causing harm Reflections on a review of Humanity & Inclusion’s practices. Publikuar më 1 tetor 2018. Marrë nga: <https://www.alnap.org/help-library/incorporating-the-principle-of-%E2%80%9Cdo-no-harm%E2%80%9D-how-to-take-action-without-causing-harm>, qasur për herë të fundit më 5 maj 2023.

në qendër është të sigurojë që subjektet e dokumentimit të mbrohen nga dëmet që mund të rezultojnë nga pjesëmarrja e tyre në procesin e dokumentimit, duke përfshirë edhe parandalimin e ritraumatizimit. Një qasje me të mbijetuarit në qendër kërkon gjithashtu të ofrojë zgjidhje dhe kujdes afatgjatë për ta.³²

3.1. Vlerësimi i rrezikut

Gjatë fazës së hartimit të procesit të dokumentimit, QKRMT ka marrë parasysh rreziqet vijuese që mund të ndikojnë te të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, kur ata kontribuojnë me përvojat e tyre për qëllime të dokumentimit:

- *Zbulimi i identitetit*
- *Stigmatizimi (në familje, komunitet dhe institucione)*
- *Etiketimi dhe humbja e mundësive për martesë dhe krijimin e familjes*
- *Kërcënime ose ndëshkime nga familja dhe komuniteti*
- *Izolimi, refuzimi dhe braktisja nga familja/fëmijët*
- *Ritraumatizimi*
- *Humbja e mundësive ekonomike/arsimore*
- *Hakmarrja nga kryesi i pretenduar dhe/ose bashkëpunëtorët e tyre*
- *Identifikimi i fëmijëve të lindur nga dhuna seksuale në konflikt*

Lista e mësipërme nuk kufizohet në vetëm këto rreziqe, por është një përmbledhje e rreziqeve të mundshme që dolën nga përvoja e QKRMT-së gjatë dy dekadave të punës me të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë.

Ekipi i dokumentimit pasi të ketë identifikuar rreziqet e mundshme që lidhen me procesin e synuar të dokumentimit, duhet të identifikoj strategji konkrete që do të ndihmojnë në eliminimin ose minimizimin e mundshëm të këtyre rreziqeve. Në vazhdim janë përshkruar strategjitë që janë zbatuar në faza të ndryshme të procesit të dokumentimit.

Në vijim janë paraqitur disa praktika të përgjithshme që udhëzojnë ekipin e dokumentimit të QKRMT-së dhe organizatave të saj partnere në të gjitha fazat e procesit të dokumentimit:

- *Sigurohuni që stafi i projektit të kuptojë rreziqet për veten e tyre.*
- *Përpiquni të mblidhni informacion nga dëshmitarët okularë, dhe jo vetëm nga vetë*

³² GBV Journalism Initiative, "Survivor-Centered Approaches in Journalism: Reporting on Gender-Based Violence" (GBV Journalism Initiative, 2021). Marrë nga: <https://gbvjournlism.org/book/survivor-centered-approach>, qasur për herë të fundit shkurt 2023.

të mbijetuarit.³³ Informacioni rreth dhunës seksuale mund të mblidhet nga shumë burime, jo vetëm nga të mbijetuarit dhe/ose dëshmitarët. Kjo mundëson që procesi i dokumentimit të grumbullojë ato raste të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë ku viktimat nuk ka mbijetuar.

- Ekipi i dokumentimit këshillohet që të punoj në mënyrë konfidenciale në mënyrë që të kujdeset për veten, dhe të gjithë pjesëmarrësit e ekipit të dokumentimit, përfshirë të mbijetuarit.
- Vlerësimi i situatave dhe rreziqeve potenciale duhet të planifikohen paraprakisht në mënyrën më të mirë të mundshme.

3.2. Konfidencialiteti

Për shkak të stigmës që i rrethon të mbijetuarit e DhSK-së, konfidencialiteti është një masë thelbësore që siguron mbrojtjen e identitetit të të mbijetuarve dhe ofron një ndjenjë sigurie. Në dokumentimin e DhSK në Kosovë, konfidencialiteti sigurohet përmes disa masave mbrojtëse në faza të ndryshme të procesit të dokumentimit:

- *Intervistuesit janë të trajnuar profesionalisht për të kryer intervista në përputhje me parimin “mos bëj dëm”.*
- *I tërë stafi i përfshirë në procesin e dokumentimit duhet të nënshkruajë një Deklaratë të konfidencialitetit.³⁴*
- *Intervistat kryhen në ambientet e organizatave, por duke u përshtatur në çdo kohë me nevojat dhe dëshirat e të mbijetuarve në lidhje me vendin ku ata/ ato ndihen më të sigurt për të ndarë historinë e tyre.*
- *Ekipi i dokumentimit këshillohet të minimizoj rreziqet e mundshme që mund të shfaqen brenda vendit ku vendosin të zhvillojnë intervistën.*
- *Të dhënat personale futen vetëm në një formular të pëlqimit [kopje fizike]. Për të mbrojtur të dhënat e tyre personale, identitetet e të mbijetuarve anonimizohen përmes një kodi të krijuar në mënyrë unike. Ky kod i shtohet pyetësorit në vend të çdo informacioni personal identifikues. Pasi të krijohet, kodi unik nuk mund të ndryshohet duke bërë kështu që të parandalohet zbulimi i identitetit të të mbijetuarve.*
- *Të dhënat konfidenciale përfshijnë në mënyrë specifike emrin dhe mbiemrin e të mbijetuarve, numrin e tyre personal/të letërnjoftimit, qytetin e banimit dhe kodin unik të identifikimit personal të krijuar për qëllime dokumentimi, si dhe rrëfimin fjalë për fjalë përshkrues të ngjarjes. Këto të dhëna konsiderohen sensitive dhe nuk janë të*

³³ Sexual Violence in Conflict International protocol on the documentation and investigation of sexual violence in conflict, 2017. Marrë nga: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf.

³⁴ Një kopje e marrëveshjes së moszbulimit që projekti ka përdorur është bashkangjitur në Shtojcën C.

qasshme për publikun. Rrëfimi i plotë i përvojës së viktimës mund të publikohet vetëm nëse është plotësisht anonim, gjë që mund të përfshijë heqjen e të gjithë informacionit që lidhet me dëshmitarët, datat dhe/ose vendndodhjet.

- Gjatë intervistës, emrat e të mbijetuarve, dëshmitarëve, të afërmve apo të njohurve nuk kërkohen apo regjistrohen asnjëherë në pyetësin e intervistës edhe nëse ata përmenden rastësisht nga i intervistuari.
- Emrat e saktë të qyteteve, fshatrave, lagjeve apo ndërtesave specifike nuk pyeten, me qëllim për të shmangur identifikimin e mëpastajshëm. Përshkrimet gjeografike janë të kufizuara në emrin e rajonit dhe llojin e vendndodhjes, p.sh. shkolla, spitali, burgu, fusha, vetura, etj.
- Formularët fizik të pyetësit mbahen në çdo kohë të ndarë nga formularët që përmbajnë informacion personal identifikues.
- Të dhënat personale identifikuese dhe format e pëlqimit nuk futen kurrë në databazë dhe nuk përpunohen në mënyrë elektronike gjatë procesit të dokumentimit.
- Numri i stafit që ka qasje në format e pëlqimit [kopje fizike] që përmbajnë informacion personal identifikues është i përcaktuar vetëm brenda stafit të dokumentimit.
- Vetëm dy pjesëtar të stafit të QKRMT-së kanë qasje në databazë.
- Të dhënat e mbledhura përmes pyetësit, regjistrohen dhe përpunohen në një databazë të ndërtuar vetëm për qëllimin e dokumentimit të krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës, duke përdorur një kompjuter të dedikuar vetëm për këtë qëllim dhe që nuk ka qasje në internet.
- Informacionet nga të dhënat e mbledhura publikohen me anë të statistikave përmbledhëse, siç janë shpërndarja e frekuencës. Të dhënat që ndahen me publikun duke përdorur grafikët dhe/ose tabelat nuk zbulojnë asnjë informacion për raste individuale.
- Formularët fizikë që përmbajnë pyetësin dhe formën e pëlqimit ruhen veçmas në vende të sigurta. Ato janë të qasshme vetëm për një numër të kufizuar të stafit.

3.3. Kujdesi dhe mbështetja gjatë procesit të dokumentimit

Krahas problemeve fizike që mund të rezultojnë, të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës përjetojnë një gamë të gjerë simptomash psikologjike që lidhen me përvojën e tyre traumatike. Sipas Shoqatës Amerikane të Psikologjisë, trauma përkufizohet si *“një përgjigje emocionale ndaj një ngjarjeje të tmerrshme si një aksident, dhunim ose fatkeqësi natyrore”*.³⁵ Në shumë raste, të mbijetuarit e dhunës seksuale do të marrin diagnozë të Çrregullimit të Stresit Post-Traumatik. Çrregullimi i Stresit Post-Traumatik (PTSD), sipas Shoqatës Amerikane të Psikologjisë, është i përkufizuar si *“një problem ankthi që zhvillohet te disa njerëz pas ngjarjeve jashtëzakonisht traumatike, të tilla si lufta, krimi, një aksident ose fatkeqësi natyrore”*.³⁶ Shoqata Amerikane e Ekspertëve në Stresin Traumatik, rendit manifestimet e mëposhtme si manifestime të zakonshme të abuzimit seksual dhe traumave të shkaktuara nga dhunimi:³⁷

- *Frikë të fortë, pafuqi ose tmerr.*
- *Kujtime të përsëritura dhe shqetësuese të ngjarjes, duke përfshirë imazhe, mendime ose perceptime. Pamundësia për të dalluar ngjarjet e së kaluarës dhe realitetin. Ngjarje të tilla shpesh quhen “kujtime të shkurtra të së kaluarës [flashbacks]”.*
- *Ëndrra shqetësuese dhe ose të frikshme rreth ngjarjes.*
- *Asocimin e fjalëve, ngjarjeve ose “shkaktarëve [nxitësve]” të ndryshëm me ngjarjen aktuale, e cila më pas shkakton “flashbacks”.*
- *Shmangien e çdo gjëje që mund të “shkaktojë [nxitë]” flashbacks, përfshirë vetë ngjarjen.*
- *Pretendimin se nuk ka ndodhur kurrë dhe pamundësia për të kujtuar ndonjë gjë rreth ngjarjes, i njohur si “mohim”.*
- *Ndjenjën e mpirjes, shkëputjes ose “jorealitetit” për gjithçka.*
- *Mungesën e emocioneve ose paaftësinë për të ndjerë dashuri ose kujdes për ndonjë gjë.*
- *Ndjenjën e depresionit dhe izolimit.*
- *Ndryshimin në mënyrat e gjumit. Paaftësia për të fjetur ose për të qëndruar zgjuar për një kohë të gjatë.*
- *Mungesën e përqendrimit.*
- *Shmangien e prekjeve dhe ndrojtja nga njerëzit e dashur. Lëvizjet e papritura mund t'i trembin.*
- *Humbjen e besimit te kushdo, qoftë edhe familja e ngushtë apo te partnerët.*
- *Irritim më të theksuar. Shpërthime zemërimi dhe të qara. Lulatje humori.*
- *Ndjenjën e vetëvlerësimit dhe vetëbesimit të ulët.*

³⁵ American Psychological Association. Trauma. Marrë nga: <https://www.apa.org/topics/trauma>, qasur për herë të fundit më 18 nëntor 2022.

³⁶ American Psychological Association. Posttraumatic Stress Disorder (PTSD). Marrë nga: <https://www.apa.org/ptsd-guideline/patients-and-families>, qasur për herë të fundit më 7 maj 2023.

³⁷ American Academy of Experts in Traumatic Stress. Post Traumatic Stress Disorder in Rape Survivors. Marrë nga: <https://www.aaets.org/traumatic-stress-library/post-traumatic-stress-disorder-in-rape-survivors>, qasur për herë të fundit më 7 maj 2023.

- *Ndjenjën e të qenit të papastër, ose të neveritshëm.*
- *Siklet ose turp të thellë. Ndonjëherë vetëfajësim për ngjarjet.*
- *Hidhërim dhe urrejtje morbide ndaj kryesit, me preokupimin se si ta lëndojë apo poshtërojë.*
- *Humbje oreksi ose ndryshim në mënyrat e të ngrënit.*

Nga përvoja e QKRMT-së, veçanërisht gjatë procesit të dokumentimit, nga 1300 raste të dhunës seksuale të dokumentuara, diagnozat më të zakonshme psikologjike tek të mbijetuarit janë: Stresi-Post traumatik, depresioni, çrregullimi i ankthit, çrregullimi akut i stresit dhe ankthi i gjeneralizuar.

Për fat të keq, në kontekstin e pasluftës, Kosova nuk ka qenë e përgatitur siç duhet për t'u marrë me pasojat psikologjike të dhunës seksuale gjatë luftës që rrjedhimisht do të rezultonte me mbështetje për të mbijetuarit dhe që do të lehtësonte shërimin e tyre. Si rezultat i normave shoqërore të ndërlidhura me besimet, qëndrimet dhe sjelljet e përbashkëta që konsiderohen të përshtatshme dhe tipike brenda kontekstit social të Kosovës, çështja e dhunimeve të ndodhura gjatë kohës së luftës u konsiderua si tepër e turpshme për tu folur dhe u "fsheh nën qilim", duke krijuar një mbulesë heshtjeje dhe stigme rreth përvojave të të mbijetuarve. Tabuja e cila mbizotëroi në Kosovë në periudhën e pas luftës i bëri të mbijetuarit të hezitojnë të tregojnë për përjetimet e tyre, të kërkojnë ndihmë dhe të kërkojnë mbështetje institucionale. Arsyeja më e përmendur pse të mbijetuarit nuk e raportuan rastin e tyre në institucione ishte frika nga paragjykimi. Gjithashtu mungesa e drejtësisë si një e drejtë themelore sipas Katër Parimeve të Kombeve të Bashkuara për Ballafaqimin me të Kaluarën,³⁸ mbetet një pengesë tjetër e madhe drejt shërimit dhe shqetësimi më i shpeshtë i raportuar i të mbijetuarve. Në Prokurorinë e Kosovës deri në vitin 2022 ishin raportuar 64 raste të dhunimeve gjatë luftës dhe vetëm një nga këto raste është ndjekur penalisht dhe ka rezultuar me dënim.³⁹ Të lartcekurat, janë ndër arsyet kryesore që kontribuojnë dhe kanë kontribuar në përkeqësimin e shëndetit mendor dhe statusit socio-ekonomik të të mbijetuarve. Duke pasur parasysh mungesën e njohjes zyrtare dhe trajtimin me respekt si viktimat të dhunimeve të kohës së luftës, të mbijetuarit nuk kanë qenë në gjendje të kenë qasje në burime që lehtësojnë pasojat e shëndetit mendor dhe fizik, si dhe që mbështesin mirëqenien e tyre socio-ekonomike.

Në atmosferë represioni dhe mohimi pas luftës në Kosovë, organizatat kosovare që u shërbenin të mbijetuarve ishin ato që luajtën një rol kyç në rehabilitimin e të mbijetuarve. Duke ofruar shërbime psikosociale, mjekësore dhe ligjore falas si dhe duke ndikuar në rritjen e vetëdijes të publikut nëpërmjet fushatave të ndryshme që kërkonin ndryshimin e qëndrimeve sociale ndaj çështjes së dhunimit gjatë luftës. Fushata e parë kombëtare për ngritjen e vetëdijes që ishte thelbësore në arritjen e njohjes ligjore të të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës u quajt "*Dëgjo zërin tim*" dhe u lansua nga QKRMT në vitin 2012. Qëllimi i fushatës ishte të rrisë ndërgjegjësimin dhe të avokojë për njohjen e statusit sipas ligjit për të mbijetuarit e dhunës seksuale. Të mbijetuarit nuk folën publikisht në këtë fushatë. Fushata u transmetua në programe të ndryshme televizive, gazeta dhe media sociale. Fushata e parë u pasua nga një fushatë më e gjerë "*Bëhu zëri im*" në vitin 2018. Qëllimi i fushatës "*Bëhu zëri im*" është të shërbejë si pikë referimi në përfaqësimin e interesave të të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë në proceset e trajtimit të çështjeve

³⁸ A Conceptual Framework for Dealing with the Past. Marrë nga: <https://www.kairoscanada.org/wp-content/uploads/2015/06/UN-Joinet-Orentlicher-Principles.pdf>, qasur për herë të fundit më 8 maj 2023.

³⁹ Prokuroria po heton 64 raste të dhunimeve seksuale. Marrë nga: <https://www.evropaelire.org/a/prokuroria-po-rastet-dhunimet-gjate-luftes/32125995.html>, qasur për herë të fundit më 8 maj 2023.

të ndërlidhura me drejtësinë tranzicionale, statusin, të drejtat dhe fuqizimin e të mbijetuarve të dhunës seksuale në Kosovë dhe në nivel ndërkombëtar.

Përveç këtyre fushatave specifike, QKRMT dhe organizatat partnere [QPDG, Medica Kosova, Medica Gjakova] vazhduan me avokim për njohje institucionale dhe mbështetje shtetërore ndaj të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Në 2014 njohja ligjore e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës si kategori e viktimave civile të luftës ka ndihmuar në përsheptimin e ndryshimit të qëndrimeve shoqërore. Në këtë ka ndikuar edhe fillimi i procesit të aplikimit për njohjen ligjore të statusit të të mbijetuarve të dhunës seksuale, si dhe paraqitjet publike të të mbijetuarve të dhunës seksuale, të cilat ishin vendimtare në thyerjen e heshtjes.

Koha e kaluar që nga lufta ka pasur efekte të ndryshme në rehabilitimin e të mbijetuarve. Efektet e të folurit publik të të mbijetuarve, pranimi më i madh shoqëror, mbështetja institucionale, rritja e dukshmërisë së mbështetjes në dispozicion të të mbijetuarve nga organizatat e ndryshme dhe gjithashtu mobilizimi i institucioneve të drejtësisë për të ndjekur penalisht këto krime, kanë krijuar një ndjenjë fuqie për shumë të mbijetuar. Të gjitha këto inkurajuan një numër gjithnjë e më të madh të të mbijetuarve që të ndajnë përvojën e tyre me anëtarët e familjeve të tyre dhe të kërkojnë mbështetje nga shteti si dhe nga OJQ-të.

Në anën tjetër, përkundër këtyre përpjekjeve dhe progresit të bërë, stigmat dhe paragjykimet nuk janë çrrënjësuar totalisht në shoqërinë kosovare, veçanërisht në zonat rurale. Për këtë arsye një numër i madh i të mbijetuarve ende nuk kanë kërkuar ndihmë dhe as nuk ia kanë treguar askujt ngjarjen e tyre. Si pasojë, trauma e tyre e pa trajtuar ka mbetur e bllokuar dhe mirëqenia e tyre është përkeqësuar me kalimin e viteve, si në aspektin e shëndetit fizik ashtu edhe atij mendor. Disa nga përfituesit e QKRMT-së po arrijnë moshën e shtyrë dhe efektet e akumuluarra të traumës në disa raste po manifestohen si demencë, e cila është një çështje që QKRMT do të shqyrtoj në shërbimet rehabilituese.

Mbi atë që u tha më lartë, është e rëndësishme që një proces dokumentimi të përfshijë mbikqyrje në të gjitha fazat e procesit që siguron mbështetje për të të mbijetuarit sipas nevojës, p.sh., mjekësore, psikosociale dhe ligjore, në mënyrë që të mbështeten dhe fuqizohen të mbijetuarit duke zbatuar parimin “mos bë dëm”. Ajo që e bën unik procesin e dokumentimit të DhSK është se dokumentimi kërkon një përgjigje ndaj traumave të shkaktuara nga dhuna. Prandaj, një proces dokumentimi i fokusuar në DhSK udhëhiqet në mënyrë ideale nga organizatat që kanë në qendër të misionit të tyre rehabilitimin gjithëpërfshirës (holistik) të të mbijetuarve të DhSK.

Në kontekstin e Kosovës, secili prej të mbijetuarve që ka nevojë për mbështetje psikosociale që përfshin: mbështetje psikologjike, sociale, mjekësore dhe ligjore, ka qasje në kujdesin gjithëpërfshirës (holistik) përmes organizatave pjesëmarrëse në çdo kohë.

Gjithashtu, mbështetjet e ofrohet edhe stafit psikosocial dhe ligjor të përfshirë në procesin e dokumentimit. Për shkak se procesi i dokumentimit e ekspozon vazhdimisht ekipin e dokumentimit ndaj historive të ndjeshme të ndara nga të mbijetuarit, ata janë në rrezik të përjetojnë djegie profesionale [anglisht: burnout]. Për të parandaluar djegien profesionale, ekipi i dokumentimit është duke u mbikëqyrur klinikisht në çdo kohë, që përfshin teknika relaksuese si ushtrime të frymëmarrjes, meditim, terapi me aromë, muzikë dhe terapi arti.

PJESA II

**PROCESI I
DOKUMENTIMIT**

4. FAZAT E PROCESIT TË DOKUMENTIMIT

4.1. Formulimi i pyetjeve të hulumtimit

Mungesa e ndonjë dokumentimi të krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë theksoi nevojën për të arkivuar provat e mbledhura ndër vite dhe për t'i bërë të dhënat publike. Deri në momentin e shkrimit, kanë kaluar 25 vjet nga konflikti. Projekti i QKRMT-së nuk ishte i interesuar vetëm për përvojat e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, por edhe për jetën e tyre dhe për pasojat afatgjata të përvojave të tyre të luftës që nga atëherë. Përveç kësaj, ekipi ynë u përpoq të mësonte se si DhSK mund të dokumentohet në periudhën e pasluftës në mënyrë efikas dhe i fuqizon të mbijetuarit pa shkaktuar ndonjë dëm. Prandaj, përpjekja jonë për dokumentim u drejtua nga pyetjet e mëposhtme hulumtuese:

-Si mund t'i dokumentojmë krimet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë pa shkaktuar dëm të mëtejshëm?

-Cilat ishin llojet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë? Kush ishin viktimat dhe çfarë ishin përvojat e tyre?

-Si ndikoi përvoja e dhunës seksuale në afat të gjatë të të mbijetuarit dhe si janë ata sot? Si mund t'i mbështesim të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë procesit të dokumentimit dhe si mund të përfitojnë ata prej këtij procesi?

-Si mund të mbështesë dokumentimi i DhSK-së ndryshimet politike, ligjore dhe sociale, si dhe të ndryshojë qëndrimet, perceptimet dhe besimet në shoqërinë e Kosovës në afat të shkurtër dhe të gjatë?

-Si mund të mbështesë dokumentimi politikat dhe institucionet që merren me drejtësinë tranzicionale?

Pyetjet e mësipërme hulumtuese ishin udhëzuese në hartimin e pyetësorit tonë të hulumtimit, të bazës sonë të të dhënave, si dhe për planin e përgjithshëm dhe zbatimin e përpjekjeve tona për dokumentim. Projektet e ardhshme të dokumentimit këshillohen që të fillojnë me formulimin e pyetjeve hulumtuese që dalin nga konteksti unik i hulumtimit për të hartuar pyetësorin e intervistës, bazën e të dhënave të projektit dhe për të planifikuar të gjitha aspektet e përpjekjes së dokumentimit në përputhje me rrethanat.

4.2. Hartimi, menaxhimi dhe planifikimi i projektit

Përpara se të angazhohen të mbijetuarit në një proces dokumentimi, është thelbësore që organizatat pjesëmarrëse të përgatisin aktivitetet e projektit përmes planifikimit dhe projektimit të kujdesshëm.

Më poshtë është një listë e aktiviteteve përgatitore të projektit që kontribuojnë në zhvillimin e politikave organizative dhe ngritjen e kapaciteteve në mesin e personelit:

- *Hulumtoni praktikat më të mira aktuale për dokumentimin e krimeve të natyrës seksuale dhe identifikoni mënyrat më të cilat ato mund të përfshihen në hartimin dhe zbatimin e projektit.*
- *Zhvilloni politika të brendshme për mbrojtjen e të dhënave, rregulloret dhe formularët përkatës që do të zbatohen dhe aplikohen nga të gjithë partnerët e projektit gjatë gjithë procesit të dokumentimit për të siguruar konfidencialitetin në mesin e pjesëmarrësve të projektit. Në Kosovë, katër organizatat pjesëmarrëse kishin tashmë politika për mbrojtjen e të dhënave, duke pasur parasysh historinë e tyre të gjatë të ofrimit të shërbimeve psikosociale për të mbijetuarit e dhunës ndërpersonale.*
- *Bëni plane konkrete se si do të mblidhen, përpunohen, përdoren, ruhen dhe ndahen të dhënat.*
- *Trajnioni stafin e projektit në procedurat e mbrojtjes së të dhënave dhe kërkoni që stafi pjesëmarrës i projektit të nënshkruajë formularët e mbrojtjes së të dhënave, të tilla si deklaratën e konfidencialitetit.*
- *Kompletoni vlerësimet e rrezikut dhe zhvilloni strategjitë e nevojshme duke u përputhur me rrethanat.*
- *Trajnioni stafin që do të ndërveprojë me të mbijetuarit për një qasje të ndjeshme ndaj traumës. Stafi që kryen intervista dhe që fut të dhëna në bazën e të dhënave duhet të trajnohet për mbrojtjen e të dhënave nga ekspertë të këtyre fushave.*
- *Planifikoni dhe përgatitni shërbimet e ndërhyrjes psikosociale për të siguruar që mbështetja psikosociale të jetë e disponueshme gjatë gjithë procesit të dokumentimit për të adresuar nevojat që mund të lindin për të mbijetuarit si rezultat i pjesëmarrjes në projektin e dokumentimit.*
- *Në varësi të numrit të gjuhëve që fliten nga të gjithë të mbijetuarit potencialisht pjesëmarrës, përgatitni të gjitha materialet e procesit në përputhje me rrethanat dhe punësoni dhe trajnioni personelin e projektit që flasin gjuhët e kërkuara. Është e domosdoshme që të mbijetuarve t'u drejtoheni në gjuhët dhe termat që i kuptojnë. Në Kosovë, organizatat pjesëmarrëse mund t'u drejtohen të mbijetuarve në dy gjuhë [shqip dhe serbisht]. Përveç gjuhës shqipe dhe serbe, të gjitha dokumentet në lidhje me procesin e dokumentimit janë gjithashtu të disponueshme në anglisht për të lehtësuar shkëmbimin e informacionit dhe mbështetjen nga palët e treta.*

4.3. Zhvillimi i pyetësorit të intervistës

QKRMT hulumtoi platforma të ndryshme ndërkombëtare për të identifikuar praktikat më të mira të dokumentimit për të ndihmuar në hartimin e procesit të saj të dokumentimit. Në atë kohë në vitin 2019, ishte mjaft sfiduese të identifikoheshin praktikat ndërkombëtare ose rajonale. Në veçanti, dukej se mungonin shembuj praktikë për dokumentimin e krimeve të luftës të natyrës seksuale dhe se si përvoja të tilla mund të ndikonin afatgjatë te të mbijetuarit. Duke pasur parasysh mungesën e burimeve në dispozicion, QKRMT ka zhvilluar pyetësorin e vet për qëllime dokumentimi për kryerjen e intervistave me të mbijetuarit e DhSK-së. Për të siguruar informata për zhvillimin e këtij pyetësori, QKRMT iu referua *Databazës kundër torturës të Këshillit Ndërkombëtar të Rehabilitimit për Viktimat e Torturës* (IRCT). Databaza e IRCT-së përdoret për dokumentimin e torturës në një kontekst më të gjerë.⁴⁰ QKRMT e përshtati këtë pyetësor me qëllim të dokumentimit të krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës.

Pyetësori i QKRMT-së është mjaft i veçantë duke pasur parasysh natyrën specifike të hulumtimit të luftës në Kosovë. Për shkak se tashmë ka kaluar një kohë e gjatë nga lufta, qysh atëherë ndërthurja e interesit të QKRMT-së dhe pasojave të të mbijetuarve, kanë bërë që ky pyetësor të formulohet me pyetje përtej ngjarjeve aktuale për të mësuar edhe në lidhje me rrethanat aktuale të të mbijetuarve që mund të kenë lidhje me abuzimin e pësuar më shumë se 25 vjet më parë. Për këtë synim, pyetësori përmban pyetje mbi situatat familjare, sociale, profesionale, ekonomike, mjekësore dhe të drejtësisë penale të të mbijetuarve. Në varësi të kontekstit të hulumtimit, jo çdo projekt dokumentimi mund ta bëjë këtë. Por nëse një projekt ndërmerret pas një kohe të konsiderueshme që nga përjetimi i krimeve, mund të jetë në interesin e praktikuesve të dokumentojnë se si dhuna seksuale ndikon në afat të gjatë te të mbijetuarit.

Pyetësori i përdorur për të dokumentuar dhunën seksuale gjatë kohës së luftës në Kosovë përbëhet nga një hyrje dhe nëntë [9] pjesë, me një total prej 91 pyetjesh dhe opinionesh. Llojet e pyetjeve ndryshojnë. Pyetjet demografike përdoren për të mbledhur informacione rreth historisë së një të mbijetuarit, si p.sh. "*Përkatësia etnike*". Pyetësori mbizotërohet nga pyetje të mbyllura që kërkojnë që ekipi i dokumentimit të shënjojë një ose disa përgjigje. Disa pyetje janë të hapura dhe lejojnë një përgjigje të shkurtër, si p.sh., "*Përcaktoni pozitën e kryesit*" ose një përgjigje më të gjatë narrative [përshtetëse], si p.sh., "*Si ndodhi ngjarja?*" Disa pyetje ofrojnë përgjigje të shumëfishta, si p.sh. për të pretenduar "*Qëllimin e përdhunimit*".

Në vijim, është e përmbledhur çdo pjesë të pyetësorit të projektit:

- **Pjesa e parë** e pyetësorit mbledh të dhëna demografike për viktimat e dhunës seksuale, si: moshë, gjinia, vendbanimi, gjendja martesore, përkatësia etnike, fetare etj.
- **Pjesa e dytë** mbledh informacion në lidhje me ngjarjen/dhunën seksuale të përjetuar nga viktima, si: datën, rajonin, vendbanimin, nëse ngjarja përfshinte një individ apo një grup, nëse

⁴⁰ Për të pasur qasje në këtë pyetësor, ju lutemi referojuni personelit të IRCT.

ishte i përsëritur apo një ngjarje e vetme. Kjo pjesë mbledh informacion për dëshmitarët e mundshëm, moshën dhe statusin e viktimës në momentin e ngjarjes, qëllimin e pretenduar të aktit të dhunshëm, një përshkrim të rrëfyer të ngjarjes, etj.

- **Pjesa e tretë** kërkon informacion mbi metodat dhe format e dhunimit, siç janë lloji i dhunës seksuale, numri i kryesve, identiteti, përkatësia etnike dhe statusi i kryesit/kryesve, nëse dihet.
- **Pjesa e katërt** mbledh informacion mbi pasojat shëndetësore që ka pësuar e mbijetuara, duke përfshirë të dhëna nëse e mbijetuara ka mbetur shtatzënë si pasojë e dhunimit, si dhe të dhëna rreth shtatzëninë/fëmijën, nëse ka.
- **Pjesa e pestë** përmban pyetje mbi ofrimin e shërbimeve mjekësore dhe psikosociale për të mbijetuarin në periudhën e menjëhershme të pasluftës, si dhe në situatën aktuale.
- **Pjesa e gjashtë** përmban pyetje për kushtet aktuale sociale të jetesës së të mbijetuarit.
- **Pjesa e shtatë** përmban pyetje rreth qasjes së viktimës në drejtësi, përkatësisht nëse i mbijetuari ka kërkuar drejtësi, fazat ligjore nëpër të cilat ka kaluar çështja penale, pjesëmarrja e viktimës në procedurë, të dhënat nëse ka përfunduar procesi, etj.
- **Pjesa e tetë** përmban pyetje rreth asaj nëse i mbijetuari ka aplikuar për njohjen e statusit të “viktimës së dhunës seksuale” pranë Komisionit Qeveritar të Kosovës për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të të Mbijetuarve të Dhunës Seksuale Gjatë Luftës. Në veçanti, mblidhen informacione nëse të mbijetuarit i është njohur statusi i “viktimës së dhunës seksuale”, nëse kërkesa është refuzuar apo është ende në proces, kohëzgjatja e procedurës, si dhe të drejtat dhe përfitimet që janë realizuar pa njohjes së statusit.
- **Pjesa e nëntë** ka të bëjë me të kuptuarit se si i mbijetuari mësoi për projektin e dokumentimit, çfarë e motivoi atë të ndajë përvojën, si dhe kujt i ka treguar i mbijetuari i dhunës seksuale deri më sot për përvojën e vet, nëse i ka treguar. Kjo pjesë përfshin pyetje të tilla si “Çfarë ju motivoi të ndani përvojën tuaj?”, ose “Kush dinë për ngjarjen?”.

4.4. Pilotimi dhe testimi i pyetësorit të intervistës, futjes dhe përpunimit të të dhënave

Gjatë vitit 2019, para fillimit të dokumentimit QKRMT përgatiti dhe testoi pyetësorin si dhe bazën e të dhënave për dokumentimin e krimeve të dhunës seksuale.

Pyetësori u testua fillimisht me njerëz të rastësishëm që nuk ishin të mbijetuar. Atyre iu kërkuar të imagjinonin një histori të dhunës seksuale që mund t’u kishte ndodhur gjatë luftës dhe u intervistuan nga një pjesëtar i ekipit të dokumentimit i cili plotësoi pyetësorin. Gjatë kësaj faze testimi, u bë e qartë se disa pyetje duheshin ndryshuar për të kuptuar më mirë përvojat e individëve. Faza e dytë e testimit me një instrument të përmirësuar u përfundua me një grup më të vogël pjesëmarrësish dhe nuk identifikoi ndonjë vështirësi apo paqartësi të mëtejme.

MËSIMI I NXJERRË

Pas përfundimit të pilotimit dhe testimit, pyetësi fillimisht nuk mund të identifikonte moshën e të mbijetuarve gjatë kohës së përjetimit të ngjarjes. Si rezultat, një pyetje tjetër iu shtua Pjesës B të pyetësit, duke pyetur “Sa vjeç ishit kur ndodhi ngjarja?” për të shmangur çdo konfuzion për moshën aktuale dhe asaj gjatë përjetimit të ngjarjes. Rekomandim: Pilotimi i pyetësit/ instrumentit është hap shumë i rëndësishëm në çfarëdo procesi të dokumentimit në mënyrë që të identifikohen dhe të korrighohen problemet që mund të shfaqen gjatë intervistimit ose gjatë procesimit të të dhënave.

Pasi pyetësi u testua me sukses dhe u përmirësua, ekipi i dokumentimit vazhdoi me testimin e databazës duke futur disa nga pyetësit nga cikli i dytë i testimit. Futja e të dhënave nga pyetësi në databazë doli të ishte e drejtpërdrejtë, duke i mundur ekipit të dokumentimit të vazhdonte me procesin e dokumentimit duke i kontaktuar të mbijetuarit.

MËSIMI I NXJERRË

Ju lutemi vini re se pjesa [9] iu shtua vetëm versionit të dytë, të mëvonshëm të pyetësit në muajin maj të vitit 2022. Kjo pjesë e re u krijua për të kuptuar më mirë nëse dhe si të mbijetuarit [nuk] u’a komunikojnë përvojën e hidhur të tjerëve për të demonstruar se si është e vështirë të dokumentosh në parim dhe në praktikë këtë lloj dhune. Përgjigjet ndaj këtyre pyetjeve mund të ndihmojnë potencialisht në krijimin e strategjive të informimit dhe avancimin e hartimit të projektit. Për shkak të shqetësimit se mund të ndikonim negativisht te të mbijetuarit që tashmë kishin përfunduar një intervistë duke përdorur versionin e parë të pyetësit tonë, ne nuk kërkuam të plotësojmë këtë informacion duke iu kthyer të anketuarve që tashmë kishin marrë pjesë në projekt përpara se të bënim këtë ndryshim në instrumentin e hulumtimit. Prandaj, pjesa [9] është duke u realizuar vetëm me të mbijetuarit që po i bashkohen procesit të dokumentimit pasi janë bërë këto përditësime në pyetësor.

NXERRJA E MËSIMIT

Përditësimi i pyetësit pas fillimit të procesit të dokumentimit, tregon se sa e rëndësishme është të zhvillohen me kujdes pyetjet e hulumtimit dhe pyetësit përkatës që në fillim të procesit të dokumentimit. Ndryshimet ose plotësimet në një moment të mëvonshëm mund të jenë të kushtueshme, thjesht të pamundura ose të çojnë në mbledhjen e të dhënave jo të plota për një pjesë të hulumtimit. Siç tregohet më lartë, QKRMT ka të dhëna sistematike mbi informacionet shtesë në raport me dhunën seksuale gjatë luftës që nga Maji i 2022-ës.

4.5. Formulari i pëlqimit të informuar

Pëlqimi i informuar është pjesë përbërëse e procesit të dokumentimit të përqendruar te të mbijetuarit. Kjo nënkupton që pjesëmarrësve të mundshëm u tregohen qëllimet e procesit të dokumentimit dhe pasi që ata e pohojnë se i kuptojnë qëllimet dhe proceset për mbledhjen dhe përpunimin e informacionit në lidhje me përvojat që do të ndajnë, japin pëlqimin e tyre për të marrë pjesë në dokumentim.

Para intervistimit të të mbijetuarve që kanë për qëllim dokumentimin e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, intervistuesi fillimisht do të prezantojë qëllimin e intervistës si dhe procedurën se si do të mblidhen, përpunohen, përdoren dhe ndahen informacionet e mbledhura. Nëse të mbijetuarit pohojnë se e kuptojnë dhe se pajtohen, të intervistuarit më pas vazhdojnë me nënshkrimin e formularit të pëlqimit të informuar, duke i dhënë kështu QKRMT-së lejen për të përpunuar të dhënat e tyre me qëllim të dokumentimit të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Nënshkrimi i të intervistuarve duhet të jepet në formë të shkruar. Në rastet kur të intervistuarit nuk janë në gjendje të nënshkruajnë, ata mund të nënshkruajnë duke përdorur shenjat e gishtave.

Të intervistuarit duke nënshkruar formularin e pëlqimit, deklarojnë se janë informuar për:

- Të drejtën e tyre për të pasur qasje në të dhënat e tyre dhe që mund të kërkojnë ndryshime, korrigjime, fshirje dhe shkatërrim të plotë të të dhënave në çdo kohë;
- Të drejtën e tyre për të kërkuar ndalimin e përpunimit të të dhënave të tyre për ndonjë arsye specifike në çdo kohë;
- Të drejtën e tyre për të kundërshtuar përpunimin e të dhënave të tyre personale;
- Të drejtën e tyre për të kundërshtuar transferimin e të dhënave të tyre te një kontrollues ose përpunues tjetër.

QKRMT mbledh formularët origjinal të nënshkruar të pëlqimit, ndërsa organizatat partnere mbajnë një kopje. Të mbijetuarit kanë të drejtë në një kopje nëse zgjedhin ta marrin me vete. Megjithatë, ata nuk janë të detyruar të marrin një kopje me vete në rast se janë të shqetësuar që të tjerët mund të mësojnë se ata janë të mbijetuar të dhunës seksuale gjatë kohës së luftës.

Formulari i pëlqimit i përdorur në kontekstin e dokumentimit të përvojave të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë është krijuar në përputhje me Ligjin e Kosovës Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale. Kopjet e formës së pëlqimit që përdoren në procesin e dokumentimit janë bashkangjitur në Shtojcën B në shqip, anglisht dhe serbisht.

4.6. Përvoja e stafit dhe nevoja për trajnime

Mbledhja, dokumentimi, përpunimi dhe publikimi i të dhënave për rastet e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë është kryer nga ekipi profesional psikosocial dhe ligjor i QKRMT-së dhe i organizatave partnere të saj [Qendra për Promovimin e të Drejtave të Gruas, Medica Kosova dhe Medica Gjakova], në përputhje me *Ligjin për Mbrojtjen e të Dhënave Personale*. Stafi ka një përvojë disa vjeçare në ofrimin e shërbimeve psikosociale, mjekësore dhe ligjore për të mbijetuarit/përfituesit e këtyre organizatave. Stafi po ashtu është i trajnuar për dokumentimin e krimeve të luftës.

Dokumentimi i DhSK është mjaft kompleks dhe i ndjeshëm për nga natyra. Dokumentimi kërkon një qasje ndërsektoriale⁴¹ dhe duhet t'u përmbahet rregullave dhe politikave të brendshme të organizatës. QKRMT angazhoi një ekspert të jashtëm për të zhvilluar bazën e të dhënave dhe platformën online për publikun.⁴²

4.7. Strategjitë për identifikimin dhe pjesëmarrjen më të gjërë të të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë në procesin e dokumentimit

QKRMT ka adoptuar një qasje shumëdimensionale për të identifikuar dhe ftuar të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës për të marrë pjesë në procesin e dokumentimit. Strategjitë përfshijnë:

1. Partneritete me Organizatat:

- Bashkëpunim me QPDG, Medica Kosova dhe Medica Gjakova për mbledhjen e të dhënave. Organizatat këto partnere, të certifikuar nga Qeveria e Kosovës dhe të vendosura në rajone të ndryshme, ndihmuan në qasje të një gamë më të gjërë të të mbijetuarve.

2. Kontakt i drejtpërdrejtë me përfituesit ekzistues:

- Kontakt fillestar me përfituesit që tashmë po marrin shërbime psikosociale nga QKRMT dhe organizatat partnere.

3. Fushata Mediatike:

- Dy video mesazhe të transmetuara në televizion dhe rrjetet sociale gjatë fushatës "16 Ditët e Aktivizmit". Videot përfshinin të mbijetuar dhe aktivistë, të prodhuara në gjuhën shqipe dhe serbe, duke çuar në rritjen e pjesëmarrjes nga të mbijetuarit në Kosovë dhe jashtë saj.

4. Programe Radiofonike:

- Të transmetuara në të gjithë Kosovën për të rritur ndërgjegjësimin e të mbijetuarve për procesin e dokumentimit

⁴¹ Definicionin e qasjes gjithëpërfshirëse mund ta gjeni këtu: <https://www.ohrc.on.ca/en/intersectional-approach-discrimination-addressing-multiple-grounds-human-rights-claims/introduction-intersectional-approach>, qasur për herë të fundit 8 maj 2023.

⁴² Dokumentimi i krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

5. Takime të Vogla Grupore:

- Të mbajtura me të mbijetuar të identifikuar dhe të ftuar nga terapistët, duke diskutuar nevojat dhe sfidat e tyre për të përmirësuar strategjitë e kontaktit.

6. Konferenca dhe Tryeza të rumbullakëta:

- Konferenca lokale që përfshijnë institucione lokale, media dhe shoqëri civile për të përhapur njohuritë për procesin e aplikimit dhe përpjekjet e dokumentimit.

- Një konferencë ndërkombëtare në 2022 përfshiu ekspertë nga vende të ndryshme të prekura nga konflikti, duke theksuar rëndësinë e dokumentimit.

- Tryeza diskutimi me përfaqësues nga vende pas-konfliktit dhe gazetarë për të adresuar nevojat urgjente të dokumentimit.

7. Avokim Publik nga të Mbijetuarit:

- Përfshijnë të mbijetuar që kishin dalë publikisht në panele dhe fushata ndërgjegjëse për të avokuar për njohjen, qasjen në drejtësi dhe luftën kundër stigmatizimit.

8. Rrjetëzim dhe Referime:

- Bashkëpunim me institucione dhe mekanizma jo-institucionalë për të referuar të mbijetuarit tek organizatat përkatëse.

- Takime me shoqata e komuniteteve jo-shumicë.

9. Bashkëpunimi Rajonal:

- Angazhoi organizata në Shqipëri, Bosnjë dhe Hercegovinë dhe Serbi për të mësuar përvojat e të mbijetuarve që u larguan pas luftës nga Kosova.

4.8. Ndikimi i strategjive identifikuese

Strategjitë identifikuese, veçanërisht fushatat vetëdijësuese, ishin shumë efektive në arritjen tek të mbijetuarit. Nga prilli 2021 deri në fund të vitit 2023, janë dokumentuar 1300 raste, një rritje e konsiderueshme nga 345 rastet e dokumentuara midis vitit 2020 dhe marsit 2021. Megjithatë disa shqetësime vështirësuan parandaluan bashkëpunimin me disa institucione, QKRMT vazhdon të hulumtojë mënyra për të zbatuar strategjitë e identifikimit duke siguruar konfidencialitetin. Në përgjithësi, QKRMT mbetet e përkushtuar për të mirëpritur të mbijetuarit që nuk janë pjesë e programit të trajtimit psikosocial, duke synuar të dokumentojë sa më shumë raste që të jetë e mundur për të mbështetur drejtësinë dhe shërimin për të mbijetuarit.

5. Mbledhja e të dhënave

Ky kapitull përmbledh rekomandimet nga botimi i dytë i Protokollit Ndërkombëtar për Dokumentimin dhe Hetimin e Dhunës Seksuale në Konflikte [2017], praktikat e intervistimit bazuar me qasjen e informuar ndaj traumës, të përshkruara nga Freedom Lab si dhe Protokollit për Identifikimin, Hetimin dhe Trajtimin e rasteve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Në këtë kapitull, theksohet nevoja për një qasje të strukturuar dhe të kujdesshme gjatë mbledhjes së të dhënave nga të mbijetuarit e dhunës seksuale në zona konflikti.

Duke përdorur teknikat e intervistimit që janë bazuar mbi qasjen e informuar ndaj traumës, intervistuesit mund të krijojnë një ambient të sigurt për të intervistuarit, duke mbrojtur mirëqenien e tyre.

5.1. Procesi i intervistimit

GJËRA QË DUHEN BËRË

- Mbani vëmendjen e plotë ndaj intervistuesit, duke treguar dëgjim aktiv përmes kontaktit të syve, tundjes së kokës dhe pohimeve verbale.
- Lejoni që i mbijetuari të ndajë historinë e tij pa ndërprerje.
- Qëndroni të qetë dhe shmangni ndikimin e emocioneve personale; lejoni që i mbijetuari të kontrollojë ritmin dhe thellësinë e tregimit të tij.
- Ofroni ngushëllim, mbështetje dhe siguri gjatë gjithë intervistës.
- Përdorni pyetje të qarta, të thjeshta dhe të hapura, dhe sqaroni çdo term të panjohur sipas nevojës.
- Pranoni aspektet sfiduese të tregimit të tyre dhe shpjegoni rëndësinë e disa detajeve, nëse është e nevojshme.
- Jini të kujdesshëm ndaj shenjave joverbale për të ditur kur të ndryshoni pyetjet ose të ndryshoni temën.
- Respektoni besimet, opinionet, mendimet dhe emocionet e të mbijetuarit; shmangni t'i thoni atyre të ndalojnë së qari ose të qetësohen.

GJËRA QË NUK DUHEN BËRË

- Mos ndërprisni ose pyesni të mbijetuarin të njëjtat pyetje vazhdimisht.
- Mos kërkoni që i mbijetuari të rrëfejë përvojën e tij për shumë persona.
- Mos shfaqni zemërim ose mos ushtroni presion mbi të mbijetuarin gjatë intervistës.
- Mos shikoni me ngulm të mbijetuarin në një mënyrë që mund t'i bëjë ata të ndihen të paretshëm.
- Mos shprehni mosbesim, neveri, mosaprovim, frustrim ose tronditje.
- Mos supozoni se tashmë e kuptoni atë që i mbijetuari dëshiron të komunikojë.
- Mos nxitoni gjatë procesit të intervistës ose përfundimin e saj.

Para Intervistës

- **Minimizimi i ripërjetimit traumatik:** Për të minimizuar ripërjetimin traumatizues stafi fillimisht duhet të psiko-edukojë të mbijetuarit për rëndësinë e dokumentimit. Nëse të mbijetuarit fillojnë të përjetojnë ripërjetim traumatizues stafi duhet të përdorë teknika relaksimi si meditim. Stafi duhet të jetë gjithmonë empatizues ndaj të mbijetuarve, duke e bërë procesin e intervistës sa më të lehtë për ta. Nëse një i mbijetuar nuk ndihet gati të flasë për përvojën e tij në një ditë të caktuar, intervista nuk duhet të vazhdojë dhe duhet të presin derisa të ndihen më të gatshëm për të diskutuar përvojën e tyre.

- **Ofrimi i Ambientit Mbështetës:** Intervistat duhet të fillojnë me marrjen e pëlqimit të informuar, duke siguruar që i mbijetuari të kuptojë plotësisht qëllimin e intervistës dhe të drejtat e tij. Intervista vazhdon përmes një pyetësori të strukturuar, që zakonisht zgjat rreth 45 minuta. Shumica e intervistave kryhen në ambientet e organizatave pjesëmarrëse, por nëse i mbijetuari preferon, ato mund të kryhen në shtëpinë e tyre ose në një vend tjetër të përshtatshëm. Pas intervistës, pyetësorët e plotësuar dorëzohen në QKRMT për tu futur në databazë dhe për përpunim të të dhënave.

- **Ofrimi i Mbështetjes Emocionale:** Siguroni të mbijetuarit që kanë mbështetjen dhe mirëkuptimin tuaj. Lëreni të dinë se nuk janë vetëm dhe se ndjenjat e tyre janë të rëndësishme.

- **Adresimi i Nevojave Fizike:** Nëse është e nevojshme, ofroni qasje në kujdes ose ndihmë mjekësore. Sigurohuni që ata të kenë qasje në nevoja bazë si ujë, façoleta ose një banjo.

- **Diskutoni Planin e Sigurisë:** Vlerësoni sigurinë e të mbijetuarit dhe diskutoni çdo shqetësim të menjëhershëm sa i përket sigurisë që mund të kenë. Ofroni informacion për burimet e disponueshme.

- **Respektimi i Privatësisë dhe Konfidencialitetit:** Ripërkufizoni konfidencialitetin e intervistës dhe çdo veprim të mëvonshëm. Siguroni që çdo informacion i ndarë të mbetet konfidencial përveç rasteve kur kërkohet nga ligji ose për të siguruar sigurinë e të mbijetuarit.

Gjatë Intervistës

Realizimi i Intervistave

Pasi i mbijetuari të jetë i rehatshëm për të rrëfyer përvojën e tij, intervistuesit fillojnë procesin e intervistës për të dokumentuar ngjarjen.

GJËRA QË DUHEN BËRË

- Krijimi i Marrëdhënies: Krijoni një ambient të sigurt dhe mbështetës që në fillim. Prezantoni veten, shpjegoni rolin tuaj dhe siguroni konfidencialitetin.
- Komunikim me Respekt: Përdorni gjuhë dhe ton respektues. Lejoni që i mbijetuari të jetë në qendër të bisedës dhe të ndajë përvojën e tij në ritmin e vet.
- Dëgjimi Aktiv: Tregoni dëgjim aktiv përmes shenjave joverbale si mbajtja e kontaktit me sy, tundja e kokës dhe sigurimi i pohimeve verbale [“E kuptoj”, “Vazhdoni”].
- Fuqizimi: Fuqizoni të mbijetuarin duke i dhënë kontroll mbi procesin e intervistës. Respektoni vendimet e tyre për atë që duan të ndajnë dhe sa duan të ndajnë.
- Pyetjet e Ndjeshme: Formuloni pyetje me kujdes duke përdorur gjuhë të qartë dhe të thjeshtë. Përdorni pyetje të hapura për të lejuar të mbijetuarin të elaborojë përvojën e tij.
- Validimi dhe Mbështetja: Pranoni emocionet e të mbijetuarit dhe validoni ndjenjat e tij. Ofroni mbështetje emocionale dhe siguri gjatë gjithë intervistës.

GJËRA QË NUK DUHEN BËRË

- Ritraumatizimi: Shmangni ushtrimin e presionit mbi të mbijetuarin për të zbuluar detaje që nuk janë të rehatshëm të ndajnë. Respektoni kufijtë dhe limitet e tyre emocionale.
- Gjykimi ose Mosbesimi: Mbani një qëndrim neutral dhe pa gjykim. Shmangni shprehjet ose komentet që mund të përcjellin mosbesim, neveri ose mosaprovim.
- Pyetjet Udhëheqëse: Shmangni pyetjet udhëheqëse që mund të ndikojnë në rrëfimin e të mbijetuarit. Lëreni të përshkruajë përvojën e tij me fjalët e tij.
- Tregimet e Shumëfishta: Minimizo nevojën që i mbijetuari të përsërisë historinë e tij pa nevojë për njerëz të ndryshëm përveçse është absolutisht e nevojshme për qëllime ligjore ose mbështetëse.
- Ndërprerja ose Nxitimi: Lejoni që i mbijetuari të flasë pa ndërprerje. Shmangni nxitjen gjatë procesit të intervistës, pasi kjo mund të perceptohet si shpërfillëse ose e pandjeshme.
- Emocionet nën Kontroll: Mbani emocionet tuaja nën kontroll. Qëndroni të qetë dhe të përqendruar për të ofruar një prani të qëndrueshme dhe mbështetëse për të mbijetuarin.
- Sjellja Intruzive ose Intimidimi: Respektoni hapësirën fizike dhe emocionale të të mbijetuarit. Shmangni sjelljet intruzive si shikimi me ngulm ose ndërhyrja në hapësirën e tyre personale.

Pas Intervistës

Ofrimi i Ambientit Mbështetës: Siguroni që i mbijetuari të qëndrojë në një ambient të sigurt dhe mbështetës menjëherë pas intervistës. Ofroni një hapësirë private ku ata mund të mbledhin veten.

Ofrimi i Mbështetjes Emocionale: Sigurohuni që të mbijetuarit të kenë mbështetjen dhe mirëkuptimin tuaj. Lëreni të dinë se nuk janë vetëm dhe se ndjenjat e tyre janë të rëndësishme.

Adresimi i Nevojave Fizike: Nëse është e nevojshme, ofroni qasje në kujdes ose ndihmë mjekësore. Sigurohuni që ata të kenë qasje në nevoja bazë si ujë, façoleta ose një banjo.

Diskutimi i Planit të Sigurisë: Vlerësoni sigurinë e viktimës dhe diskutoni çdo shqetësim të menjëhershëm të sigurisë që mund të kenë. Ofroni informacion për burimet e disponueshme.

Respektimi i Privatësisë dhe Konfidencialitetit: Ripërkufizoni konfidencialitetin e intervistës dhe çdo veprim të mëtutjeshëm. Siguroni që çdo informacion i ndarë të mbetet konfidencial përveç rasteve kur kërkohet nga ligji ose për të siguruar sigurinë e të mbijetuarit.

Kujdesi i Mëtutjeshëm

Referimi për Shërbime Mbështetëse: Ofroni informacione dhe referime për shërbime mbështetëse si këshillimi, shërbimet avokuese, ndihma ligjore dhe kujdesi mjekësor. Siguroni që të mbijetuarit të kuptojnë opsionet dhe të drejtat e tyre.

Kontaktet e Mëvonshme: Nëse është e përshtatshme dhe me pëlqimin e të mbijetuarit, kontaktoni për të kontrolluar mirëqenien e tyre dhe ofroni mbështetje shtesë ose burime nëse është e nevojshme.

Dokumentimi dhe Raportimi: Siguroni që çdo dokumentim i nevojshëm nga intervista të trajtohet siç duhet sipas protokolleve ligjore dhe dokumentimit të organizatës.

Fuqizimi dhe Zgjedhja: Respektoni zgjedhjet e viktimës gjatë gjithë procesit. Lëreni të vendosin për hapat e ardhshëm dhe mbështesni ata në ushtrimin e agjencisë së tyre.

Qasja me Ndjeshmëri ndaj Traumës: Ofroni informacion për strategjitë e përballimit, teknikat e vetëkujdesit dhe burimet komunitare që mund të jenë të dobishme për viktimën në menaxhimin e emocioneve dhe procesit të shërimit.

Edukimi për të Drejtat dhe Opsionet: Siguroni që viktima të kuptojë të drejtat e saj si dhe shërbimet mbështetëse të disponueshme.

Konsiderata me rëndësi (në të gjitha fazat)

- **Ndjeshmëria gjinore dhe kulturore:** Jini të kujdesshëm ndaj sfondit kulturor, etnik, fetar, besimet dhe konsideratat gjinore të mbijetuarve. Ofroni mbështetje që respekton praktikatat dhe preferencat e tyre gjinore dhe kulturore. P.sh., gratë e mbijetuara mund të ndihen më rehat me intervistuese gra, ndërsa të mbijetuarit burra mund të kenë nivele të ndryshme të rehatisë dhe nevojave mbështetëse.
- **Qasja e ndjeshme ndaj traumës:** Përdorni qasje të ndjeshme ndaj traumës gjatë gjithë procesit. Keni durim, dhembshuri dhe kuptueshmëri për përgjigjet dhe nevojat e të mbijetuarve.

- **Intervistuesit duhet të trajnohen që të kuptojnë shenjat e traumës dhe të ofrojnë një reagim mbështetës.** Kjo qasje përfshin sigurimin që i mbijetuari të ndjehet në kontroll të procesit dhe që autonomia e tij të respektohet në çdo kohë.

Duke siguruar hapa gjithëpërfshirës të kujdesit të mëtutejshëm, mund të mbështesni të mbijetuarit e dhunës seksuale në mënyrë efektive në udhëtimin e tyre drejt shërimit dhe rikuperimit.

Duke përfshirë këto udhëzime gjithëpërfshirëse, procesi i dokumentimit mund të kryhet në një mënyrë që respekton dhe priorizon mirëqenien e të mbijetuarve, duke siguruar dokumentim etik dhe efektiv të dhunës seksuale gjatë Luftës së Kosovës.

5.2. Futja dhe përpunimi i të dhënave, si dhe menaxhimi dhe ruajtja e tyre

Futja apo regjistrimi i të dhënave është procesi i përshkrimit të informacionit në një platformë siç është një kompjuter ose pajisje tjetër elektronike. Regjistrimi mund të kryhet manualisht ose automatikisht duke përdorur një makinë ose kompjuter. Shumica e opsioneve të futjes së të dhënave në sistem janë të natyrës që kërkojnë kohë, megjithatë futja e të dhënave konsiderohet një detyrë themelore dhe e nevojshme për shumicën e organizatave.⁴³ Menaxhimi i të dhënave është procesi i marrjes, ruajtjes, organizimit dhe mirëmbajtjes së të dhënave të krijuara dhe të mbledhura nga një organizatë.⁴⁴

Databaza e procesit të dokumentimit të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, ka për qëllim të ruajë të gjitha informacionet e mbledhura si pjesë e procesit të dokumentimit në mënyrë të sigurt dhe më pas të përpunimit të këtyre të dhënave për publikim.

Databaza për dokumentimin e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë i plotëson kriteret vijuese:

- *Databaza është e organizuar sipas dizajnit të pyetësorit. Për shembull, në rastin e Kosovës, baza e të dhënave është e organizuar në nëntë pjesë që përfshijnë të gjitha pyetjet dhe nënpyetjet.*
- *Çdo seksion i pyetësorit është i enkriptuar në rastet, kur pyetjet konsiderohen të jenë të ndjeshme, apo nëse mund të publikohen në platformën online.*
- *Futja e të dhënave është një detyrë manuale e kryer nga stafi i autorizuar. Opsionet në databazë janë: regjistrimi i një rasti të ri, përditësimi i informacionit për një rast ekzistues ose fshirja e plotë e një rasti.*

⁴³ What is data entry? Marrë nga: <https://www.techopedia.com/definition/1177/data-entry>, qasur për herë të fundit më 8 maj 2023.

⁴⁴ What is data management and why is it important? Marrë nga: <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data-management>, qasur për herë në fund më 8 maj 2023.

- *Databaza i mundëson stafit të angazhohet në regjistrimin e të dhënave dyfish të kontrolluara për të reduktuar gabimet e futjes së të dhënave. Kjo do të thotë që një pjesëtar stafi ka për detyrë të regjistroj të dhënat nga pyetësi ndërsa një pjesëtar tjetër stafi ka për detyrë të kontrollojë saktësinë e të dhënave të regjistruara nga pyetësi.*
- *Çdo ndryshim i informacionit në databazë, duke përfshirë plotësimet, përditësimet dhe fshirjet, regjistrohen në sistem.*
- *Jo të gjitha pjesët e databazës janë të enkriptuara. Vetëm pyetjet që mund të zbulojnë potencialisht identitetin e të mbijetuarit, të tilla si ‘Kur ndodhi ngjarja?’ ose ‘Ku ka ndodhur ngjarja?’, janë të enkriptuara. Është e rëndësishme të theksohet se cilat pjesë të databazës janë të enkriptuara dhe si janë enkriptuar. Pyetjet që nuk janë të enkriptuara janë pyetje të përgjithshme që nuk mund të zbulojnë identitetin e të mbijetuarit si p.sh., “A ka ndodhur ngjarja në fshat apo ne qytet?”. Arsyeja për të enkriptuar vetëm pjesë të caktuara të bazës së të dhënave është për të balancuar nevojën për sigurinë e të dhënave dhe nevojën për qasje të lehtë në informacion.*

MËSIMI I NXJERRË

Ka raste kur të mbijetuarit kanë përjetuar ngjarje të dhunës seksuale më shumë se një herë, në kohë dhe vende të ndryshme dhe me kryes të ndryshëm. Të mbijetuarit intervistohen për të gjitha ngjarjet, megjithatë, sfida kryesore mbetet regjistrimi i këtyre të dhënave në databazë, pasi databaza aktuale ka vetëm mundësinë e futjes së të dhënave që përshkruajnë një incident dhe jo incidente të shumfishta që i kanë ndodhur të njëjtit të mbijetuar. Meqenëse dokumentimi i këtyre rasteve është vendimtar, QKRMT ka shtuar një pyetje të re si opsion në databazë për të identifikuar se sa të mbijetuar kanë përjetuar dhunë seksuale të shumfishtë në vende dhe kohë të ndryshme me karakteristika të ndryshme.

NXERRJA E MËSIMIT

QKRMT planifikon krijimin e një databaze që mund të dokumentojë edhe raste të shumfishta.

5.3. Protokollimi për sigurinë e të dhënave

Regjistrimi dhe përpunimi i të dhënave duhet të mbrohen plotësisht për të ruajtur konfidencialitetin e të mbijetuarve. Kjo realizohet nga:

1. Sigurimi që i gjithë stafi përgjegjës për menaxhimin e të dhënave është i obliguar ligjërisht të trajtoj me konfidencialitet të gjithë informacionin e dhënë nga të mbijetuarit.
2. Anonimizimi i identiteteve të të mbijetuarve nëpërmjet përdorimit të kodeve unike identifikuese.
3. Trajnimi i stafit për regjistrimin e të dhënave bazuar në *Rregulloren e Përgjithshme të Mbrojtjes së të Dhënave (RPMDDH)* të Bashkimit Evropian si dhe legjislacionit vendor për mbrojtjen e të dhënave.
 - *“Rregullorja e Përgjithshme e Mbrojtjes së të Dhënave (RPMDDH) është rregulli më i ashpër i privatësisë dhe sigurisë në botë. Megjithatë është hartuar dhe miratuar nga Bashkimi Evropian (BE), ajo imponon detyrime për organizatat kudo, për sa kohë që ato synojnë ose mbledhin të dhëna që lidhen me qytetarë në BE.” Kjo rregullore ka hyrë në fuqi më 25 maj 2018.*⁴⁵
4. Qasja në të dhënat konfidenciale e cila është e lejuar për dy anëtarë të autorizuar të stafit të QKRMT-së të cilët janë të përfshirë drejtpërdrejt në procesin e dokumentimit. Databaza është instaluar vetëm në një pajisje e cila menaxhohet vetëm nga personeli i autorizuar.
5. Qasja në databazë e cila kërkon identifikimin e stafit nëpërmjet sistemit operativ duke përdorur kredencialet individuale.
6. Pyetësorët dhe formularët e pëlqimit të cilët janë të kyçur në një kasafortë fizike dhe të siguruar me tri lloje çelësash. Instalimi i databazës është i realizuar vetëm një pajisje elektronike që nuk është i lidhur me internet.
7. Pajisja elektronike përdoret ekskluzivisht për qëllimin e ruajtjes së bazës së të dhënave të projektit.
8. Asnjë pajisje e jashtme si USB ose CD/DVD ose të tjera që mbartin të dhëna nuk mund të futen asnjëherë në pajisjen që përmban databazën.
9. Pajisja ruhet në një vend të sigurt dhe mbrohet fizikisht nga rreziqet, të tilla si dëmtimi, vjedhja ose keqpërdorimi.
10. Databaza përmban llogari të siguruara individualisht për të regjistruar ndryshimet dhe për të zbatuar protokollin e sigurimit të cilësisë. Databaza e dokumentimit të dhunës seksuale në Kosovë ka dy llogari, një llogari kryesore dhe një llogari të dytë :
 - *Llogaria kryesore është për futjen e të dhënave. Vetëm dy anëtarë të stafit kanë qasje në procesin e futjes së të dhënave. Llogaria e futjes së të dhënave është e siguruar me tri (3) fjalëkalime të ndryshme.*

⁴⁵ What is GDPR? Marrë nga: <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/>, qasur për herë të fundit në shkurt 2023.

- *Llogaria e dytë është për leximin, analizimin, mbrojtjen, verifikimin dhe, nëse është e nevojshme, fshirjen e të dhënave. Po ashtu, kjo llogari është e siguruar me tri [3] fjalëkalime të ndryshme.*

11. Të gjitha të dhënat që klasifikohen si të ndjeshme, janë të enkriptuara dhe mënyra e vetme për të deshifruar të dhënat është nga llogaria e dytë.
12. Fjalëkalimet e kodimit mbahen në një vend të sigurt. Humbja e fjalëkalimeve të kodimit duhet të shmanget në çdo kohë.
13. Si një masë paraprake e rëndësishme kundër humbjes së të dhënave, është një kopje rezervë e databazës që duhet të ruhet në një vend të veçantë dhe të sigurt nën të njëjtat protokolle sigurie si kopja origjinale. Ajo është e kyçur larg dokumenteve dhe pajisjeve të tjera elektronike që lidhen me dokumentimin. Staf i cili ka qasje në kopjen rezervë është i njëjti staf i autorizuar për qasjen në databazën origjinale. Kopjimet rezervë ekzekutohen të paktën dy herë në vit, nëse është e nevojshme edhe më shpesh.
14. Pasi procesi i dokumentimit të konsiderohet i përfunduar, pyetësorët do të asgjësohen ose do të dërgohen në arkivin shtetëror të Kosovës. QKRMT planifikon që të shkatërrojë pyetësorët pas pesë viteve të përdorimit në përputhje me ligjin shtetëror të Kosovës.

MËSIMI I NXJERRË

Politika e publikimit të të dhënave nga QKRMT synon shpërndarjen e të dhënave të përgjithshme në formë raportesh, konferencash, infografikësh dhe përmes uebfaqes zyrtare për palët e treta, si hulumtues, studentë, universitete, institucione dhe institute kërkimore. Shkëmbimi i këtyre të dhënave me individë dhe organizata që angazhohen në trajtimin e dhunës seksuale dhe mbështetjen e të mbijetuarve luan një rol kyç në thellimin e kuptimit global të dhunës seksuale në kontekstin e konflikteve dhe në forcimin e masave për t'iu përgjigjur kësaj dukurie.

5.4. Analiza dhe raportimi i të dhënave

Pasi të dhënat regjistrohen në databazë, softueri mund të gjenerojë disa raporte.

Kjo përfshin statistika përshkruese në kohë reale (numërimet dhe shpërndarjet e frekuencës) për çdo pyetje të mbyllur në pyetësor, si dhe listat e ngjarjeve të dokumentuara, përmbledhjet e rasteve dhe pyetjet ad-hoc. Përmbledhjet statistikore nuk përfshijnë të dhëna nga pyetjet e hapura, të tilla si narrativat ose shpjegimet tek pyetjet me zgjedhje të shumëfishta.

Të dhënat e grumbulluara mund të përmbledhen dhe vizualizohen nëpërmjet tabelave ose grafikëve, duke përdorur ose përqindje ose frekuenca numërimi, për të prodhuar tabela të kryqëzuara, grafikët me shtylla, grafikët rrethor, grafikët e shpërndarjes ose grafikët me linjë.

Shembulli i mëposhtëm tregon një grafik me shtylla të rajoneve për të cilat ngjarjet e dhunës seksuale janë dokumentuar deri më tani:

Figura 1. Ky grafik me shtylla tregon rajonet e Kosovës ku janë dokumentuar ngjarje të dhunës seksuale në konflikt.

Përveç përmbledhjeve të përgjithshme të ngjarjeve dhe vizualizimeve të të dhënave, projektet në të ardhmen gjithashtu mund të shqyrtojnë mundësinë e përdorimit të disa fragmenteve dhe citimeve të nxjerra nga narrativat e të mbijetuarve në mënyrë anonime, me qëllim të ngritjes së vetëdijesimit për dhunën seksuale gjatë luftës në Kosovë. Për shembull: narrativat e të mbijetuarve mund të jetë një përmbledhje tregimesh duke i kategorizuar në bazë të variablave të interesit, të tilla si rastet e dhunimeve në grup, dhuna seksuale ndaj fëmijeve/të miturve, dhuna seksuale që targeton burrat dhe djemtë etj. Për më tepër, fragmentet dhe citimet e të mbijetuarve do të ndihmonin në kontekstualizimin e njohurive të përmbledhura nga procesi i dokumentimit, qoftë për të nxjerr në pah tregimet ekstreme, të rralla apo ato të zakonshme.

Për të ruajtur anonimitetin dhe konfidencialitetin e të mbijetuarve dhe për të mos bërë dëm, procesi i përmbledhjes strategjive të shumta të raportimit. Së pari, variablat individuale ndahen vetëm në mënyrë të përmbledhur. Për shembull, procesi përmbledh sa raste gjithsej janë dokumentuar në një vendndodhje ose rajon të caktuar. Së dyti, projekti asnjëherë nuk ndan me publikun listat e ngjarjeve, përmbledhjet e rasteve ose rezultatet e pyetjeve ad-hoc pasi publikimi i këtij

informacioni do të rrezikonte zbulimin e identitetit të të mbijetuarve. Së treti, dy ose më shumë variabla nuk kryqëzohen kurrë në tabelë, sepse kjo aksidentalisht do të mund të identifikonte të mbijetuarit. Për shembull, numërimi i shpërndarjes së të mbijetuarve në lidhje me vendbanimin e tyre në kombinim me gjininë, moshën ose përkatësinë etnike mund të identifikojë rastësisht të mbijetuarit në një komunitet të vogël siç është Kosova.

Kur bëhet fjalë për paraqitjen e përmbledhjeve të rasteve që janë të dokumentuara në databazë është e rëndësishme të kihet parasysh se çfarë përfaqësojnë këto të dhëna. Fatkeqësisht, shumica e proceseve të dokumentimit mbi dhunën seksuale jashtë konfliktit dhe në veçanti mbi dhunën seksuale në konflikt nuk kanë gjasa të mbledhin një mostër përfaqësuese të të gjitha rasteve që kanë ndodhur. Kjo, për shkak të shkallës së konsiderueshme të rasteve të panjohura, për shkak të mungesës së vullnetit dhe/ose paaftësisë së të mbijetuarve për t'u paraqitur dhe për të ndarë përvojat e tyre.⁴⁶ Mosgatishmëria për të raportuar mbi dhunën seksuale shpesh shkaktohet nga trauma e individëve, mungesa e besimit, frika nga pasojat negative ose hakmarrja, si dhe nga përvoja e turpfit dhe stigmës në lidhje me kontekstin e tyre të afërt shoqëror.⁴⁷ Paaftësia për të raportuar mbi dhunën seksuale mund të rrjedhë nga shkaqe të ndryshme: të mbijetuarit e dhunës seksuale në konflikt mund të mos i mbijetojnë një konflikti ose të vdesin përpara se të fillojë një proces dokumentimi; mund të jenë të paaftë fizikisht ose mendërisht për të dhënë dëshmi për shkak të traumës që ka shkaktuar humbje të kujtesës, ose pasi nuk janë informuar për mundësinë për të marrë pjesë për shkak se kanë migruar në një vend tjetër, ose shtrirja e procesit thjesht nuk i ka arritur ende.⁴⁸ Për më tepër, mosgatishmëria dhe/ose pamundësia për të raportuar mbi një përvojë të dhunës seksuale, varet nga lloji dhe ashpërsia e dhunës në fjalë, duke e ndikuar më tej aftësinë tonë për të mësuar mbi përvojat e dhunës seksuale pas ndodhjes së ngjarjes në një mënyrë përfaqësuese. Për më tepër, humbja e kujtesës e cila shkaktohet nga trauma së bashku me humbjen e memories së shkaktuar nga pleqëria, ndikon aftësitë e të mbijetuarve për të rithirrur në memorie çdo detaj të ngjarjes. Proceset e dokumentimit duhet të jenë shumë të kujdesshme në komunikimet e tyre dhe të theksojnë se njohuritë që ato ndajnë, pasqyrojnë vetëm ato raste që janë dokumentuar si pjesë e procesit.⁴⁹

Më poshtë janë të listuara disa shembuj të pyetjeve dhe konkluzioneve hulumtuese (të zbatueshme dhe jo të zbatueshme) në kontekstin e dokumentimit.

⁴⁶ Roth et al. "Using Quantitative Data to Assess Conflict-Related Sexual Violence in Colombia: Challenges and Opportunities." A report by the Benetech Human Rights Program and Corporación Punto de Vista, 22 March 2011, pp. 25-27. Marrë nga: https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/02/SV-report_2011-04-26.pdf, qasur për herë të fundit më 1 mars 2023.

⁴⁷ Ibid, as well as Krüger, J. and Nordås, R. (2020), "A latent variable approach to measuring wartime sexual violence", *Journal of Peace Research* 57(6), p. 729.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Për më shumë informata në "How to frame your research" shihni faqet 74-76 në "DATNAV": How to navigate digital data for human rights research" nga Amnesty International, Benetech and The Engine Room (2016). Marrë nga: https://benetech.org/wp-content/uploads/2017/08/en-datnav-report_high-quality_web_1-31-2017.pdf, qasur për herë të fundit më 1 mars 2023.

Pyetjet dhe konkluzionet të pazbatueshme hulumtuese në kontekstin e një procesi dokumentimi të DhSK:

- *Sa persona u dhunuan seksualisht gjatë luftës në Kosovë?* - Kësaj pyetje nuk mund t'i jepet një përgjigjie, sepse një proces dokumentimi nuk do të jetë në gjendje të identifikojë dhe numërojë çdo ngjarje dhunimi duke pasur parasysh shkallën e konsiderueshme të rasteve që nuk raportohen.
- *Në cilat rajone ka qenë më e shprehur dhuna seksuale gjatë luftës në Kosovë?* - Përgjigjja në këtë pyetje kërkon që paralelisht të bëhet identifikimi i çdo rasti të dhunës seksuale. Përveç kësaj, është e mundur që të mbijetuarit e dhunës seksuale nga zona të caktuara të jenë pak a shumë të gatshëm dhe/ose në gjendje të raportojnë mbi përvojat e tyre. Për shembull, në rajonet ku lufta ka qenë më shprehur dhe ka rezultuar në më shumë viktima, rrjedhimisht ka ndikuar në zvogëlimin e rasteve, për t'i dokumentuar përvojat e tyre në ato rajone.
- *Më shumë se 90% e viktimave të dhunimit gjatë luftës në Kosovë ishin gra* - Kjo deklaratë kërkon që çdo e dhënë e të mbijetuarve të dhunës seksuale të jetë e saktë, që nuk është e mundur të arrihet. Për më tepër, të mbijetuarit burra mund të kenë më pak gjasa të ndajnë një përvojë të dhunës seksuale për shkak të një perceptimi të theksuar të stigmës dhe turp, duke e bërë të duket sikur kishte më pak raste të dhunës seksuale që përfshinin individë burra.
- *Në më pak se një të tretën e rasteve të dhunimeve, të mbijetuarit kanë përjetuar edhe lloje të tjera të dhunës seksuale, si skllavëria seksuale, gjymtimi i organeve gjinitale, sterilizimi i detyruar, lakuriqësia e detyruar, etj.* - Përsëri, një deklaratë e tillë kërkon që të vërtetohen të gjitha ngjarjet. Është gjithashtu e mundur që të mbijetuarit që kanë përjetuar lloje të shumfishta të dhunës seksuale kanë më pak gjasa të ndajnë përvojat e tyre më vonë për arsye mosgatishmërie (frikë, stigmë, turp) ose pamundësie (nuk mbijetuan, u strehuan në një vend tjetër, mbetën të zënë rob.).

Pyetjet dhe konkluzionet e zbatueshme hulumtuese në kontekstin e një procesi dokumentimi të DhSK:

- Sa raste të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë kemi qenë në gjendje ti dokumentojmë?
- Cilat janë etnicitetet e të mbijetuarve që janë të gatshëm dhe në gjendje të japin intervistë mbi dhunën seksuale gjatë luftës në Kosovë ?
- Për cilat rajone dhe periudha kohore jemi dhe kemi qenë në gjendje që të dokumentojmë raste të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë?

- Më shumë se 90% e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, që janë intervistuar ishin gra.
- Në mesin e rasteve të dhunës seksuale gjatë luftës që kemi qenë në gjendje të dokumentojmë, më pak se 1/3 e të mbijetuarve kanë përjetuar lloje të tjera të dhunës seksuale siç janë: skllavëria seksual, gjymtim gjenital, sterilizim i detyruar, lakuriqësi e detyruar, etj.

5.5. Forma e publikimit të të dhënave

Më poshtë janë disa grafikë që tregojnë shpërndarjen e të dhënave kryesore të 1300 të intervistuarve.

Tabela 1: Rajoni ku ka ndodhur ngjarja. Shpërndarja e frekuencës tregon se shumica e të mbijetuarve të intervistuar (31%) ishin në rajonin e Prishtinës kur ndodhi ngjarja.

Rajonet e Kosovës	Numri i të të mbijetuarve [%]
Prishtinë	406 [31.23%]
Mitrovicë	246 [18.90%]
Pejë	191 [14.70%]
Gjakovë	322 [24.80%]
Prizren	93 [7.15%]
Ferizaj	19 [1.46%]
Gjilan	17 [1.30%]
Tjetër	6 [0.46%]

Tabela 2: Vendbanimi i të mbijetuarve në kohën kur ka ndodhur ngjarja. Shpërndarja e frekuencës tregon se shumica e të mbijetuarve të intervistuar (65%) jetonin në vende rurale kur ka ndodhur ngjarja.

Vendbanimi	Numri i të të mbijetuarve [%]
Rurale [fshatra]	851 [65%]
Urbane [qytete]	449 [35%]

Tabela 3: Gjinia e të mbijetuarve. Shpërndarja e frekuencës tregon se shumica e të mbijetuarve të intervistuar (93%) ishin gra që kanë përjetuar dhunë seksuale gjatë luftës.

Gjinia	Numri i të të mbijetuarve (%)
Femër	1212 [93%]
Mashkull	88 [7%]

Tabela 4: Statusi i punësimit të të mbijetuarve në momentin e intervistimit të tyre. Shpërndarja e frekuencës tregon se shumica e të mbijetuarve të intervistuar (75.31%) ishin të papunësuar në kohën e dhënies së dëshmisë së tyre për projektin e dokumentimit.

Statusi i punësimit (në momentin e intervistës)	Numri i të mbijetuarve
Të papunësuar	979 [75.31%]
Të punësuar	214 [16.47%]
Të vetëpunësuar	85 [6.54%]
Të paplotësuar	8 [0.62%]
Të pensionuar	10 [0.76%]
Tjetër	4 [0.30%]
Studentë	0 [0%]

Tabela 5: Moshë e të të mbijetuarve kur ka ndodhur ngjarja. Shpërndarja e frekuencës tregon se shumica e të mbijetuarve të intervistuar (46.92%) ishin të moshës 18-28 vjeç kur ka ndodhur ngjarja.

Moshë	Numri i rasteve (%)
0-9	17 [1.31%]
10-17	199 [15.31%]
18-28	610 [46.92%]
29-39	392 [30.15%]
40-50	80 [6.15%]
51-65	2 [0.15%]
Mbi 65	0 [0%]

Tabela 6: Përkatësia etnike e të mbijetuarve. Shpërndarja e frekuencës tregon se përkatësia etnike e shumicës së të mbijetuarve të intervistuar [95.77%] ishte shqiptare.

Etniciteti	Numri i të pjesëmarrësve
Shqiptare	1245 [95.77%]
Rome	33 [2.54%]
Ashkali	13 [1%]
Boshnjake	6 [0.46%]
Egjiptiane	2 [0.15%]
Serbe	1 [0.08%]
Turke	0 [0%]
Gorane	0 [0%]
Tjetër	0 [0%]

Tabela 7: Shtetësia e të mbijetuarve. Shpërndarja e frekuencës tregon se 98.85% e të mbijetuarve të intervistuar kishin shtetësi kosovare, gjë që tregon se shumica e të mbijetuarve të intervistuar ishin nga Kosova.

Vendi i shtetësisë	Numri i pjesëmarrësve [%]
Kosova	1285 [98.85%]
Shqipëria	13 [1%]
Tjetër	2 [0.15%]

5.6. Mënyrat e ndarjes së të dhënave me publikun

Hapi i fundit në procesin dokumentimit të krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, është publikimi i të dhënave nga procesi i dokumentimit. QKRMT promovon të dhënat e nxjerra nga procesi i dokumentimit nëpërmjet uebfaqës zyrtare të saj,⁵⁰ raporteve të shkruara, konferenca, fushatave në media sociale, ligjërata në universitet, seminare, etj.

QKRMT dhe organizatat e saja partnere, mbështesin disa objektiva kur i ndajnë me publikun të dhënat e dokumentimit, me qëllim për:

- të ofruar një arkiv historik të përvojave të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë,
- të ofruar informacion në lidhje me përpjekjet për drejtësinë tranzicionale në nivel shtetëror,
- të dokumentuar përvojat e përjetuara të të mbijetuarve të DhSK-së pas luftës në Kosovë,
- të shërbyer si burim për praktikuesit që punojnë me të mbijetuarit e DhSK-së, për studiuesit e të drejtave të njeriut dhe për mësimdhënësit e historisë moderne në sistemin arsimor formal të Kosovës.

Njohuritë nga procesi i projekti i dokumentimit të DhSK-së të Kosovës ndahen me publikun përmes një platforme online,⁵¹ raporteve të shkruara dhe ngjarjeve të rëndësishme. Në vitin 2021, QKRMT publikoi raportin e parë të projektit të titulluar “E drejta për të vërtetën – Viktimat pa emër”.⁵² Në vitin 2022, QKRMT organizoi konferencën ndërkombëtare “Dokumentimi i Dhunës Seksuale në Konflikt: Standardet dhe Praktikrat” me ekspert nga Kosova, si dhe vende të tjera të prekura nga konflikti [Serbia, Bosnja dhe Hercegovina, Kolumbia dhe Ukraina] iu bashkuan ekspertëve ndërkombëtarë për të theksuar rëndësinë e dokumentimit dhe për të ndarë praktikrat rajonale dhe ndërkombëtare në lidhje me procesin e dokumentimit.

Platforma online [“Dokumentimi i Krimeve të Luftës”] përdoret për të ndarë rezultatet e procesit me publikun, në formë të raportve dhe dokumenteve përkatëse, si dhe të dhënat jo të ndjeshme të procesit me publikun. Eventualisht, platforma do t’u mundësojë përdoruesve të mësojnë rreth ngjarjeve të dokumentuara në databazë duke ndjekur strukturën origjinale të pyetësorit. Kjo do të thotë se do të ketë përmbledhje të të dhënave për çdo pjesë të pyetësorit, duke grumbulluar informacione mbi dhunën seksuale në konflikt në Kosovë, të dokumentuar sipas variablave të ndryshme të interesit, duke përfshirë: kohën, vendndodhjen, rajonin, si dhe karakteristikat e ngjarjeve dhe të mbijetuarve.

Platforma online është e disponueshme në tri gjuhët kryesore që janë të rëndësishme për procesin e dokumentimit, të cilat janë shqip, serbisht dhe anglisht.

⁵⁰ Mund të gjendet tek ky link: <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

⁵¹ Dokumentimi i krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Marrë nga: <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

⁵² E drejta për të vërtetën - “Viktimat pa emër”. Marrë nga: <https://drive.google.com/file/d/1QjQ6hdam7oMulD0uVeYq-jaCC6vUHG9-/view>

BIBLIOGRAFIA

- Amnesty International, Benetech, & The Engine Room. [2016]. *DATNAV: How to navigate digital data for human rights research*. Marrë nga: https://benetech.org/wp-content/uploads/2017/08/en-datnav-report_high-quality_web_1-31-2017.pdf APA Dictionary of Psychology. [n.d.]. *Instrument*. In American Psychological Association [Ed.], *APA dictionary of psychology*. Marrë më 2 shkurt, 2023, nga <https://dictionary.apa.org/instrument>
- American Psychological Association.[n.d]. *Trauma*. Marrë më 18 nëntor, 2022, nga <https://www.apa.org/topics/trauma>
- American Psychological Association [n.d]. *Posttraumatic Stress Disorder*. Marrë më 7 maj, 2023, nga <https://www.apa.org/ptsd-guideline/patients-and-families>
- American Academy of Experts in Traumatic Stress. [n.d.]. *Post-traumatic stress disorder in rape survivors*. Marrë më 7 maj, 2023, nga <https://www.aaets.org/traumatic-stress-library/post-traumatic-stress-disorder-in-rape-survivors>
- Kuvendi i Republikës së Kosovës. [2011]. *Ligji për Statusin dhe të drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave Civile dhe Familjeve të tyre*. Pub.L.Nr. 04/L-054. Marrë më 24 nëntor, 2023, nga <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2793>.
- Kuvendi i Republikës së Kosovës. [2014]. *Ligji Nr. 04/L-172 për ndryshimin dhe plotësimin e ligjit Nr.04/L-054 për Statusin dhe të drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave të Dhunës Seksuale të Luftës, Viktimave Civile dhe Familjeve të tyre*. Gzk.rks-Gov.net. Marrë më 11 nëntor, 2023, nga <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>
- Bami, Xh. [2022]. *Kosovo Finds Serb Ex-Policeman Guilty of Wartime Rape After Retrial*. *Balkan Insight*. Marrë dhjetor, 2022, nga <https://balkaninsight.com/2022/11/11/kosovo-finds-serb-ex-policeman-guilty-of-wartime-rape-after-retrial/>
- Bonis Charancle, J. M., & Lucchi, E. [2018]. *Incorporating the Principle of “Do No Harm”: How to Take Action Without Causing Harm: Reflections on a Review of Humanity & Inclusion’s Practices*. ALNAP; Humanity & Inclusion. Marrë më 18 tetor, 2022, nga <https://www.alnap.org/help-library/incorporating-the-principle-of-%E2%80%9Cdo-no-harm%E2%80%9D-how-to-take-action-without-causing-harm>
- Center for Theory of Change. [2011]. *What is Theory of Change?/ Theory of Change Community*. Theory of Change Community. Marrë shtator 2022, nga <https://www.theoryofchange.org/what-is-theory-of-change/>

- Crowe, D. M. (2014). *War Crimes, Genocide, and Justice*. Palgrave Macmillan US. Marrë më 23 shtator, 2022, nga <https://doi.org/10.1057/9781137037015>
- European Parliament, & Council of the European Union.(2016). *What is GDPR, the EU's new data protection law?* GDPR.eu; European Union. Marrë më 12 janar, 2023, nga <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/>
- FreedomLab. (2023). *Trauma-informed interviewing skills and techniques for monitors* [Online course]. Marrë më 6 shtator 2024, nga <https://freedomlab.io/courses/trauma-informed-interviewing-skills-and-techniques-for-monitors/>
- González, E., & Varney, H. (Eds.). (2013). *Truth seeking: Elements of creating an effective truth commission*. Amnesty Commission of the Ministry of Justice of Brazil. Marrë në nëntor 2022, nga <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>
- Qeveria e Republikës së Kosovës. (2024). *Strategjia për drejtësi tranzicionale e Republikës së Kosovës 2024-2034*. Marrë më 5 shtator 2024, nga: <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/06/STRATEGJIA-PER-DREJTESI-TRANZICIONALE-E-REPUBLIKES-SE-KOSOVES-2024-2034.pdf>
- Human Rights Watch. (2001). *Under Orders: War Crimes in Kosovo*. Marrë më 10 maj, 2023, nga <https://archive.hrw.org/reports/2001/kosovo/>
- Haxhiaj, S. (2023). *Kosovo's War Rape Survivors Scheme Hindered by Enduring Stigmas*. Balkan Insight. Marrë më 13 shkurt, 2023, nga <https://balkaninsight.com/2023/01/27/kosovos-war-rape-survivors-scheme-hindered-by-enduring-stigmas/>
- Hjort, L., Rushiti, F., Wang, S. J., Fransquet, P., P Krasniqi, S., I Çarkaxhiu, S., ... & Ryan, J. (2021). *Intergenerational effects of maternal post-traumatic stress disorder on offspring epigenetic patterns and cortisol levels*. *Epigenomics*, 13(12), 967-980. Marrë më 20 dhjetor, 2022, nga <https://www.futuremedicine.com/doi/full/10.2217/epi-2021-0015>
- Fondi për të Drejtë Humanitare Kosovë.(2011). *Libër Kujtimi i Kosovës 1998-2000*. Marrë më 11 shkurt, 2023, nga <http://www.kosovomemorybook.org/>
- International Committee of the Red Cross. (2022). *Despite its prohibition in international law, sexual violence in conflict remains a brutal reality*. Marrë më 29 janar, 2023, nga <https://www.icrc.org/en/document/five-things-know-about-sexual-violence-conflict-zones>
- International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. (n.d.). *Tribunal* | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. Marrë më 16 maj, 2023, nga <https://unictr.irmct.org/en/tribunal>
- Krüger, J. and Nordås, R. (2020). *A latent variable approach to measuring wartime sexual violence*, *Journal of Peace Research* 57(6): 728-739.

- Konushevc, A. [2022]. *Hajdari: Prokuroria po heton 64 raste të dhunimeve seksuale*. Radio Evropa E Lirë. Marrë më 8 maj, 2023, nga <https://www.evropaelire.org/a/prokuroria-porastet-dhunimet-gjate-luftes/32125995.html>.
- Law Insider. [n.d.]. *Armed Conflict definition*. Marrë më 27 janar, 2023, nga <https://www.lawinsider.com/dictionary/armed-conflict>
- Lohr, C. [2022]. *Remembering Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo: Nationalism, Feminisms, Counter-Memory, and Justice*. The World Mind. Marrë më 4 janar, 2023 nga <https://www.theworldmind.org/home/2018/5/4/remembering-conflict-related-sexual-violence-in-kosovo-nationalism-feminisms-counter-memory-and-justice>
- Ligji nr. 08/I-177 për Institutin e Krimeve të kryera gjatë luftës në Kosovë. [n.d.]. Marrë më 5 shtator, 2024 nga <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=79157>
- McLeod, S. [2018]. *Questionnaire: Definition, examples, design and types*. Simply Psychology. Marrë më 23 janar, 2023 nga <https://www.simplypsychology.org/questionnaires.html>
- Murad Code. [n.d.]. *Murad Code*. Marrë më 12 tetor, 2022, nga <https://www.muradcode.com/#origins>
- Minwalla, Sh., & Foster, E.J. [2020]. *Survivors are more than their trauma and it is important to portray them and their stories more broadly*. Survivor-Centered Approach. Journalism Initiative on Gender-Based Violence. Marrë shkurt 2023, nga <https://gbvjournalism.org/book/survivor-centered-approach>
- Nordås, R., & Cohen, D. K. [2021]. *Conflict-related sexual violence*. *Annual Review of Political Science*, 24, 193-211. Marrë më 31 janar, 2023, nga doi.org/10.1146/annurev-polisci-041719-102620
- Ontario Human Rights Commission. [n.d.]. *An introduction to the intersectional approach*. Marrë më 8 maj, 2023, nga <https://www.ohrc.on.ca/en/intersectional-approach-discrimination-addressing-multiple-grounds-human-rights-claims/introduction-intersectional-approach>
- Oracle [n.d.]. *What Is a Database?* Marrë më 12 qershor, 2022, nga <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link1>
- Oracle [n.d.]. *What is a database management system?* Marrë më 22 nëntor, 2022, nga <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link6>
- Plesch, V. [2021]. *Her Hands in His: One Family Contends with Kosovo's Legacy of Sexualized Violence*. Women's Media Center. Marrë më 8 maj, 2023, nga <https://womensmediacenter.com/women-under-siege/her-hands-in-his-one-family-contends-with-kosovo-legacy-of-sexualized>

- Rouse, M. (2022). *What is Data Entry?* Techopedia. Marrë më 11 tetor, 2022, nga <https://www.techopedia.com/definition/1177/data-entry>
- Roth, F., Guberek, T. and Hoover Green, A. (2011). *Using Quantitative Data to Assess Conflict-Related Sexual Violence in Colombia: Challenges and Opportunities*, A report by the Benetech Human Rights Program and Corporación Punto de Vista. Marrë më 1 mars, 2023, nga https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/02/SV-report_2011-04-26.pdf
- Savic, M. (2022). *What You Need to Know About Rising Serbia-Kosovo Tensions*. The Washington Post. Marrë në dhjetor 2022, nga https://www.washingtonpost.com/business/what-you-need-to-know-about-rising-serbia-kosovo-tensions/2022/12/27/3b7e02a8-861c-11ed-b5ac-411280b122ef_story.html
- Security Council Resolution. (1993). *Statute of the International Tribunal for Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991* [International Tribunal for the Former Yugoslavia]. Marrë nga <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-tribunal-prosecution-persons-responsible>
- Stedman, C. (2019). *What is data management and why is it important?* SearchDataManagement. Marrë më 11 tetor, 2022, nga <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data-management>
- Sisson, J. (2010). *A Holistic Approach to Dealing with the Past. A Conceptual Framework for Dealing with the Past*. Marrë më 8 maj, 2023, nga <https://www.kairosCanada.org/wp-content/uploads/2015/06/UN-Joinet-Orentlicher-Principles.pdf>
- Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës. (2019). *Protokoll për Identifikimin, Hetimin dhe Trajtimin e rasteve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë*. Marrë më 20 shkurt, 2023, nga <https://drive.google.com/file/d/1Y7KC3PA9DC1wUiRKa72x1Fww5lhpaCoa/view>
- Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës. (2021). *Dokumentimi i dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë* Marrë më 23 shtator, 2023, nga <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>
- Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës. (2021). *E drejta për të Vërtetën "Viktimat pa emër."* Marrë më 23 janar, 2023, nga <https://drive.google.com/file/d/1QjQ6hdam7oMulD0uVeYq-jaCC6vUHG9-/view>
- Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (2022). *Post Conference report Documentation of conflict related sexual violence Standards and Practices*. Marrë më 13 mars, 2023, nga <https://drive.google.com/file/d/1wPoyEdZAg-HbbW3IbKzbShxv3NyurXma/view>

- United Nations Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict. [2017].** International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict [2nd ed.]. Marrë më 23 prill, 2023, nga https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf
- United Kingdom: Foreign and Commonwealth Office. [2017].** *International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict*, p. 13. Second Edition: March 2017. Marrë më 22 tetor, 2022, nga https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf
- United Nations: Secretary General. [2019].** *Conflict-related sexual violence: report of the Secretary-General*. Marrë më 31 janar, 2023, nga <https://digitallibrary.un.org/record/3799661?ln=en#record-files-collapse-header>
- United Nations Development Group. [n.d.].** *Theory of Change*. Marrë më 8 maj, 2023, nga <https://unsdg.un.org/sites/default/files/UNDG-UNDAF-Companion-Pieces-7-Theory-of-Change.pdf>
- United Nations. [2014].** *Sexual Violence: a Tool of War*. United Nations. Marrë më 10 shtator, 2023, nga <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>
- United Nations. [2021].** *8880th Meeting [Report No.S/PV.8880]*. Security Council Report. Marrë më 11 shkurt, 2023, nga https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv.8880_E.pdf
- Wood, E. J. [2018].** *Rape as a practice of war: Toward a typology of political violence*. *Politics & Society*, 46(4), 513-537. Marrë më 12 shtator, 2022, nga doi.org/10.1177/0032329218773710
- Women, United Nations. [1998].** *Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response*. Marrë më 21 tetor, 2022, nga <https://www.un.org/womenwatch/daw/public/w2apr98.htm#:~:text=The%20conflict%20in%20the%20Former%20Yugoslavia,-It%20was%20not&text=Security%20Council%20resolution%20798%20of,%2C%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina%22.>

SHTOJCA A

Përkufizimet dhe terminologjia e përdorur në manual

“Rast” i dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë - nënkupton personin i cili ka përjetuar një ngjarje të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë. Procesi i dokumentimit siguron që historia e tyre të dokumentohet.

Konflikti i armatosur - nënkupton një gjendje lufte ose një konflikt që përfshin operacione të armatosura të cilat nga natyra ose shtrirja e tyre ka të ngjarë të ndikojnë në zbatimin e traktateve ndërmjet shteteve palë në konfliktin e armatosur ose ndërmjet një shteti palë në konfliktin e armatosur dhe një shteti të tretë; pavarësisht nga një deklaratë formale e luftës ose një deklaratë tjetër nga një ose të gjitha palët në konfliktin e armatosur.⁵³

Databaza - Një bazë të dhënash është një përmbledhje e organizuar informacioni ose të dhënash të strukturuar, të ruajtura zakonisht në mënyrë elektronike në një sistem kompjuterik. Një databazë, zakonisht kontrollohet nga një sistem i menaxhimit të bazës së të dhënave [SMBDh].⁵⁴ Së bashku, të dhënat dhe SMBDh, krahas aplikacioneve që lidhen me to, referohen si një sistem databazë, shpesh i shkurtuar vetëm në një databazë.⁵⁵

Procesi i dokumentimit - Në kontekstin e këtij manuali, procesi i dokumentimit përshkruan mbledhjen, regjistrimin dhe dokumentimin, përpunimin dhe publikimin e informacioneve për krimet e dhunës seksuale gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës.

I intervistuari - është një i mbijetuar ose viktimë e dhunës seksuale i cili është intervistuar me qëllim të marrjes së të dhënave për dokumentimin e përvojave të dhunës seksuale të luftës në Kosovë. Për qëllimet e këtij manuali, termat “viktimë”, “i mbijetuar” dhe “i intervistuar” përdoren në mënyrë të ndërsjellë.

Instrument - çdo mjet, pajisje ose mjete tjera me të cilat hulumtuesit vlerësojnë ose mbledhin të dhëna rreth pjesëmarrësve në studim. Shembujt përfshijnë testet, intervistat, pyetësorët, anketat, shkallët e vlerësimit dhe aparatin e kohës së reagimit.⁵⁶

⁵³ Përkufizimi i konfliktit të armatosur. Marrë nga: <https://www.lawinsider.com/dictionary/armed-conflict>, qasur për herë të fundit 8 maj 2023.

⁵⁴ What Is a Database Management System [DBMS]? Marrë nga: <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link6>, qasur për herë të fundit më 20 nëntor 2022.

⁵⁵ What Is a Database? Marrë nga: <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link1>, qasur për herë të fundit më 6 shtator 2024

⁵⁶ Përkufizimi i instrumentit. Marrë nga: <https://dictionary.apa.org/instrument>, qasur për herë të fundit më 20 nëntor 2022.

Lufta Çlirimtare e Kosovës 1998-1999 (LÇK) – është konflikti i armatosur i gjithë popullatës së Kosovës të udhëhequr nga Ushtria Çlirimtare e Kosovës (UÇK) me qëllim të çlirimit të Kosovës dhe sjelljes së lirisë dhe pavarësisë për popullatën e Kosovës, me karakter mbrojtës dhe çlirimtar, e drejtuar ekskluzivisht kundër forcave të armatosura dhe policore si dhe administratës okupuese të Serbisë të vendosur në Kosovë.

Pyetëtori – është një instrument hulumtues i përbërë nga një sërë pyetjesh me qëllim të mbledhjes së informacionit nga të anketuarit. Pyetëtorët mund të mendohen si një lloj interviste me shkrim. Ata mund të kryhen ballë për ballë, me telefon, kompjuter ose postë.⁵⁷

Dhunim – është kur kryesi pushton trupin e një personi, duke rezultuar në depërtim, sado të lehtë, në ndonjë pjesë të trupit të viktimës ose të kryesit me një organ seksual ose në hapjen anale, orale ose gjenitale të viktimës me ndonjë objekt ose ndonjë pjesë tjetër të trupit. Pushtimi kryhet me forcë, ose me kërcënim me forcë ose shtrëngim, si ai i shkaktuar nga frika nga dhuna, detyrimi, ndalimi, shtypja psikologjike ose abuzimi i pushtetit, ndaj një personi të tillë ose një personi tjetër, ose duke përfutur nga një mjedis detyrues, ose pushtimi kryhet ndaj një personi të paafte për të dhënë pëlqimin e vërtetë.

Dhuna seksuale – është çdo veprim i natyrës seksuale i kryer pa pëlqim, ose çdo veprim që synon funksionin seksual të një personi, dhe që përfshin çdo kontakt seksual, lakuriqësi të detyruar ose akte të tjera të kryera me motiv seksual.⁵⁸

I mbijetuari i dhunës seksuale – personi i cili ka përjetuar dhunë seksuale gjatë luftës në Kosovë dhe nuk ka vdekur apo nuk është zhdukur në lidhje me luftën. Sot, termi “i mbijetuar” përdoret nga ofruesit e shërbimeve psikosociale në Kosovë për viktimat e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë.

Viktimë e dhunës seksuale të luftës – sipas ligjit në fuqi⁵⁹, konsiderohet çdo person i cili i ka mbijetuar abuzimit seksual dhe përdhunimit në periudhën prej 27.02.1998 deri më 20.06.1999.

Subjekt – është çdo i mbijetuar që është intervistuar për qëllime dokumentimi.

Teoria e ndryshimit – Teoria e ndryshimit është metodë që shpjegon se si një ndërhyrje e caktuar, ose grup ndërhyrjesh, pritet të çojë në një ndryshim specifik zhvillimi, duke u mbështetur në një analizë shkakësore bazuar në provat e disponueshme.⁶⁰

⁵⁷ Përkufizimi i pyetësorit. Marrë nga:

<https://www.simplypsychology.org/questionnaires.html>, qasur për herë të fundit më 20 nëntor 2022

⁵⁸ Protokoll për identifikimin, hetimin dhe trajtimin e rasteve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, QKRMT 2019.

Marrë nga:

<https://drive.google.com/file/d/1Y7KC3PA9DC1wUiRka72x1Fww5lhpaCoa/view>, qasur për herë të fundit më 20 shkurt 2023.

⁵⁹ Neni 4, paragrafi 6 i Ligjit Nr. 04/L-172 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 04/L-054 për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave të Dhunës Seksuale të Luftës, Viktimat Civile dhe Familjarëve të Tyre. Marrë nga:

<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>, qasur për herë të fundit më 20 shkurt 2023.

⁶⁰ Theory of Change [Teoria e Ndryshimit]. Marrë nga: <https://unsdg.un.org/sites/default/files/UNDG-UNDAF-Companion-Pieces-7-Theory-of-Change.pdf>, qasur për herë të fundit më 8 maj 2023.

SHTOJCA B

Deklarata e pëlqimit për përpunimin e të Dhënave Personale

Në bazë të nenit 5, [paragrafi 1, nën-paragrafi 1.1] i Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, pas njoftimit me të drejtat e mia, **unë** i/e poshtë-nënshkruari/a, jap pëlqimin tim me shkrim për përpunimin e të dhënave të mija personale nga Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (QKRMT) Rr. 'Hamëz Jashari' 16b/2, Prishtinë 10000, për qëllimin e ligjshëm të dokumentimit të krimeve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë.

Pëlqimi i dhënë për përpunimin e të dhënave personale përfshinë: **emrin dhe mbiemrin, numri personal, qyteti, kodin identifikues dhe përshkrimin e ngjarjes sime**. Emri dhe mbiemri si dhe numri personal nuk do të përpunohet në mënyrë elektronike; ndërsa të dhënat e tjera rreth ngjarjes to të përpunohen përmes databazës elektronike, të cilat në formë statistikore do të publikohen përmes platformës publike duke mbrojtur plotësisht të dhënat e mia personale.

Ndërsa publikimi i të dhënave nga ngjarja e përshkruar mund të bëhet vetëm pas anonimitetit të plotë të të dhënave.

Unë gjithashtu deklaroj se jam në tërësi i informuar në lidhje me të drejtën time për:

- Të pasur qasje në të dhënat e mija personale dhe për të kërkuar ndryshimin, korrigjimin, fshirjen e tyre, shkatërrimin;
 - Të paraqitur kërkesë për të ndaluar përpunimin e të dhënave personale për shkak të një situatë specifike;
 - Të paraqitur kundërshtimin në lidhje me përpunimin e të dhënave personale;
 - Të kundërshtuar transferimin e të dhënave te një kontrollues ose përpunues tjetër.
- Deklarata e pëlqimit mbetet te QKRMT dhe nuk mund të transferohen tek ndonjë kontrollues apo përpunues tjetër.

Emri & Mbiemri: _____

Qyteti: _____

Numri personal: _____

Kodi identifikues: _____

Data: _____

Nënshkrimi: _____

Shënim: Përpunimi i të Dhënave Personale të dhëna me këtë pëlqim, bëhet sipas Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale

SHTOJCA C

DEKLARATA E KONFIDENCIALITETIT

Objekti

Kjo deklaratë i drejtohet të gjithë personelit të QKRMT-së, si dhe personelit të përkohshëm, dhe palëve të tjera që kanë qasje në informacionet e mbajtura nga QKRMT.

Qëllimi

Kjo deklaratë duhet të nënshkruhet nga të gjithë punonjësit e QKRMT-së dhe palët e tjera që kanë qasje në të dhënat personale. Ajo përcakton kërkesat dhe përgjegjësitë e atyre që kanë qasje në informacion dhe të dhëna personale dhe siguron që të gjitha palët e interesuara të kuptojnë detyrimet e tyre të konfidencialitetit.

Fushëveprimi

Fushëveprimi i kësaj deklarate shtrihet në të gjitha informacionet personale dhe informacionet konfidenciale që bëhen të njohura gjatë punës në QKRMT dhe nga klientët e QKRMT-së. Dispozitat përkatëse zbatohen edhe pas përfundimit të marrëdhënies së punës me QKRMT-në dhe marrëdhënieve kontraktuale me persona të tjerë.

Deklarata e konfidencialitetit

1. Nëpërmjet kësaj deklarate, unë marr përsipër të mos përdor dhe mos t'u transmetoj të dhëna personale dhe informacione konfidenciale personave të paautorizuar. Unë e kuptoj që ky detyrim zbatohet gjatë periudhës së punës dhe marrëdhënies kontraktuale me QKRMT-në si dhe pas përfundimit të saj.
2. Unë e kuptoj që përpunimi i të dhënave personale në lidhje me individët trajtohet nga Ligji "Për Mbrojtjen e të Dhënave Personale". Unë nuk do të përdor ose shpërndaj asnjë të dhënë personale që shoh gjatë punës sime për asnjë qëllim që është në kundërshtim me qëllimet e kësaj pune.
3. Unë e kuptoj se jam i detyruar të ruaj konfidencialitetin e të dhënave personale dhe t'i ruaj ato të sigurta, duke marrë të gjitha masat e duhura organizative dhe teknike.
4. Unë e marr përgjegjësinë e plotë që nëse konstatohet se kam vepruar në kundërshtim me udhëzimet në lidhje me konfidencialitetin e të dhënave personale ose në rast të mosmbajtjes së tyre të sigurt, duhet të marr masa të menjëhershme. Këtë veprim e kuptoj si nevojë për të ruajtur standarde të larta profesionale në QKRMT.

Datë: _____

Deklaruesi:

Emri | Mbiemri | Nënshkrimi

QKRMT Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
KRCT The Kosova Rehabilitation
Center for Torture Victims

Manual on the Methodology of Documentation

Documentation of Sexual Violence
during the Kosovo War

[Updated version]

September 2024

KRCT

■ This Manual on the Methodology of Documentation is developed by the Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims [KRCT]. The working group consisted of Dr. Feride Rushiti, Fatmire Haliti and Rrezarta Aliu. The preparation of this manual was assisted by Dr. Jule Krüger, Human Rights Data Consultant and Researcher, and Research Advisor, Quantitative Evidence and Analysis, Amnesty International.

“Manual on the Methodology for the Documentation of Conflict-Related Sexual Violence during the Kosovo War” is drafted in the framework of the project “Enhance Transitional Justice Efforts in Kosovo through Documentation of Wartime Sexual Violence”, implemented during the years 2019-2023 by KRCT and supported by the Embassy of Switzerland in Kosovo.

In 2023, the “Manual on the Methodology for the Documentation of Conflict-Related Sexual Violence during the Kosovo War” was published, serving as an essential guide for researchers, activists, and legal professionals. This manual, widely recognized for its thorough approach and practical insights, underwent significant updates in 2024. The revised edition not only incorporates the latest research findings but also features a restructured format designed to enhance usability and accessibility. Key changes include the reorganization of chapters to better reflect the chronological stages of documentation, and updated guidelines for data collection and survivor support. These enhancements aim to improve the efficiency and effectiveness of documentation efforts.

The content of this publication is the sole and full responsibility of the Kosova Rehabilitation Centre for Torture Victims [KRCT].

2024 © Copyright reserved by KRCT. Copying, re-production, unauthorized publication, whether original or modified in any way without permission of KRCT is prohibited.

The updating and publication of this manual was supported by **Sigrid Rausing Trust**.

- | **Contact:** QKRMT
- | **Str.** Hamëz Jashari 16b/210000 Prishtinë, Kosovë
- | **Tel:** +383 [0] 38 243 707
- | **E-mail:** info@krct.org
- | **Website:** www.krct.org

TABLE OF CONTENTS

Documentation of Sexual Violence during the Kosovo War	68
Executive summary	70
Purpose and Significance	72
List of Acronyms	73

PART 1: THE IMPORTANCE OF DOCUMENTING SEXUAL VIOLENCE IN CONFLICT

1. WARTIME SEXUAL VIOLENCE IN KOSOVO, VICTIM RECOGNITION, AND THE DOCUMENTATION OF SURVIVORS' EXPERIENCES	76
1.1. Understanding the use of sexual violence during armed conflict	76
1.2. International recognition of conflict-related sexual violence as a war crime	77
1.3. Recognizing the survivors of sexual violence of the Kosovo war [1998-1999]	78
1.4. KRCT's new initiative to document the wartime experiences of sexual violence survivors in Kosovo ..	80
2. THEORY OF CHANGE	83
3. ETHICAL BENCHMARKS: THE DO NO HARM PRINCIPLE AND ADOPTING A SURVIVOR-CENTERED APPROACH TO DOCUMENTING CRSV	85
3.1. Risk assessment	86
3.2. Confidentiality	87
3.3. The provision of required care and support throughout the documentation process	89

PART II: THE PROCESS OF DOCUMENTATION

4. STAGES OF THE DOCUMENTATION PROCESS	94
4.1. Formulating the research questions	94
4.2. Drafting, management and planning	95
4.3. Development of the interview questionnaire	96
4.4. Pilot-testing the interview questionnaire, data entry and processing	97
4.5. Informed Consent Process and Form	99
4.6. Staff expertise and training needs	100
4.7. Outreach strategies to identify and invite survivors of wartime sexual violence in Kosovo to participate in the documentation process	100
4.8. Impact of outreach strategies	101
5. DATA COLLECTION	102
5.1. Interview Process	102
5.2. Data entry and processing, management and storage	106
5.3. Protocol for data safety	108
5.4. Data analysis and reporting	109
5.5. Data Publication Form	113
5.6. Ways of sharing data with the public	116
Bibliography	117
Appendices	122

DOCUMENTATION OF SEXUAL VIOLENCE DURING THE KOSOVO WAR

More than 25 years after the war, Kosovo is still struggling to document war crimes, massive human rights violations, and in particular crimes of sexual violence that have been used as a war weapon. In a country emerging from a destructive war, full of atrocities of all kinds, addressing sexualized war crimes was neither the priority of the community nor of the national and international institutions. Pushing the survivors' needs and rights up the institutional priority agenda has never been an easy task, since fighting the stigma requires challenging the patriarchal system itself which to a large extent still runs our society but was especially so in the years after the war.

Despite the above mentioned, KRCT succeeded in advocating for the rights and well-being of war-related sexual violence survivors and fighting sexual violence-related stigma in Kosovo. One of the KRCT's main achievement is the recognition of legal status for survivors of sexual violence that happened during the war in Kosovo [1998-1999]. Practically, it took almost two decades of advocacy work for official recognition of the victim's status. As of February 2018, the process of legal recognition of survivors of war-related sexual violence in Kosovo finally commenced.

Even though today there is a higher awareness of war-related sexual violence, there are many survivors who have not reported their cases and have not yet been treated. With the lack of a "crime inventory", trauma, prejudice, and many institutional and legal barriers, efforts against sexual and gender-based violence during the war have called for attention and survival needs.

In such an environment the documentation of war-related crimes of sexual violence, beyond being a challenge, was an imperative need for the realization of the rights of survivors. Thus, becoming a top priority of the KRCT, as well as other organizations working directly with survivors. Thereby, growing commitment to uncovering the truth about crimes of sexual violence in Kosovo becomes helpful in empowering survivors and enabling them to live dignified lives.

The creation of a comprehensive archive of sexual violence crimes during the war in Kosovo is essential for promoting justice, accountability, prevention, inclusiveness, recognition, research, education, and historical preservation. It serves as a crucial tool in addressing the issue, supporting survivors, and working towards a more just and peaceful society.

Nonetheless, documenting sexual violence in conflict is a complex and challenging mission that requires specialized knowledge and expertise. Even with good intentions, ineffective and unsafe documentation practices may contribute to or worsen the harm experienced by survivors. Such practices not only violate their human rights but also erode trust in the legal system and hinder their chances of seeking justice and compensation.

To address this issue, the Murad Code is intended to be a Code of Conduct for documenters of conflict-related sexual violence, to ensure a victim-centered and “do no harm” approach. While Murad’s Code places the main emphasis on the Principles of documenting sexual violence in conflicts, the KRCT’s Manual on the methodology of documenting crimes of sexual violence during the war in Kosovo shows in practice and step-by-step how 1300 cases of war-related sexual violence in Kosovo were documented. Thus, this Manual on the methodology of documentation is vital in documenting war-related sexual violence crimes as it ensures accuracy, impartiality, transparency, consistency, and ethical considerations. It lays the foundation for reliable historical records that can be used for research, education, and preserving collective memory.

| Dr. Feride Rushiti

| Founder and Executive Director, KRCT

EXECUTIVE SUMMARY

The Kosova Rehabilitation Centre for Torture Victims (KRCT), for the first time in Kosovo, has started implementing a project which exclusively documents crimes of sexual violence during the war in Kosovo. Since the end of the war, there has been a lack of a well-structured database to document these crimes. In the absence of institutional initiatives to document sexual violence cases, in 2019 KRCT took the responsibility to initiate the documentation process. The sensitivity of these cases and the lack of local and regional experience in documenting them make this initiative essential.

The process of the documentation of conflict-related sexual violence (CRSV) includes the collection, processing and publication of information on cases of CRSV during the Kosovo Liberation War. KRCT's initiative to document crimes of sexual violence during the war in Kosovo aims to include all individuals, regardless of their ethnicity, who have experienced sexual violence in the context of the war. To date, KRCT has managed to document a total of 1300 cases referred by KRCT and partner organizations (Center for the Promotion of Women Rights (CPWR), Medica Kosova, Medica Gjakova). Documentation of cases of sexual violence during the war in Kosovo will continue in the future.

Documentation team interviews survivors using a questionnaire that was developed specifically for the purpose of the documentation process. Information gathered via the interview questionnaire is entered into a database for further processing, verification, analysis, and reporting.

The Kosova Rehabilitation Centre for Torture Victims is established in 1999, as a response to the need for rehabilitative care for people who endured severe war-related atrocities in Kosovo. KRCT's founding aim was to provide treatment and rehabilitation for torture and trauma victims, and to build management capacities and professional staff committed to promote a respect for human rights for all ethnicities in Kosovo. Target groups include, but are not limited to, war survivors, especially survivors of sexual violence, persons deprived from their liberty, asylum seekers, refugees, returnees, internally displaced persons, statelessness persons, repatriated persons and other vulnerable categories. Throughout the 25 years of its existence, KRCT functions as the main reference centre for treatment and rehabilitation of torture and war survivors. Its mandate consists of a very specific focus to combat torture through preventive monitoring and documentation, as well as the provision of assistance to survivors of trauma and torture through its interdisciplinary approach and rehabilitation programs.

More than two decades after the end of the war, Kosovo still struggles to achieve truth and justice related to the legacy of sexual violence war crimes. After the war ended, pain came in different forms: for those who died, for the families of the missing, and for any loss they had experienced. But the worst form of pain was one that came with stigma, shame, and exclusion. In a country emerging from a destructive war, full of atrocities of all kinds, addressing sexualized war crimes was not the priority of the community or the fragile local and international institutions.

The documentation process started in 2019 within the project “Enhance Transitional Justice Efforts in Kosovo through Documentation of Wartime Sexual Violence” supported by the Swiss Embassy in Kosovo. This project aimed to [1] increase public awareness about what happened during the Kosovo war by sharing the truth about sexual violence, [2] achieve an inclusive recognition and approach to wartime sexual violence survivors, [3] enhance transitional justice by helping survivors obtain justice and reparations, [4] promote respect for human rights for all ethnicities living in Kosovo, and [5] prevent and eradicate wartime sexual violence in the future by advocating with governmental institutions at the national and international levels on its prohibition. The stories collected through the documentation process will contribute to achieving the truth, giving an inclusive approach to all survivors regardless of their ethnicity, gender or personal beliefs.

Each aspect of the documentation process, such as: data collection, processing and reporting – is performed in adherence to local and international standards and legislation. Every survivor who agrees to be interviewed is informed about their rights and provides their informed consent to participate in documentation.

In this manual, the reader will learn in detail about each step in the documentation process. The documentation project aims to preserve the history of sexual violence during the war in Kosovo.

All documents applicable during the documentation process including this manual are available in three languages: Albanian, Serbian and English.

PURPOSE AND SIGNIFICANCE

The Manual on the Methodology for the Documentation of Sexual Violence during the Kosovo War serves as a comprehensive guide for institutions and NGOs involved in documenting war crimes of a sexual nature, both in Kosovo and other places. Drawing from the Kosova Rehabilitation Centre for Torture Victims (KRCT)'s extensive experience and grounded in the principles of the International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict¹, this manual provides a comprehensive, step-by-step guide for effective documentation practices. It aims to ensure accuracy and consistency in documentation efforts, thereby supporting the pursuit of justice and the provision of necessary support for survivors.

¹ International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict, 2017. Available at: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf, last accessed September 2022.

LIST OF ACRONYMS

CRSV - Conflict-related sexual violence

CPWR - Center for Promotion of Women Rights

GDPR - General Data Protection Rights

GCVSSVVDKLW - Government Commission and Verification of the Status of Sexual Violence
Victims during the Kosovo Liberation War

IRCT - International Rehabilitation Council for Torture Victims

KRCT - The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims

NATO - North Atlantic Treaty Organization

NGO - Non-governmental organization

PART I

THE IMPORTANCE OF DOCUMENTING SEXUAL VIOLENCE IN CONFLICT

1. WARTIME SEXUAL VIOLENCE IN KOSOVO, VICTIM RECOGNITION, AND THE DOCUMENTATION OF SURVIVORS' EXPERIENCES

1.1. Understanding the use of sexual violence during armed conflict

Sexual violence is a common practice during armed conflict around the world, primarily targeting women and girls, but also men and boys. The *United Nations* have adopted the following definition: “[c]onflict-related sexual violence” refers to rape, sexual slavery, forced prostitution, forced pregnancy, forced abortion, enforced sterilization, forced marriage and any other form of sexual violence of comparable gravity perpetrated against women, men, girls or boys that is directly or indirectly linked to a conflict.²

The academic literature observes that there is variation with regard to why sexual violence occurs during armed conflict. Sometimes, rape and sexual abuse are used strategically by commanders as a “weapon or tool of war” to achieve military objectives. This may include punishing or terrorizing civilians to achieve collaboration or compliance, breaking enemy morale, or driving civilian populations from territories that an armed actor seeks to control.³ In other cases, conflict-related sexual violence is the result of opportunistic behaviors, when armed actors engage in these practices to fulfill private motives and individual urges.⁴ When individual opportunistic behaviors are tolerated and not punished by commanders, wartime sexual violence is at risk of becoming a widespread “practice”.⁵ In addition to the physical and psychological health consequences, survivors of wartime sexual violence also experience social consequences that can be drastic, such as forcing victims into isolation due to shame, stigma, as well as victim blaming.

Combined, these experiences get in the way of survivors reporting on their experiences to others.⁶

² Conflict-related sexual violence, United Nations, S/2019/280. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/3799661?ln=en>, last accessed November, 2022.

³ Conflict-Related Sexual Violence, Annual Review of Political Science, vol. 24, page 199. Available at: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-polisci-041719-102620>, last accessed February 11, 2023

⁴ Conflict-Related Sexual Violence, Annual Review of Political Science, vol. 24, pages 193-211, see page 199. Available at: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-041719-102620>, last accessed January, 31, 2023

⁵ Rape as a practice of war: toward a typology of political violence. *Politics & Society*, vol. 46(4), pages 513-37. Available at: <https://doi.org/10.1177/0032329218773710>, last accessed September 12, 2022

⁶ Despite its prohibition in international law, sexual violence in conflict remains a brutal reality. Received from: <https://www.icrc.org/en/document/five-things-know-about-sexual-violence-conflict-zones#:~:text=Apart%20from%20physical%20and%20psychological,with%20no%20means%20of%20subsistence>, last accessed November, 2022

During the Kosovo war, rape is understood to have been used as a weapon of systematic “ethnic cleansing,” with the ultimate goal of destroying the honor and identity of ethnic Albanians. Civilians who did not flee the Kosovo region were murdered, disappeared⁷, raped and tortured by Serbian forces.⁸ Sexual violence during the Kosovo war is believed to have happened predominantly to women based on data from the Government Commission on Recognition and Verification of the Status of Sexual Violence Victims during the Kosovo Liberation War.⁹ The commission states that of 1,667 approved applications, 1576 are from women and 91 from men. Based on 1300 statements collected as part of this documentation process, 1212 concern women and 88 men.¹⁰

1.2. International recognition of conflict-related sexual violence as a war crime

Before the Kosovo war started in 1998, the region experienced another major war following the breakdown of Yugoslavia just a few years prior. In the aftermath of the Bosnian war [1992-1995], it was estimated that up to 50,000 victims, mostly Bosnian women and children, experienced sexual violence, primarily perpetrated by Serbian armed forces.¹¹

In response to these atrocities, on 18 December 1992, the UN Security Council declared the “*massive, organized and systematic detention and rape of women, in particular Muslim women, in Bosnia and Herzegovina*” an international crime that must be addressed.

Subsequently, the Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia [ICTY, 1993] was designed to include rape as a crime against humanity, alongside other crimes such as torture and extermination, when committed during armed conflict and directed against a civilian population. This marked the first time that war rape was prosecuted by an international court. This practice was then followed by the International Criminal Tribunal for Rwanda [ICTR, 1994], which became the first international court to find an accused person guilty of the war crime of rape to perpetrate genocide.

The Rome Statute of the International Criminal Court, which went into force in July 2002, includes rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization, or “*any other form of sexual violence of comparable gravity*” as a crime against humanity when it is committed in a widespread or systematic manner.¹²

⁷ Under Orders: War Crimes in Kosovo. Received from: <https://archive.hrw.org/reports/2001/kosovo/>, last accessed May 10, 2023.

⁸ Plesch, Valerie: Her Hands in His: One Family Contends with Kosovo’s Legacy of Sexualized Violence, Women’s Media Center, last accessed February 22, 2021. Available at: <https://womensmediacenter.com/women-under-siege/her-hands-in-his-one-family-contends-with-kosovo-legacy-of-sexualized>, last accessed February 23, 2023.

⁹ Information from the Government Commission on Recognition and Verification of the Status of Sexual Violence Victims During the Kosovo Liberation War was taken in August 2024.

¹⁰ Data from the documentation process. Available at: <https://krct.org/dokumentimi/en/part-a/>, last accessed March 20, 2023.

¹¹ War Crimes, Genocide, and Justice: A Global History. Received from: <https://doi.org/10.1057/9781137037015>, last accessed September 23, 2022.

¹² Sexual Violence: a Tool of War, 2014. Received from: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>, last accessed January 12, 2023

1.3. Recognizing the survivors of sexual violence of the Kosovo war (1998-1999)

During the 90s, the fall of communism and the dissolution of the former Yugoslavia were accompanied by inter-ethnic wars that, regarding the number of civilian casualties, were among the most horrible ones since the end of World War II. Part of these losses were also experienced by the citizens of Kosovo, whose rights were massively and systematically violated when Serbia abolished the political autonomy of Kosovo in 1989.¹³ The violence reached its peak with the Kosovo war of the years 1998-1999 that resulted in 13,535 documented casualties (both civilian and armed forces) of whom 10,812 were ethnic Albanians, 2,197 were ethnic Serbs, and 526 were Roma, Bosniaks and members of minority communities.¹⁴ The war ended with the intervention of the North Atlantic Treaty Organization (NATO).

During the Kosovo war, it is estimated that 20,000 women were raped¹⁵. According to the Kosovo law on the status and rights of conflict victims, civilian victims and their families, as well as the veterans and members of the Kosovo Liberation Army, received social, medical support as well as financial state support in the form of a monthly pension in the conflict's aftermath if there was a death or disappearance of a family member, as well as in the case of injury and/or disability as a result of armed activity or explosive devices that were left behind in the former conflict zone.¹⁶ Initially, survivors of sexual violence remained excluded from institutional recognition and support for a period of 15 years because consequences from sexual violence were originally not recognized under this law.

Having worked with sexual violence survivors immediately after the war from 1999 onwards through the provision of rehabilitation services, KRCT and other organizations were deeply familiar with survivors' needs. KRCT, in cooperation with also other non-governmental organizations, led the process of advocating for an amendment of the Kosovo law on the status and rights of conflict victims to also protect and recognize the rights and needs of sexual violence survivors¹⁷. The law on official recognition by the state was finally achieved in 2014 when the Kosovo "Law on the

¹³ What You Need to Know About Rising Serbia-Kosovo Tension. Available at https://www.washingtonpost.com/business/what-you-need-to-know-about-rising-serbia-kosovo-tensions/2022/12/27/3b7e02a8-861c-11ed-b5ac-411280b122ef_story.html, last accessed December, 2022.

¹⁴ The Kosovo Humanitarian Law Centre. [2011]. Kosovo Memory Book 1998-2000. More information is available at <http://www.kosovomemorybook.org/>, last accessed February 11, 2023

¹⁵ United Nations Security Council, "S/PRST/2022/1: Protection of Civilians in Armed Conflict. Minutes available at: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv.8880_E.pdf, last accessed February 11, 2023.

¹⁶ Law No. 04/L-054 "Law on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, members of the Kosovo Liberation Army, Civilian Victims of War and their Families". Retrieved from <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2793>, last accessed March 1, 2023.

¹⁷ Law No.04/L-172 on Amending and Supplementing the Law No.04/L-054 on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, Members of Kosovo Liberation Army, Sexual Violence Victims of the War, Civilian Victims and their Families. Available at: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>, last accessed March 6, 2023.

Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, members of the Kosovo Liberation Army, Civilian Victims of War and their Families” was amended.¹⁸ After a lot of work advocacy work from KRCT and other nongovernmental organisations, this amendment recognized the status of the survivors of sexual violence who were subjected to rape and sexual abuse during the period 27 February 1998 and 20 June 1999, following a lot of campaigning and advocacy by KRCT and other non-governmental organizations. As a result of this amendment, in 2018, the Government Commission on Recognition and Verification of the Status of Sexual Violence Victims During the Kosovo Liberation began its work; where after the recognition of the status, survivors of sexual violence are provided with financial support in the form of a pension.

Despite the legal amendment in 2014, the official recognition process only started in early 2018. The *Government Commission for the Verification of the Status of Sexual Violence Victims* is only considering cases of applications falling into the time frame 27 February 1998 to 20 June 1999, which is the official time period defined by the law. The law does not foresee that survivors of CRSV outside of this time frame will benefit equally from the reparation opportunity provided by the state.¹⁹ In addition, long delays in the review of applications, complex decision-making processes, and complicated communication and appeal procedures are common experiences that create dissatisfaction among survivors, and as a result discourage many of them from applying for status recognition.²⁰

In contrast to the official law, this documentation process does not exclude survivors of sexual violence if an incident occurred outside of the officially recognized timeframe. In contrast, in our documentation process, all experiences of sexual violence are included if they appear related to the Kosovo war.

¹⁸ See previous footnote.

¹⁹ KRCT and its partners are aware of cases of sexual violence that are related to the Kosovo war but fall outside of the officially recognized conflict period.

²⁰ Kosovo has extended a scheme offering recognition and welfare benefits to survivors of sexual violence during the war – but the social stigmatization of rape victims means that many may never apply, experts believe. Available at: <https://balkaninsight.com/2023/01/27/kosovos-war-rape-survivors-scheme-hindered-by-enduring-stigmas/>, last accessed 13 February, 2023.

1.4. KRCT's new initiative to document the wartime experiences of sexual violence survivors in Kosovo

Even though a legal framework exists in Kosovo that recognizes the status and rights of war victims and their families, for more than 25 years since the conflict, Kosovo's state institutions have not been successful in documentation of war crimes, massive human rights violations or the sexual war crimes that occurred. Despite various institutional initiatives, the successes have been very limited. Recently, on August 9, 2023, the Law on the Institute of Crimes Committed During the War in Kosovo was approved, and the Institute of Crimes committed during the war in Kosovo was later established.²¹ Also, on 13.06.2024, the Government approved the Strategy for Transitional Justice.²² In addition, despite the widespread and systematic nature of sexual violence during the war in Kosovo, only a few perpetrators have been prosecuted.²³ A lack of political commitment to document and prosecute these types of crimes has created a ground for silence as well as the stigmatization of survivors of sexual violence in Kosovo's society, impunity for the perpetrator, and injustice for the victims.

Meanwhile, several civil society organizations have documented the victims of the Kosovo war. However, these efforts have been limited to persons who were killed or forcibly disappeared during the period January 1998 – December 2000.²⁴ Until 2019, there was no initiative to provide a comprehensive documentation of the cases of sexual violence during the Kosovo war. This lack in documentation risked erasing the experience of an estimated 20,000 survivors and will distort the truth of what happened. Based on KRCT research, the lack of documentation, it also risked affecting the next generation through transgenerational untreated trauma.²⁵ The truth is part of the healing process; it helps restore dignity, changes the perception of society, gives equal treatment for all and safeguards against impunity and public denial.²⁶

²¹ Law No. 08/L-177 on the Institute of Crimes committed during the war in Kosovo. Available at: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=79157>, last accessed September 9, 2024.

²² Strategjia për Drejtësi Tranzicionale e Republikës së Kosovës [2024-2034]. Available at: <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/06/STRATEGJIA-PER-DREJTESI-TRANZICIONALE-E-REPUBLIKES-SE-KOSOVES-2024-2034.pdf>, last accessed September 9, 2024.

²³ Kosovo Finds Serb Ex-Policeman Guilty of Wartime Rape after Retrial. Available at: <https://balkaninsight.com/2022/11/11/kosovo-finds-serb-ex-policeman-guilty-of-wartime-rape-after-retrial/>, last accessed December 2022.

²⁴ Humanitarian Law-Center, 'The Kosovo Memory Book', Pristina, 2011. Available at: <https://www.kosovomemorybook.org/>, last accessed December 2022.

²⁵ DNA methylation in blood cells is associated with cortisol levels in offspring of mothers who had prenatal post-traumatic stress disorder. Available at: <http://dx.doi.org/10.2217/epi-2021-0015>, last accessed December 20, 2022.

²⁶ Truth Seeking; Elements of Creating an Effective Truth Commission. Retrieved from: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>, last accessed November 2022.

In order to contribute to the preservation of the truth as well as to help in the destigmatization of the issue of wartime sexual violence, KRCT recognized the emergent need to systematically record survivors' experiences. Therefore, in 2019, KRCT started the process of documenting sexual violence during the war in Kosovo, pioneering this effort in Kosovo and beyond. KRCT was well suited to adopt actions to document sexual violence because the organization was deeply connected to the survivors, was familiar with the sensitivity of the issue, and had been the initiator of many processes essential for advancing the cause of the survivors of sexual violence during the war in Kosovo. Other local and regional actors lacked experience in working with survivors of conflict-related sexual violence and in advocating publicly for their needs.

The aim of the documentation process is to shape Kosovo's national narrative, in such a way that as many experiences as possible of an estimated 20,000 victims are appropriately reflected. Bringing the fate of sexual violence survivors to light is especially important since the legacy of conflict related sexual violence is being perceived as humiliating and destructive for Kosovo's society.²⁷ Also documentation is imperative considering the fact that, more than two decades after the war, many survivors are increasingly succumbing to disease and old age. Therefore, Kosovo's public risks losing access to first-person accounts of wartime rape in Kosovo.

KRCT develops and implements the documentation process in partnership and collaboration with several non-governmental organizations (NGOs) that are authorized by the Government to support the process of recognizing and verifying the status of persons violated during the war in Kosovo. These organizations are the *Centre for Promotion of Women Rights* (CPWR), *Medica Kosovo* and *Medica Gjakova* [hereinafter referred to as "partner organizations"].

KRCT's initiative to document cases of wartime sexual violence aims to include every survivor of sexual violence in the context of the war in Kosovo, regardless of their experience, gender, age, ethnicity or personal beliefs. The stories collected through the documentation process serve to establish an official truth on which everyone can agree.

Enhancing the truth-telling about wartime sexual violence crimes in Kosovo is essential for amplifying the voices of the survivors, empowering them to demand their rights through status recognition, bringing their stories to the public, and seeking justice for the crimes committed against them, as well as to enable survivors to live a life with dignity. The documentation of the experiences of sexual violence survivors and the creation of a comprehensive archive of wartime sexual crimes in Kosovo, is a fundamental step in breaking societal taboos and opening up the

²⁷ Remembering Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo: Nationalism, Feminism, Counter-Memory, and Justice. Retrieved from: <https://www.theworldmind.org/home/2018/5/4/remembering-conflict-related-sexual-violence-in-kosovo-nationalism-feminisms-counter-memory-and-justice>, last accessed May 10, 2023.

space for evidence-based public discourse. The goal is to make the subject of sexual violence during the war a concrete reality instead of an abstract concept in an effort to humanize the suffering that survivors of sexual violence experience ever since wartime.

In order to accomplish the overall documentation goal, the process strives to achieve the following specific objectives:

- *To document the cases of sexual violence during the Kosovo war,*
- *Develop a public platform of sexual violence during the war, and*
- *To increase awareness among society and lawmakers to allow for a more inclusive approach toward the survivors of sexual violence during the war in Kosovo.*

2. THEORY OF CHANGE

The first step KRCT and its partners took in developing the documentation process was formulating a theory of change. A theory of change is a comprehensive description and illustration of how and why a desired change is expected to happen in a particular context. The theory is focused on mapping out or “filling in” what has been described as the “missing middle” between what a program or change initiative does (its activities or interventions) and how these lead to achieving the desired goals.²⁸

A way to document the wartime sexual violence crimes was missing not only in the Kosovo context but also in other countries where conflict was present or still is. Therefore, the project “*Enhance Transitional Justice Efforts in Kosovo through Documentation of Wartime Sexual Violence*” was developed with the following theory of change in mind:

DOCUMENT VIOLENCE

Enhance evidence about the victims of sexual violence during the Kosovo war and document their stories of abuse to provide a truth-telling platform.

BE THE VOICE

Amplify the voice of the victims by empowering them and enabling a safe space to speak about their stories and needs, while advocating for social and policy changes that will allow for a more dignified life.

EXPERIENCE SHARING

Local and regional organizations join efforts to exchange information regarding the challenges on the documentation of cases of conflict-related sexual violence.

RAISE AWARENESS

Break taboos, shift social attitudes and provide information on the needs and rights of survivors of sexual violence in armed conflict.

²⁸ What is Theory of Change? Retrieved from: <https://www.theoryofchange.org/what-is-theory-of-change/>, last accessed September, 2022.

APPLICATION OF THE INCLUSIVE APPROACH

Apply a comprehensive and accurate documentation of the violations, while respecting the rights and perspectives of all those who suffered. By incorporating diverse voices and perspectives, it strengthens the credibility of the documentation and contributes to the pursuit of justice, accountability, and reconciliation.

ACCESS TO JUSTICE

Facilitate access to justice through documentation of facts/narratives of CRSV to hold the perpetrators accountable and fight impunity.

3. ETHICAL BENCHMARKS: THE DO NO HARM PRINCIPLE AND ADOPTING A SURVIVOR-CENTERED APPROACH TO DOCUMENTING CRSV

Dealing with the past in general, and with transitional justice in particular, is a very sensitive subject that requires a professional, serious, unbiased and objective approach. Once the documentation process had started and the ethical procedures of data collection had been created by KRCT, in 2019, the drafting of the Murad Code began²⁹. KRCT provided its documentation expertise to this effort and the code was finalized in 2021. Its principles are being applied in KRCT's work as well as the documentation process. Those interested in engaging with sexual violence survivors for documentation purposes carry professional and social responsibility for ethical reasons. Ideally, documentation efforts are paired with psychosocial services, advocacy, and the lobbying of relevant authorities to officially recognize their status of survivors of sexual violence, and provide them with reparations and social benefits.

When documenting information on sexual violence, practitioners must strive to '*do no harm*,' i.e., they must minimize the harm they may inadvertently be causing through their presence, activities or mandate.³⁰ -The "*Do No Harm*" principle implies that practitioners take a step back from an intervention to look at the broader context and mitigate potential negative effects on the individual, the social fabric, the economy and the environment.³¹

Based on these ethical benchmarks of "doing no harm", the rights and interests of sexual violence participants must be of primary concern to practitioners. This rationale implies adopting a "survivor-centered approach". The principal aim of a survivor-centered approach is to ensure that the subjects of documentation are protected from harm that might result from their participation in the documentation process, which includes preventing retraumatization. A survivor-centered approach also seeks to offer solutions and long-term care.³²

²⁹ Murad Code. Retrieved from: <https://www.muradcode.com/>, last accessed May 8, 2023.

³⁰ Sexual Violence in Conflict International protocol on the documentation and investigation of sexual violence in conflict, 2017. Retrieved from: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf, last accessed May 10, 2023.

³¹ Incorporating the principle of "Do No Harm": How to take action without causing harm Reflections on a review of Humanity & Inclusion's practices. Date published 1 October 2018. Received from: <https://www.alnap.org/help-library/incorporating-the-principle-of-%E2%80%9Cdo-no-harm%E2%80%9D-how-to-take-action-without-causing-harm>, last accessed May 5, 2023.

³² GBV Journalism Initiative, "Survivor-Centered Approaches in Journalism: Reporting on Gender-Based Violence" [GBV Journalism Initiative, 2021]. Available at: <https://gbvjournlism.org/book/survivor-centered-approach>, last accessed February 2023.

3.1. Risk assessment

During the design phase of the documentation process, KRCT considered the following risks which could impact the survivors of conflict-related sexual violence when they contribute their experiences for documentation purposes:

- *Identity disclosure*
- *Stigmatization (in the family, community and institutions)*
- *Labeling and loss of opportunities to marriage and creating a family*
- *Threats or punishment from family and the community*
- *Isolation, rejection and abandonment by the family/children*
- *Re-traumatization*
- *Loss of economic/educational opportunities*
- *Retaliation by the alleged perpetrator and/or their associates*
- *Identification of children born of conflict-related sexual violence*

The above list is not exclusive with regard to potential risks but a summary of the potential risks that came up as considerations based on KRCT's experience over two decades of work with survivors of conflict-related sexual violence in Kosovo.

Once the documentation team has identified the potential risks that are associated with their intended documentation process, concrete strategies need to be identified that will help eliminate or at least minimize these risks to the largest degree possible. The strategies that were implemented at various stages of the documentation process are outlined in the remainder of this manual.

Here, we share some general practices that guide the documentation team of KRCT and its partner organizations at all stages of the documentation process:

- *Ensure that the documentation team understands the risks to themselves.*
- *Attempt to collect information from eye-witnesses, and not just survivors themselves.³³ Information about sexual violence can be collected from many sources, not just from survivors and/or witnesses. This practice will also allow the documentation process to collect information on cases of conflict-related sexual violence where the victim[s] did not survive.*

³³ Sexual Violence in Conflict International protocol on the documentation and investigation of sexual violence in conflict, 2017. Available at: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf.

- *The documentation team is advised to act covertly at all times to protect themselves and all process participants, including survivors.*
- *Plan ahead as much as possible at all times to evaluate the situation and potential risks in the best possible way.*

3.2. Confidentiality

Due to the stigma attached to CRSV, confidentiality is an essential measure that ensures the protection of the identity of the survivors and provides a sense of safety. In the documentation of CRSV in Kosovo, confidentiality is ensured through several safeguards at various stages of the documentation process:

- *The interviewers are professionally trained to conduct interviews in compliance with the “Do No Harm” principle.*
- *All staff involved in the documentation process have to sign a Non-Disclosure Agreement.³⁴*
- *Interviews are conducted in the organizations’ premises, while at all times adapting to the survivors’ needs and wishes regarding the location where they feel the most safe to share their story.*
- *Documentation team is advised to minimize the potential risks that could arise in the location where the interview is conducted.*
- *Personally identifying information is only entered on a physical informed consent form [hard copy]. To protect their personal data, survivors’ identities are anonymized through a uniquely generated code. This code is added to the questionnaire instead of any personally identifying information. Once generated, the unique code cannot be reverse engineered to subsequently reveal the identity of a survivor.*
- *Confidentiality specifically covers an individual’s name and surname, their personal state ID number, city of residence, and the unique personal identification code generated for documentation purposes, as well as the verbatim descriptive narrative of the event. These pieces of information can never be released to the public as is. The full narrative of a victim’s experience can only be published if it is fully anonymized, which may include removing all information that relates to witnesses, dates and/or locations.*
- *During the interview, names of survivors, witnesses, relatives or acquaintances are never solicited or recorded in the interview questionnaire even if they are being mentioned by the interviewee by chance.*

³⁴ A copy of the non-disclosure agreement the project used is provided in Appendix C.

- *Exact names of towns, villages, neighborhoods or specific buildings are never queried to avoid identification ex-post. Geographical descriptions are limited to the name of the Kosovo region and the type of location, e.g., school, hospital, prison, field, car, etc.*
- *The physical questionnaire forms are kept separately from forms that contain personally identifying information at all times.*
- *Personally identifying information and the informed consent forms are never entered in the database and never processed electronically at any point of the documentation process.*
- *The number of staff who have access to the physical consent forms that contain personally identifying information is defined within the documentation staff.*
- *Two members of KRCT staff are authorized to input data into the database.*
- *Data collected through the questionnaire is recorded and processed in a database built solely for the purpose of documenting crimes of sexual violence during the war, using a computer that is dedicated only to this purpose and not connected to the internet.*
- *Insights from the collected data are published by way of summary statistics, such as frequency distributions. Data that is shared with the public using graphs and/or tables does not reveal any information about individual cases.*
- *The physical forms containing the questionnaire and informed consent documents are stored separately in safe places. They are only accessible to a limited number of staff.*

3.3. The provision of required care and support throughout the documentation process

In addition to the physical problems that may result, survivors of wartime sexual violence experience a wide range of psychological symptoms relating to their traumatic experience. According to the American Psychological Association, trauma is defined as “*an emotional response to a terrible event like an accident, rape, or natural disaster*”³⁵. In many cases, survivors of sexual violence will qualify for a diagnosis of Post-Traumatic Stress Disorder. Posttraumatic Stress Disorder [PTSD], according to the American Psychological Association, is defined as “*an anxiety problem that develops in some people after extremely traumatic events, such as combat, crime, an accident, or natural disaster*”³⁶. The American Academy of Experts in Traumatic Stress lists the following symptoms as common manifestations of sexual abuse and rape-induced trauma:³⁷

- *Intense fear, helplessness, or horror.*
- *Repeated and distressing recollections of the event, including images, thoughts, or perceptions. An inability to distinguish between past events and reality. Such incidents are often called “flashbacks”.*
- *Distressing and or frightening dreams about the event.*
- *Associating various words, happenings, or “triggers” to the actual event which then causes a “flashback”.*
- *Avoidance of anything that may “trigger” a flashback, including not talking about the event itself.*
- *Pretending it never happened and an inability to recall anything about the event, so called “denial”.*
- *A feeling of numbness, detachment or “unrealness” about everything.*
- *A lack of emotion or inability to feel love or care about anything.*
- *A feeling of depression and isolation.*
- *A change in sleep patterns. Inability to sleep or stay asleep for any length of time.*
- *A lack of concentration.*
- *Avoidance of being touched, and shying away from loved ones. Sudden movements may startle.*

³⁵ American Psychological Association. Trauma. Received from <https://www.apa.org/topics/trauma>, last accessed November 18, 2022.

³⁶ American Psychological Association. Posttraumatic Stress Disorder. Retrieved from <https://www.apa.org/ptsd-guideline/patients-and-families>, last accessed May 7, 2023.

³⁷ American Academy of Experts in Traumatic Stress. Posttraumatic Stress Disorder in Rape Survivors, retrieved from <https://www.aaets.org/traumatic-stress-library/post-traumatic-stress-disorder-in-rape-survivors>, last accessed May 7, 2023.

- *A lack of trust in anyone, even close family or partners.*
- *More irritable than usual. Outbursts of anger and crying. Mood swings.*
- *A feeling of low self-esteem and confidence.*
- *A feeling of being dirty, or disgusting.*
- *Deep embarrassment or shame. Sometimes self-blame for events.*
- *Bitterness and morbid hatred of the perpetrator, with a preoccupation of how to harm or humiliate them.*
- *Loss of appetite or a change in eating patterns.*

Based on KRCT's experience, specifically in the documentation process, out of the 1300 cases that experienced sexual violence during the war in Kosovo, the most common psychological diagnoses were PTSD, depression, anxiety disorder, acute stress disorder, and generalized anxiety.

Unfortunately, the Kosovo context post-war has been ill-equipped to deal with the psychological consequences of wartime rape in a manner that would be supportive of survivors and conducive to their healing. As a result of the social norms related to the shared beliefs, attitudes, and behaviors that are considered appropriate and typical within the Kosovo social context, the issue of wartime rape was marked as too shameful to speak about and swept under the carpet, creating a blanket of silence and stigma around survivors' experiences. The taboo that dominated post-war Kosovo left survivors reluctant to open up about their experiences, ask for help and request institutional support. Fear of prejudice is the most commonly mentioned reason why survivors do not report their case to the institutions. Another major barrier towards healing is the lack of justice, a fundamental right according to the United Nations Four Principles for Dealing with the Past³⁸, and the most frequently reported concern according to survivors. Until 2022, 64 cases of wartime rape had been reported to Kosovo's Prosecutor's Office, and only one of these cases has been prosecuted and resulted in a conviction.³⁹ The aforementioned are the major factors that have and continue to contribute to the deterioration of survivors' mental health and socio-economic status until today. Given the lack of official acknowledgement and the respectful treatment as victims of wartime rape, survivors have been unable to access resources that mitigate the consequences for their mental and physical health, as well as support their socio-economic wellbeing.

In post-war Kosovo's atmosphere of repression and denial where wartime rape and survivors are concerned, the Kosovo organizations serving survivors played a central role in their rehabilitation. This was both in terms of providing free psychosocial, medical and legal services as well as with regard to raising public awareness via various campaigns that called for changing social attitudes towards the issue of wartime rape. The first national awareness-raising campaign that was instrumental in achieving the legal recognition of wartime sexual violence survivors was called

³⁸ A Conceptual Framework for Dealing with the Past. Available at: <https://www.kairoscanada.org/wp-content/uploads/2015/06/UN-Joinet-Orentlicher-Principles.pdf>, last accessed May 8, 2023.

³⁹ Kosovo's Prosecutor's Office is investigating 64 cases of sexual violence. Available at: <https://www.evropaelire.org/a/prokuroria-po-rastet-dhunimet-gjate-luftes/32125995.html>, last accessed May, 8, 2023.

“*Hear my voice*” and launched by KRCT in 2012. The campaign’s purpose was to raise awareness and advocate for status recognition within the law for sexual violence survivors. Survivors did not speak publicly in this campaign. The campaign was broadcasted in different TV programs, newspapers and social media. The first campaign was followed by a larger-scale “*Be My Voice*” campaign in 2018. The aim of the “*Be My Voice*” campaign is to serve as a reference point in the representation of sexual violence survivors’ interests in processes that concern transitional justice, status recognition, as well as the rights and empowerment of survivors of sexual violence at the national and international level.

In addition to specific campaigns, KRCT [and partner organizations CPWR, Medica Kosova, Medica Gjakova] continued its/their sustained advocacy efforts for institutional recognition and official state support for the survivors. In 2014, the legal recognition of the survivors of sexual violence during the war as a category of civilian victims helped to accelerate the change of societal attitudes. This was also influenced by the commence of the application process for legal recognition of the status of survivors of sexual violence, as well as by the public appearances of sexual violence survivors who were crucial in breaking the dam of silence on this issue.

The amount of time that has passed since the war has had different effects on survivors’ rehabilitation. The effects of the survivors speaking publicly, the greater social acceptance, the institutional support, the increased visibility of the support available to survivors from various organizations, as well as the mobilization of the institutions of justice to prosecute these crimes have created a sense of empowerment among many survivors. All of this encouraged an ever greater number of survivors to share their experience with their family members and seek support from the state as well as NGOs.

On the other hand, despite these efforts and the progress made, stigma and prejudice has by no means been eradicated entirely in Kosovo’s society, especially in rural areas. Therefore, a large number of survivors have still not sought help or revealed their experience to anyone. As a consequence, their untreated trauma has remained locked and their wellbeing has deteriorated over the years, both in terms of their physical and mental health. In addition, some of KRCT’s beneficiaries are reaching advanced age and the accumulated effects of their trauma are sometimes manifesting as dementia, which is an issue that KRCT will address in its rehabilitation service.

With all the above, it is imperative that a documentation process incorporates provisions at all stages of the research process that provide support to survivors as needed, e.g., medical, psychosocial, and legal, in order to support and empower survivors and “do no harm”. What makes the documentation process of CRSV unique is that it requires a response to violence-induced trauma. Therefore, a documentation project focused on CRSV is ideally led by organizations that have the holistic rehabilitation of CRSV survivors at the core of their mission.

In the Kosovo context, each survivor who requires psychosocial support, including psychological, social, medical and legal care, has access to holistic care through the participating organizations at all times.

In addition, the psychosocial and legal staff who are involved in the documentation process are also being supported. Because the documentation process repeatedly exposes project staff to sensitive stories shared by survivors, they are at risk of experiencing vicarious trauma and burnout. To prevent and address this, project staff are being clinically supervised at all times and offered opportunities to participate in relaxation techniques, such as breathing exercises, meditation, aroma, music and art therapy.

PART II

THE PROCESS OF DOCUMENTATION

4. STAGES OF THE DOCUMENTATION PROCESS

4.1. Formulating the research questions

The lack of any documentation of crimes of a sexual nature during the Kosovo war emphasized the need to archive the evidence collected over the years and to make the data publicly available. As of writing, 25 years have passed since the conflict. KRCT project was not only interested in the experiences of sexual violence survivors during the Kosovo war but also their lives and the long-term consequences of their wartime experiences ever since. In addition, our team sought to learn how CRSV can be documented in the post-war period in a way that does good and empowers them without doing harm. Our documentation effort was therefore driven by the following research questions:

- How can we document the crimes of sexual violence during the Kosovo war without causing further harm?*
- What were the types of sexual violence during the Kosovo war: Who were the victims and what were their experiences?*
- How did the experience of sexual violence impact survivor's long term and how are they doing today?*
- How can we support sexual violence survivors during the documentation process and how can they benefit from it?*
- How can the documentation of CRSV support political, legal, and social changes, as well as change attitudes, perceptions, and beliefs in Kosovo's society in the short and long term?*
- How can documentation support policies and institutions dealing with transitional justice?*

The above research questions guided the design of our research questionnaire, of our database, as well as the overall plan and implementation of our documentation effort. Future documentation projects are advised to start with formulating the research questions that arise from the unique research context to design the interview questionnaire, project database, and plan all aspects of the documentation effort accordingly.

4.2. Drafting, management and planning of the project

Before engaging survivors in a documentation process, it is crucial that the participating organizations prepare the project activities through careful planning and design.

The following is a list of preparatory project activities that contributed to the development of organizational policies and capacity building among documentation staff:

- *Research current best practices for documenting crimes of a sexual nature and identify ways by which these can be incorporated in project design and implementation.*
- *Develop internal data protection policies, regulations and corresponding forms that will be implemented and applied by all project partners throughout the documentation process to ensure confidentiality among project participants. In Kosovo, the four participating organizations already had data protection policies in place given their long history of providing psychosocial services to survivors of interpersonal violence.*
- *Make concrete plans for how data will be collected, processed, used, stored and shared.*
- *Train project staff in data protection procedures and have participating project staff sign data protection forms, such as non-disclosure agreements.*
- *Complete risk assessments and develop mitigation strategies accordingly.*
- *Train project staff who will be interacting with survivors in a trauma-sensitive approach. The staff who conduct interviews and who enter data into the database need to be trained in data protection from experts in these fields.*
- *Plan and prepare psychosocial intervention services to ensure that psychosocial support is available at all times during the documentation process to address the needs that may arise for survivors as a result of participating in the documentation project.*
- *Prepare organizational processes that provide clinical supervision and mental health/self-care strategies to the documentation team to prevent vicarious trauma and burnout. Depending on the number of languages spoken across potentially participating survivors, prepare all project materials accordingly, and hire and train project staff who speak the required languages. It is imperative that survivors are engaged in the languages and terms they understand. In Kosovo, the participating organizations can engage survivors in two languages [Albanian and Serbian]. In addition to Albanian and Serbian, all documents relating to the documentation process are also available in English to facilitate information sharing with and support by third parties.*

4.3. Development of the interview questionnaire

KRCT researched various international platforms to identify best documentation practices to help design its documentation process. At the time in 2019, it proved quite challenging to identify international or regional practices. In particular, there seemed to be a lack of practical examples for documenting war crimes of a sexual nature, and how such experiences could affect survivors long-term. Given this lack in available resources, KRCT developed its own questionnaire for conducting interviews with CRSV survivors for documentation purposes. To inform the development of this questionnaire, KRCT referred to the *Anti-Torture Database* of the *International Rehabilitation Council for Torture Victims* (IRCT). IRCT database is used for documenting torture in a broader context.⁴⁰ KRCT adapted this questionnaire for the purpose of documenting crimes of wartime sexual violence.

KRCT's questionnaire is rather unique given the specific research context of the Kosovo War. Because of the long time that had passed since the war, combined with KRCT's interest in the consequences for the survivors ever since, the questionnaire contains questions beyond the actual incidents to also learn about survivors' current circumstances that may be related to the abuse they suffered more than 25 years ago. To this aim, the questionnaire features questions on survivors' family, social, professional, economic, medical and criminal justice situations. Depending on the research context, not every documentation project can do this. But if a project is undertaken after a significant amount of time since the violations, it might be in the practitioners' interest to document how sexual violence impacts survivors long-term.

The questionnaire used to document wartime sexual violence in Kosovo consists of an introduction and nine (9) sections, with a combined total of 91 questions and opinions. The types of questions asked vary. Demographic questions are used to gather information about the background of a survivor, such as "*Ethnicity*". The questionnaire is dominated by closed questions that require project staff to check one or multiple answers. Some questions are open-ended and allow for a short answer, such as, "*Specify the position of the perpetrator*" or a longer narrative [descriptive] answer, such as, "*How did the event happen?*" Some questions offer multiple choice responses, such as, to allege "*The purpose of rape*".

In the following, we summarize each section of the project questionnaire:

- **The first section** of the questionnaire collects demographic data on the victim of sexual violence, such as: their age, gender, place of residence, marital status, ethnicity, religion, etc.
- **The second section** collects information about the incident/sexual violence experienced by the victim, such as: the date, region, place of residence, whether the incident involved an individual or a group, whether it was a repeated or single occurrence. It collects information

⁴⁰ To gain access to this questionnaire, please refer to IRCT staff.

about potential witnesses, the victim's age and status at the time of the incident, the alleged purpose of the violent act, a narrated description of the incident, etc.

- **The third section** inquires information on the methods and forms of rape, such as: the type of sexual violence, the number of perpetrators, the identity, ethnicity and status of the perpetrator[s], if known.
- **The fourth section** collects information on the health consequences suffered by the survivor, including data on whether the survivor became pregnant as a consequence of the rape, as well as data on the pregnancy/child, if applicable.
- **The fifth section** contains questions on the provision of medical and psychosocial services to the survivor in the immediate post-war period, as well as in the current situation.
- **The sixth section** contains questions about the survivor's current social living conditions.
- **The seventh section** inquires about a victim's access to justice, namely whether the survivor has sought justice, the legal stages through which the criminal case has passed, the participation of the victim in the proceedings, data if the process has ended, etc.
- **The eighth section** inquires whether the survivor applied for recognition of the status of "victim of sexual violence" with Kosovo's *Government Commission for the Recognition and Verification of the Status of Survivors of Sexual Violence during the War*. In particular, information is collected on whether the survivor has been recognized as a "victim of sexual violence," whether the application was rejected or is still in progress, the duration of the procedure, as well as the rights and benefits that were realized as a result.
- **The ninth section** is about understanding how the survivor learned about the documentation project, what motivated them to share their experience, and whether, how and to whom survivors of sexual violence have to date told about their experiences. This section includes questions such as "What motivated you to share your experience?", or "Who knows about the incident?".

4.4. Pilot-testing the interview questionnaire, data entry and processing

Gjatë vitit 2019, para fillimit të dokumentimit QKRMT përgatiti dhe testoi pyetësin si dhe bazën e të dhënave për dokumentimin e krimeve të dhunës seksuale.

Pyetësi u testua fillimisht me njerëz të rastësishëm që nuk ishin të mbijetuar. Atyre iu kërkua të imagjinonin një histori të dhunës seksuale që mund t'u kishte ndodhur gjatë luftës dhe u intervistuan nga një pjesëtar i ekipit të dokumentimit i cili plotësoi pyetësin. Gjatë kësaj faze testimi, u bë e qartë se disa pyetje duheshin ndryshuar për të kuptuar më mirë përvojat e individëve. Faza e dytë e testimit me një instrument të përmirësuar u përfundua me një grup më të vogël pjesëmarrësish dhe nuk identifikoi ndonjë vështirësi apo paqartësi të mëtejme.

LEARNED LESSON

When pilot testing was conducted, the questionnaire initially could not account for the age of survivors at the time of the incident. As a result, another question was added to Section B of the questionnaire, asking “How old were you when the incident happened?” to avoid any confusion about the actual age and the age at the time of the incident.

Recommendation: Pilot testing the questionnaire/research instrument is a crucial step in any documentation process to identify and rectify any issues that could arise during interviewing or while processing interview data

After the questionnaire was successfully tested and improved, the documentation team proceeded to test the database by entering some of the questionnaires from the second testing cycle. Entering data from the questionnaire into the database proved to be straightforward, enabling project staff to proceed with the documentation process by reaching out to survivors.

LEARNED LESSON

Please note that section [9] was only added to a later, second version of the questionnaire in May 2022. This new section was created for the purpose of better understanding whether and how survivors [do not] communicate their ordeal to others to demonstrate how difficult it is to document this type of violence, in principle and in practice. Responses to these questions could potentially help inform outreach strategies and project design moving forward. Because of the concern that it could negatively affect survivors who had already completed an interview using the first version of our questionnaire, we did not seek to fill in this information by returning to respondents who had already participated in the project before we made this change to the research instrument. Therefore, section [9] is only being queried with survivors joining the documentation process after this update to the questionnaire was made.

LESSON LEARNED

Updating the questionnaire after the start of the documentation process shows how important it is to develop the research questions and the relevant questionnaire carefully from the beginning. Changes or additions at a later point may be costly, simply not feasible or lead to incomplete data collection for parts of the research. As shown above, KRCT has systematic data on additional information related to sexual violence during the war since May 2022.

4.5. Informed Consent Process and Form

Informed consent forms an integral part of a survivor-centered documentation process. It implies that the prospective participant is told about the purposes of the documentation process, affirms their understanding of the purposes and processes for collecting and processing information about the experiences they are going to share, and, based on this understanding, affirms their consent to participate in the study.

Before interviewing a survivor for the purpose of documenting wartime sexual violence in Kosovo, the interviewer will first introduce the purpose of the interview as well as the procedure of how the collected information will be collected, processed, used and shared. If the survivor affirms that they understand and agree, the interviewee proceeds with signing the informed consent form, thereby providing KRCT with permission to process their data for the purpose of documenting conflict-related sexual violence during the Kosovo war. The interviewee's signature has to be provided in written form. In cases where the interviewee is not capable of signing, they can sign using their fingertips.

By signing the consent form, the interviewee declares that they are informed of:

- *Their right to have access to their data and being able to ask for changes, corrections, deletions, and complete destruction at all times;*
- *Their right to ask to stop processing their data for any specific reason at all times;*
- *Their right to oppose their personal data being processed;*
- *Their right to oppose their data being transferred to another controller or processor.*

KRCT collects the original signed consent forms, partner organizations keep a copy. Survivors are entitled to a copy if they choose to take one with them. They are however not obligated to take a copy with them in case they are concerned about others finding out about them being a wartime sexual violence survivor.

The consent form used in the context of documenting experiences of sexual violence during the Kosovo war was created in alignment with Kosovo *Law No. 06/L-082 on the Protection of Personal Data*. Copies of the informed consent form that is used in the documentation project are provided in Appendix B in Albanian, English, and Serbian.

4.6. Staff expertise and training needs

The collection, documentation, processing and publication of data on cases of sexual violence during the war in Kosovo was accomplished by the professional psychosocial and legal team of KRCT and its partner organizations (Center for Promotion of Woman Rights, Medica Kosova and Medica Gjakova), in accordance with the Kosovo *Law on Personal Data Protection*. The staff has year-long experience in providing psychosocial, medical and legal services to the survivors/beneficiaries of these organizations. They have been trained in the documentation of war crimes.

The documentation of CRSV is quite complex and sensitive in nature. It requires an intersectional approach⁴¹ and needs to adhere to internal rules and policies of the organization. In addition, it required the participating organizations to acquire new resources and expertise with regard to designing the instrument, the accompanying technology, and the online platform. KRCT hired an external expert to develop the database and public-facing online platform.⁴²

4.7. Outreach Strategies to identify and invite survivors of wartime sexual violence in Kosovo to participate in the documentation process

KRCT has adopted a multifaceted approach to identify and invite survivors of wartime sexual violence to participate in the documentation process. The strategies include:

1. **Partnerships with Organizations:**

- Collaborated with CPWR, Medica Kosova, and Medica Gjakova for data collection. Partner organizations certified by the Kosovo Government and based in different regions helped access a broader range of survivors.

2. **Direct outreach to existing beneficiaries:**

- Initial outreach to beneficiaries receiving psychosocial services from KRCT and partner organizations.

3. **Media Campaigns:**

- Two video messages aired on television and social media during the “16 Days of Activism” campaign.
- Videos featured survivors and activists produced in Albanian and Serbian, leading to increased participation from survivors in Kosovo and abroad.

4. **Radio Programs:**

- Aired across Kosovo to raise awareness among survivors about the documentation process.

⁴¹ Meaning of intersectional approach can be found here:

<https://www.ohrc.on.ca/en/intersectional-approach-discrimination-addressing-multiple-grounds-human-rights-claims/introduction-intersectional-approach>, last accessed May 8, 2023.

⁴² Documentation of crimes of sexual violence during the war in Kosovo <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

5. Small Group Meetings:

- Held with survivors identified and invited by therapists, discussing their needs and challenges to refine outreach strategies.

6. Conferences and Roundtables:

- Local conferences involving local institutions, media, and civil society to spread knowledge about the application process and documentation efforts.
- An international conference [2022] featured experts from various conflict-affected regions, emphasizing the importance of documentation.
- Roundtable discussions with representatives from post-conflict places and journalists to address immediate documentation needs.

7. Public Advocacy by Survivors:

- Involved survivors who had gone public in panels and awareness campaigns to advocate for recognition, access to justice, and the fight against stigma.

8. Networking and Referrals:

- Collaborated with institutions and non-institutional mechanisms to refer survivors to the respective organizations.
- Meetings with non majority communities.

9. Regional Cooperation:

- Engaged with organizations in Albania, Bosnia and Herzegovina, and Serbia to learn about the experiences of survivors who left Kosovo after the war.

4.8. Impact of Outreach Strategies

The outreach strategies, particularly campaigns, were highly effective in reaching survivors. From April 2021 to the end of 2023, 1300 cases were documented, a significant increase from the 345 cases documented between 2020 and March 2021. Despite some concerns preventing collaboration with certain institutions, KRCT continues to explore methods of implementing outreach strategies while ensuring confidentiality. Overall, KRCT remains committed to welcoming survivors not part of the psychosocial treatment program, striving to document as many cases as possible to support justice and healing for survivors..

5. DATA COLLECTION

This chapter summarizes recommendations from the second edition of the International Protocol for Documenting and Investigating Sexual Violence in Conflict (2017), trauma-informed interviewing practices outlined by Freedom Lab, and the Protocol on Identification, Investigation, and Treatment of sexual violence cases during the war in Kosovo. In this chapter, the need for a structured and careful approach is emphasized when collecting data from survivors of sexual violence in conflict zones.

By using interviewing techniques that are grounded in a trauma-informed approach, interviewers can create a safe environment for interviewees while protecting their well-being.

5.1. Interview Process

DO

- Maintain full attention on the interviewee, demonstrating active listening through respectful eye contact, nods, and verbal affirmations.
- Allow the survivor to share their story without interruption.
- Remain calm and avoid letting personal emotions interfere; let the survivor control the pace and depth of their disclosure.
- Offer comfort, support, and reassurance throughout the interview.
- Use clear, simple, open-ended questions, and clarify any unfamiliar terms as needed.
- Acknowledge the challenging aspects of their narrative and explain the importance of certain details, if applicable.
- Be attentive to non-verbal cues to know when to adjust questions or change topics.
- Respect the survivor's beliefs, opinions, thoughts, and emotions; refrain from instructing them to stop crying or calm down.

DO NOT

- Interrupt or repeatedly ask the survivor the same questions.
- Require the survivor to recount their experience to multiple individuals.
- Display anger or pressure the survivor during the interview.
- Stare at the survivor in a way that could make them uncomfortable.
- Express disbelief, disgust, disapproval, frustration, or shock.
- Assume you already understand what the survivor intends to communicate.
- Rush through either the interview process or its conclusion.

Before the interview

- **Minimizing retraumatization:** To minimize retraumatization, the staff first has to psycho-educate the survivors on why documentation is important. If the survivors begin to experience retraumatization, the staff should use relaxation techniques such as meditation. The staff should be always empathetic towards the survivors, making the interview process as easy as possible for them. If a survivor does not feel ready to talk about their experience on a given day, the interview should not continue, and they should wait until they feel more ready to discuss their experience.

- **Provide Supportive Environment:** Interviews should start with obtaining informed consent, ensuring that the survivor fully understands the purpose of the interview and their rights. The interview then proceeded through a structured questionnaire, lasting, on average, about 45 minutes. Most interviews are conducted at the premises of participating organizations, but if the survivor prefers, they can be conducted at their home or another suitable location. After the interview, the completed questionnaires are submitted to KRCT for data entry and processing.

- **Offer Emotional Support:** Reassure the survivor of your support and understanding. Let them know they are not alone and that their feelings are valid.

- **Address Physical Needs:** If necessary, offer access to medical care or assistance. Ensure they have access to basic needs such as water, tissues, or a restroom.

- **Discuss Safety Planning:** Assess the survivor's safety and discuss any immediate safety concerns they may have. Provide information on available resources.

- **Respect Privacy and Confidentiality:** Reiterate the confidentiality of the interview and any subsequent actions. Ensure that any information shared remains confidential unless required by law or to ensure the survivor's safety.

During the Interview

Conducting the Interviews

Once a survivor is comfortable narrating their experience, interviewers begin the interview process to document the event.

DO

- Establish Rapport: Create a safe and supportive environment from the beginning. Introduce yourself, explain your role, and assure confidentiality.
- Respectful Communication: Use respectful language and tone. Allow the survivor to lead the conversation and share their experience at their own pace.
- Active Listening: Show active listening through non-verbal cues like maintaining eye contact, nodding, and providing verbal affirmations (“I understand”, “Go on”).
- Empowerment: Empower the survivor by giving them control over the interview process. Respect their decisions on what and how much to disclose.
- Sensitive Questioning: Frame questions carefully using clear, simple language. Use open-ended questions to allow the survivor to elaborate on their experience.
- Validation and Support: Acknowledge the survivor’s emotions and validate their feelings. Provide emotional support and reassurance throughout the interview.

DO NOT

- Re-traumatize: Avoid pressuring the survivor to disclose details they are not comfortable sharing. Respect their boundaries and emotional limits.
- Judgment or Disbelief: Maintain a neutral and non-judgmental stance. Avoid expressions or comments that could convey disbelief, disgust, or disapproval.
- Leading Questions: Avoid leading questions that may influence the survivor’s account. Let them describe their experience in their own words.
- Multiple Retellings: Minimize the need for the survivor to repeat their story unnecessarily to different people unless absolutely necessary for legal or support purposes.
- Interrupt or Rush: Allow the survivor to speak uninterrupted. Avoid rushing through the interview process, as this can be perceived as dismissive or insensitive.
- Emotions in check: Keep your own emotions in check. Remain calm and composed to provide a stable and supportive presence for the survivor.
- Intrusive or Intimidating Behavior: Respect the survivor’s physical and emotional space. Avoid invasive behaviors such as excessive staring or invading their personal space.

After the interview

- **Provide Supportive Environment:** Ensure the survivor remains in a safe and supportive environment immediately following the interview. Offer a private space where they can gather themselves.
- **Offer Emotional Support:** Reassure the survivor of your support and understanding. Let them know they are not alone and that their feelings are valid.
- **Address Physical Needs:** If necessary, offer access to medical care or assistance. Ensure they have access to basic needs such as water, tissues, or a restroom.
- **Discuss Safety Planning:** Assess the victim's safety and discuss any immediate safety concerns they may have. Provide information on available resources.
- **Respect Privacy and Confidentiality:** Reiterate the confidentiality of the interview and any subsequent actions. Ensure that any information shared remains confidential unless required by law or to ensure the survivor's safety.

Follow-Up Care

- **Referral to Support Services:** Provide information and referrals to support services such as counseling, advocacy services, legal assistance, and medical care. Ensure the survivor understands their options and rights.
- **Follow-Up Contact:** If appropriate and with the survivor's consent, follow up with them to check on their well-being and offer additional support or resources if needed.
- **Documentation and Reporting:** Ensure that any necessary documentation from the interview is handled appropriately according to legal and documentation organizational protocols.
- **Empowerment and Choice:** Respect the victim's choices throughout the process. Allow them to decide on their next steps and support them in exercising their agency.
- **Trauma Informed:** Offer information about coping strategies, self-care techniques, and community resources that may be helpful for the victim in managing their emotions and healing process.
- **Educate on Rights and Options:** Ensure the victim understands their rights as well as available support services..

Important Considerations [all phases]

- **Gender and Cultural Sensitivity:** Be mindful of the survivor's cultural background, ethnicity, religion, beliefs and their gender related considerations. Offer support that is respectful of their gender and cultural practices and preferences. Ex., Women survivors

may feel more comfortable with women interviewers, while men survivors might have different comfort levels and support needs.

- **Trauma-Informed Approach:** Utilize trauma-informed practices throughout the entire process. Be patient, compassionate, and understanding of the survivor's responses and needs.
- **Interviewers should be trained to understand the signs of trauma and provide a supportive response.** This approach includes ensuring that the survivor feels in control of the process and that their autonomy is respected at all times.

By ensuring comprehensive aftercare steps are in place, you can support sexual violence survivors effectively in their journey toward healing and recovery.

By incorporating these comprehensive guidelines, the documentation process can be conducted in a manner that respects and prioritizes the well-being of survivors, ensuring ethical and effective documentation of sexual violence during the Kosovo War.

5.2. Data entry and processing, management and storage

Data entry is the process of transcribing information into an electronic medium such as a computer or other electronic device. It can either be performed manually or automatically by using a machine or computer. Most data entry tasks in the system are time consuming in nature, however data entry is considered a basic, necessary task for most organizations.⁴³ Data management is the process of ingesting, storing, organizing and maintaining the data created and collected by an organization.⁴⁴

The purpose of the database of the Kosovo sexual violence documentation process is to save all information collected as part of the documentation process in a secure way and then process this data for publication.

The database for the documentation of wartime sexual violence in Kosovo meets the following criteria:

- *The database is organized according to the questionnaire design. For example, in the Kosovo case, the database is organized in nine sections that comprise all questions and sub questions.*
- *Each section of the questionnaire is marked in terms of whether it is sensitive [for encryption purposes] and if it can be added to the public website.*

⁴³ What is data entry? Retrieved from: <https://www.techopedia.com/definition/1177/data-entry>, last accessed May 8, 2023.

⁴⁴ What is data management and why is it important? Retrieved from: <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data-management>, last accessed May 8, 2023.

- *Data entry is a manual task performed by authorized staff. Valid data entry actions are: entering a new case, updating information on an existing case, or entirely deleting a case.*
- *It enables staff to engage in double blind data entry to reduce data entry errors. This means one staff is tasked with entering the data from the questionnaire while another staff is tasked with checking the accuracy of the entered data given the questionnaire.*
- *Every change to information in the database, including additions, updates and deletions, are logged in the system.*
- *Not all parts of the database are encrypted. Only questions that may potentially reveal a survivor's identity, such as 'When did the event occur?' or 'Where did the event occur?' are encrypted. It is important to note which parts of the database are encrypted and how they are encrypted. Questions that are not encrypted are general questions that cannot reveal the identity of the survivor. The reason for encrypting only certain parts of the database is to balance the need for data security and the need for easy access to information.*

LEARNED LESSON

There are cases where survivors have experienced CRSV incidents multiple times, at different times and locations, and with different perpetrators. Survivors are interviewed about all the incidents, however, entering these data into the database, remains one of the main challenges, since the current database has only the option of entering the data describing one incident and not multiple incidents that happen to the same survivor.

Since documenting these incidents is crucial, KRCT has added a new question option in the database that will identify, how many survivors experienced multiple cases of sexual violence in different times and/or locations.

RECOMMENDATIONS:

KRCT plans to create a database that can also document multiple experiences per survivor.

5.3. Protocol for data safety

Data entry and processing must be fully protected to maintain survivor's confidentiality. This is accomplished by:

1. Making sure that all staff responsible for handling the data are legally bound to treat all information provided by survivors confidential.
2. Anonymizing survivors' identities through the use of uniquely identifying codes.
3. Training data entry staff in the European Union's *General Data Protection Regulation (GDPR)* as well as local legislation for data protections.
 - *"The General Data Protection Regulation (GDPR) is the toughest privacy and security rule in the world. Though it was drafted and passed by the European Union (EU), it imposes obligations onto organizations anywhere, so long as they target or collect data related to people in the EU". The regulation was put into effect on May 25, 2018.*⁴⁵
4. Access to the confidential data is limited to two KRCT staff members who are directly involved in the documentation process. The database is only installed on one device which is only managed by authorized staff.
5. Access to the database requires authentication via the operating system using individual credentials.
6. Questionnaires and consent forms are locked in a physical safe, secured with three types of keys. Installing the database on only one device that is not connected to the internet.
7. The device is exclusively used for the purpose of hosting the process database.
8. No external device such as an USB or CD/DVD or any other medium that carries data can ever be plugged into the device containing the database.
9. The device is stored in a safe location that physically isolates it from risks, such as being damaged, stolen or misused.
10. The database features individually secured accounts to log changes and implement quality assurance protocols. The database of the Kosovo sexual violence documentation process has two accounts, a main account and a second account:
 - *The main account is for data entry. Only two members of the project staff have access to the data entry process. The data entry account is secured with three [3] different passcodes.*

⁴⁵ What is GDPR? Available from: <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/>, last accessed February 2023.

- *The second account is for reading, analyzing, protecting, verifying and, if needed, deleting the data. This account is also secured with three [3] different passcodes.*
11. All the data that are classified as sensitive, are encrypted and the only way to decrypt the data is from the second account.
 12. The encryption passwords are kept in a separate location from the process files. Loss of the encryption passwords needs to be avoided at all times.
 13. As an important precaution against data loss, a backup copy of the entire database has to be stored in a separate secure location under the same security protocols as the original copy. It is locked away from other documents and electronics devices related to the documentation process. The only people with access to the backup are the ones authorized to access the original database. Backups are run at least two times in a year, if necessary even more often.
 14. Once the documentation process is deemed complete, the questionnaires will either be destroyed or sent to the Kosovo state archive. KRCT's plans to destroy the questionnaires after five years of use in accordance with Kosovo state law..

LEARNED LESSON

KRCTs data sharing policy entails sharing of descriptive data in form of reports, conferences, infographics that are available in KRCT's online platform for third parties [researchers, students, universities, scholars and research institutions]. There are benefits of sharing data with others who work in the field of sexual violence and survivors in an effort to further the global understanding of and response to conflict-related sexual violence.

5.4. Data analysis and reporting

Once the data is entered into the database, the software can generate a variety of reports. This includes real-time descriptive statistics [counts and frequency distributions] for each closed-question in the questionnaire, as well as lists of documented incidents, case summaries and ad-hoc queries. Statistical summaries do not include information from open-ended questions, such as the narrative or specifications/expansions on multiple-choice questions.

The data can be aggregated, summarized and visualized via tables or graphs, using either percentages or count frequencies, to produce cross tabulations, bar charts, pie charts, scatterplots, or line graphs.

The below example shows a bar chart of the regions for which incidents of sexual violence have been documented to date:

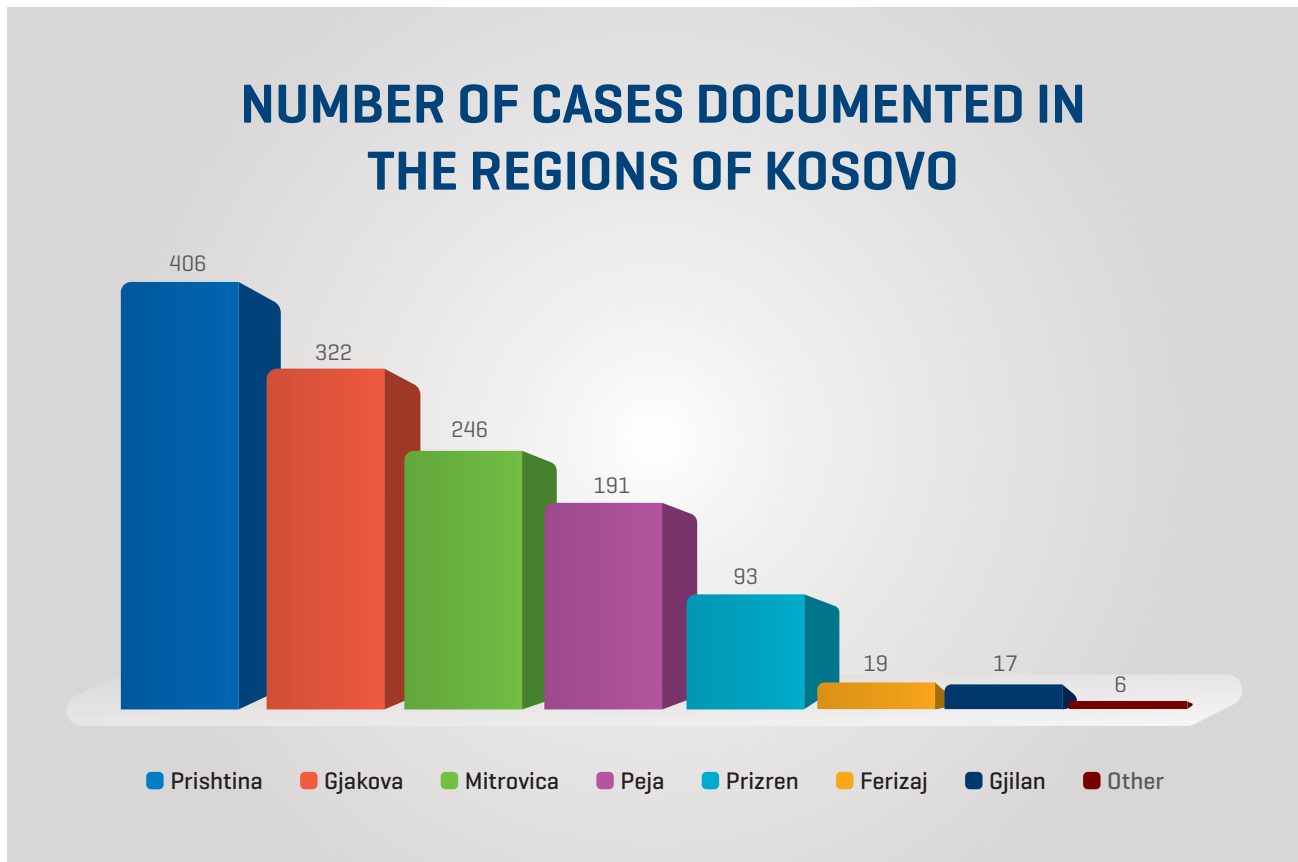

Figure 1. This bar chart shows the Kosovo regions where incidents of conflict-related sexual violence have been documented.

In addition to aggregate summaries and data visualizations, other projects can also explore the use of excerpts and quotes from survivors' incident narratives in an anonymized fashion to raise awareness about conflict-related sexual violence during the Kosovo war. For example, survivors' narratives could be part of collections of stories categorized on the basis of different variables of interest, such as, cases of gang rape, sexual violence against children/minors, sexual violence targeting men and boys, etc. Furthermore, excerpts and quotes from survivors' individual experiences will help exemplify and contextualize the aggregated insights of the documentation process, be it to highlight extreme, rare or common narratives.

In order to preserve survivors' anonymity and confidentiality and do no harm, the process adheres to multiple reporting strategies. One, individual variables are only shared in an aggregated fashion. For example, the process summarizes how many total cases have been documented for a specific location or region. Two, the process never shares lists of incidents, case summaries, or results of ad-hoc queries with the public as releasing this information would risk revealing the survivors' identities. Third, two or more variables are never cross-tabulated if doing so could accidentally identify survivors personally. For

example, counting the distribution of survivors with regard to their place of residence in combination with gender, age or ethnicity could accidentally identify survivors in a small community as is Kosovo.

When it comes to presenting summaries of the cases that are documented in the database, it is important to keep in mind what these data represent. Unfortunately, most documentation processes on sexual violence, in general, and on conflict-related sexual violence, in particular, are unlikely to gather a representative sample of all cases that occurred. This is because of the significant rate of unknown cases given an unwillingness and/or inability of survivors to come forward and share their experiences.⁴⁶ An unwillingness to report on sexual violence is often driven by individuals' trauma, lack of trust, fear of negative consequences or retaliation, as well as the experience of shame and stigma in relation to their immediate social context.⁴⁷ An inability to report on sexual violence can stem from many different causes: survivors of conflict-related sexual violence may not survive a conflict or die before a documentation process starts, they may be physically or mentally unable to give testimony such as due to trauma-induced memory loss, or not learn about the opportunity to participate because they migrated to another country, or the process's outreach simply has not reached them yet.⁴⁸ In addition, the unwillingness and/or inability to report on an experience of sexual violence may vary with the type and severity of said violence, therefore further distorting our ability to learn about sexual violence experiences ex-post in a representative manner. Furthermore, trauma-induced memory loss, paired with typical memory loss due to old age, impacts survivors' ability to recall every detail of their experiences. Documentation processes have to be very careful in their communications and emphasize that the insights they share only reflect the cases that were documented as part of the process.⁴⁹ Below, we give examples of research questions and conclusions that can be stated in the context of a documentation project, in comparison to questions and conclusions that are not applicable given the research context.

⁴⁶ Roth et al. "Using Quantitative Data to Assess Conflict-Related Sexual Violence in Colombia: Challenges and Opportunities." A report by the Benetech Human Rights Program and Corporación Punto de Vista, 22 March 2011, pp. 25-27. Available at https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/02/SV-report_2011-04-26.pdf, last accessed March 1, 2023.

⁴⁷ Ibid, as well as Krüger, J. and Nordås, R. [2020], "A latent variable approach to measuring wartime sexual violence", *Journal of Peace Research* 57(6), p. 729.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ For more information on "How to frame your research", see pages 74-76 in "DATNAV: How to navigate digital data for human rights research" by Amnesty International, Benetech and The Engine Room [2016]. Retrieved from: https://benetech.org/wp-content/uploads/2017/08/en-datnav-report_high-quality_web_1-31-2017.pdf, last accessed March 1, 2023.

Non-applicable research questions and conclusions in the context of a CRSV documentation process:

- *How many individuals were raped during the Kosovo war?* This question cannot be answered because a documentation process will not be able to identify and enumerate every rape incident given the significant rate of cases that are never reported.
- *In which areas was sexual violence more or less common during the Kosovo war?* Answering this question equally requires identifying every case of sexual violence. In addition, it is possible that sexual violence survivors from certain areas are more or less willing and/or able to report on their experiences. For example, areas that experienced more severe conflict activity could result in less individuals surviving overall, diminishing the opportunity of any documentation process to capture experiences of conflict-related sexual violence in those areas.
- *More than 90% of rape survivors during the Kosovo war were women.* This statement requires knowledge of every survivor of sexual violence to be accurate, which is not possible to obtain. Furthermore, male survivors might be less likely to share an experience of sexual violence due to a heightened perception of stigma and shame, making it only appear as if there were few incidents that involved male individuals.
- *In less than one third of rape cases, survivors also experienced other types of sexual violence, such as sexual slavery, genital mutilation, forced sterilization, forced nakedness, etc.:* Again, such a statement requires knowledge of all incidents to be confirmed. It is also possible that survivors who experienced multiple types of sexual violence are less likely to share their experiences later on for either reasons of unwillingness [fear, stigma, shame] or inability [did not survive, took refuge in another country, remain in captivity, etc.].

Applicable research questions and conclusions in the context of a CRSV documentation process:

- *How many cases of conflict-related sexual violence during the Kosovo war were we able to document?*
- *What are the different ethnicities of the survivors who are willing and able to provide a testimony about conflict-related sexual violence during the Kosovo war?*
- *For which areas and time periods are/were we able to document cases of conflict-related sexual violence during the Kosovo war?*
- *More than 90% of survivors of conflict-related sexual violence during the Kosovo war that we were able to interview are women.*
- *Among the rape cases that our project was able to document, less than one third of survivors also experienced other types of sexual violence, such as sexual slavery, genital mutilation, forced sterilization, forced nakedness, etc.*

5.5. Data Publication Form

Below are some graphs that show the distribution of main datas of 1300 respondents.

Table 1: Region where the event happened. The frequency distribution shows that the majority of survivors (31 %) interviewed were in the Prishtina region when the incident happened.

Kosovo Regions	Number of survivors [%]
Prishtina	406 [31.23%]
Mitrovica	246 [18.90%]
Peja	191 [14.70%]
Gjakova	322 [24.80%]
Prizren	93 [7.15%]
Ferizaj	19 [1.46%]
Gjilan	17 [1.30%]
Other	6 [0.46%]

Table 2: Place of residence of survivors at the time when the incident happened. The frequency distribution shows that the majority of survivors (65%) interviewed were living in rural places when the event happened.

Place of residence	Number of victims [%]
Rural [villages]	851 [65%]
Urban [cities]	449 [35%]

Table 3: Survivors' gender. The frequency distribution shows that the majority of survivors (93%) interviewed were women who experienced sexual violence during the Kosovo war.

Gender	Number of survivors [%]
Female	1212 [93%]
Male	88 [7%]

Table 4: Employment status of survivors at the time of their interview. The frequency distribution shows that the majority of survivors (75.31%) interviewed were unemployed at the time of providing their testimony to the documentation process.

<i>Employment status (at time of interview)</i>	<i>Number of survivors</i>
Unemployed	979 [75.31%]
Employed	214 [16.47%]
Self-employed	85 [6.54%]
Unanswered	8 [0.62%]
Retired	10 [0.76%]
Other	4 [0.30%]
Student	0 [0%]

Table 5: Survivors' age at the time of the sexual violence incident. The frequency distribution shows that the majority of survivors (46.92%) interviewed were aged 18-28 when the event happened.

<i>Age</i>	<i>Number of cases (%)</i>
0-9	17 [1.31%]
10-17	199 [15.31%]
18-28	610 [46.92%]
29-39	392 [30.15%]
40-50	80 [6.15%]
51-65	2 [0.15%]
Mbi 65	0 [0%]

Table 6: Survivors' ethnicity. The frequency distribution shows that the ethnicity of the majority of survivors [95.77%] interviewed was Albanian.

<i>Ethnicity</i>	<i>Number of respondents [%]</i>
Albanian	1245 [95.77%]
Roma	33 [2.54%]
Ashkali	13 [1%]
Bosnian	6 [0.46%]
Egyptian	2 [0.15%]
Serbian	1 [0.08%]
Turk	0 [0%]
Goran	0 [0%]
Other	0 [0%]

Table 7: Survivors' citizenship. The frequency distribution shows that 98.85% of the survivors interviewed had Kosovar citizenship, indicating that the majority of interviewed survivors were from Kosovo.

<i>Country of citizenship</i>	<i>Number of respondents [%]</i>
Kosovo	1285 [98.85%]
Albania	13 [1%]
Other	2 [0.15%]

5.6. Ways of sharing data with the public

The final step in the process of documenting crimes of wartime sexual violence in Kosovo is the publication of the process's data insights. KRCT shares information from the documentation process via its official website [online platform⁵⁰], written reports, conferences, social media campaigns, university guest lectures, workshops, etc.

KRCT and its partner organizations pursue several objectives when sharing insights from documentation process with the public to:

- provide a historical archive of experiences of sexual violence during the Kosovo war,
- provide information about transitional justice efforts at the state level,
- document the lived experiences of CRSV survivors in the aftermath of the Kosovo war,
- serve as a resource for practitioners who work with CRSV survivors, for human rights researchers, and for educators who teach modern history in Kosovo's formal education system.

Insights from the Kosovo CRSV documentation process are shared publicly via an online platform,⁵¹ written reports, and various special events. In 2021, KRCT published the first project report titled *"Right to Truth - Unnamed Victims"*.⁵² In 2022, KRCT organized the international conference *"Documentation of Conflict Related Sexual Violence: Standards and Practices"* with expert representatives from Kosovo, as well as other locations affected by conflict-related sexual violence [Serbia, Bosnia and Herzegovina, Colombia, and Ukraine] to highlight the importance of documenting these war crimes and to share regional and international practices related to the documentation process.

The online platform ["Documentation of War Crimes"] is used to share process outputs with the public, in the form of reports and relevant documents, as well as non-sensitive documentation insights. Eventually, the platform will enable users to learn about individual incidents documented in the database following the original structure of the questionnaire. This means there will be data summaries for each section of the questionnaire, aggregating information on documented conflict-related sexual violence in Kosovo by various variables of interest, including time, location, region, as well as characteristics of the incidents and survivors.

The online platform is available in the three main languages that are relevant to the documentation process, which are Albanian, Serbian, and English.

⁵⁰ Available at <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

⁵¹ Documentation of crimes of sexual violence during the war in Kosovo. Available at <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

⁵² Right to truth-" Unnamed Victims". Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1QjQ6hdam7oMulD0uVeYq-jaCC6vUH69-/view>

BIBLIOGRAPHY

- Amnesty International, Benetech, & The Engine Room. [2016]. *DATNAV: How to navigate digital data for human rights research*. Retrieved from: https://benetech.org/wp-content/uploads/2017/08/en-datnav-report_high-quality_web_1-31-2017.pdf APA Dictionary of Psychology. [n.d.]. *Instrument*. In American Psychological Association [Ed.], *APA dictionary of psychology*. Retrieved February 2, 2023, from <https://dictionary.apa.org/instrument>
- American Psychological Association.[n.d.]. *Trauma*. Retrieved November 18, 2022, from <https://www.apa.org/topics/trauma>
- American Psychological Association [n.d.]. *Posttraumatic Stress Disorder*. Retrieved May 7, 2023, from <https://www.apa.org/ptsd-guideline/patients-and-families>
- American Academy of Experts in Traumatic Stress. [n.d.]. *Post-traumatic stress disorder in rape survivors*. Retrieved May 7, 2023, from <https://www.aets.org/traumatic-stress-library/post-traumatic-stress-disorder-in-rape-survivors>
- Assembly of the Republic of Kosovo.[2011]. *Law on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, members of the Kosovo Liberation Army, Civilian Victims of War and their Families*. Pub.L.No. 04/L-054. Retrieved November 24, 2023, from <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2793>.
- Assembly of the Republic of Kosovo.[2014]. *Law No.04/L-172 on Amending and Supplementing the Law No.04/L-054 on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, Members of Kosovo Liberation Army, Sexual Violence Victims of the War, Civilian Victims and their Families*. Gzk.rks-Gov.net. Retrieved November 11, 2023, from <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>
- Bami, Xh. [2022]. *Kosovo Finds Serb Ex-Policeman Guilty of Wartime Rape After Retrial*. *Balkan Insight*. Retrieved December, 2022, from <https://balkaninsight.com/2022/11/11/kosovo-finds-serb-ex-policeman-guilty-of-wartime-rape-after-retrial/>
- Bonis Charancle, J. M., & Lucchi, E. [2018]. *Incorporating the Principle of “Do No Harm”: How to Take Action Without Causing Harm: Reflections on a Review of Humanity & Inclusion’s Practices*. ALNAP; Humanity & Inclusion. Retrieved October 18, 2022, from <https://www.alnap.org/help-library/incorporating-the-principle-of-%E2%80%9Cdo-no-harm%E2%80%9D-how-to-take-action-without-causing-harm>
- Center for Theory of Change. [2011]. *What is Theory of Change?/ Theory of Change Community*. Theory of Change Community. Retrieved September 2022, from <https://www.theoryofchange.org/what-is-theory-of-change/>

- Crowe, D. M. (2014). *War Crimes, Genocide, and Justice*. Palgrave Macmillan US. Retrieved 23 September, 2022 from <https://doi.org/10.1057/9781137037015>
- European Parliament, & Council of the European Union.(2016). *What is GDPR, the EU's new data protection law?* GDPR.eu; European Union. Retrieved January 12, 2023, from <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/>
- FreedomLab. (2023). *Trauma-informed interviewing skills and techniques for monitors* [Online course]. Retrieved September 6, 2024, from <https://freedomlab.io/courses/trauma-informed-interviewing-skills-and-techniques-for-monitors/>
- González, E., & Varney, H. (Eds.). (2013). *Truth seeking: Elements of creating an effective truth commission*. Amnesty Commission of the Ministry of Justice of Brazil. Retrieved November, 2022, from <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>
- Government of Republic of Kosovo. (2024). *Strategjia për drejtësi tranzicionale e Republikës së Kosovës 2024-2034*. Retrieved 5 September, 2024 from: <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/06/STRATEGJIA-PER-DREJTESI-TRANZICIONALE-E-REPUBLIKES-SE-KOSOVES-2024-2034.pdf>
- Human Rights Watch. (2001). *Under Orders: War Crimes in Kosovo*. Retrieved May 10, 2023, from <https://archive.hrw.org/reports/2001/kosovo/>
- Haxhiaj, S. (2023). *Kosovo's War Rape Survivors Scheme Hindered by Enduring Stigmas*. Balkan Insight. Retrieved February 13, 2023, from <https://balkaninsight.com/2023/01/27/kosovos-war-rape-survivors-scheme-hindered-by-enduring-stigmas/>
- Hjort, L., Rushiti, F., Wang, S. J., Fransquet, P., P Krasniqi, S., I Çarkaxhiu, S., ... & Ryan, J. (2021). *Intergenerational effects of maternal post-traumatic stress disorder on offspring epigenetic patterns and cortisol levels*. *Epigenomics*, 13(12), 967-980. Retrieved December 20, 2022, from <https://www.futuremedicine.com/doi/full/10.2217/epi-2021-0015>
- Humanitarian Law Center.(2011). *Kosovo Memory Book 1998-2000*. Retrieved February 11, 2023, from <http://www.kosovomemorybook.org/>
- International Committee of the Red Cross. (2022). *Despite its prohibition in international law, sexual violence in conflict remains a brutal reality*. Retrieved January 29, 2023, from <https://www.icrc.org/en/document/five-things-know-about-sexual-violence-conflict-zones>
- International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. (n.d.). Tribunal | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. Retrieved May 16, 2023, from <https://unictr.irmct.org/en/tribunal>

- Krüger, J. and Nordås, R. [2020]. A latent variable approach to measuring wartime sexual violence, *Journal of Peace Research* 57(6): 728–739.
- Konushevci, A. [2022]. *Hajdari: Prokuroria po heton 64 raste të dhunimeve seksuale*. Radio Evropa E Lirë. Retrieved May 8, 2023, from <https://www.evropaelire.org/a/prokuroria-po-rastet-dhunimet-gjate-luftes/32125995.html>.
- Law Insider. [n.d.]. *Armed Conflict definition*. Retrieved January 27, 2023, from <https://www.lawinsider.com/dictionary/armed-conflict>
- Lohr, C. [2022]. *Remembering Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo: Nationalism, Feminisms, Counter-Memory, and Justice*. The World Mind. Retrieved January 4, 2023, from <https://www.theworldmind.org/home/2018/5/4/remembering-conflict-related-sexual-violence-in-kosovo-nationalism-feminisms-counter-memory-and-justice>
- LAWNO.08/L-177 ON THE INSTITUTE OF CRIMES COMMITTED DURING THE WAR IN KOSOVO.[n.d.]. Retrieved 5 September, 2024 from <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=79157>
- McLeod, S. [2018]. *Questionnaire: Definition, examples, design and types*. Simply Psychology. Retrieved January, 23, 2023, from <https://www.simplypsychology.org/questionnaires.html>
- Murad Code. [n.d.]. *Murad Code*. Retrieved October 12, 2022, from <https://www.muradcode.com/#origins>
- Minwalla, Sh., & Foster, E.J. [2020]. *Survivors are more than their trauma and it is important to portray them and their stories more broadly*. Survivor-Centered Approach. Journalism Initiative on Gender-Based Violence. Retrieved February 2023, from <https://gbvjournalism.org/book/survivor-centered-approach>
- Nordås, R., & Cohen, D. K. [2021]. Conflict-related sexual violence. *Annual Review of Political Science*, 24, 193-211. Retrieved January, 31, 2023, from doi.org/10.1146/annurev-polisci-041719-102620
- Ontario Human Rights Commission. [n.d.]. *An introduction to the intersectional approach*. Retrieved May 8, 2023 from <https://www.ohrc.on.ca/en/intersectional-approach-discrimination-addressing-multiple-grounds-human-rights-claims/introduction-intersectional-approach>
- Oracle [n.d.]. *What Is a Database?* Retrieved June 12, 2022, from <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link1>
- Oracle [n.d.]. *What is a database management system?* Retrieved from November 22, 2022, from <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link6>
- Plesch, V. [2021]. *Her Hands in His: One Family Contends with Kosovo's Legacy of Sexualized Violence*. Women's Media Center. Retrieved May 8, 2023, from <https://womensmediacenter.com/women-under-siege/her-hands-in-his-one-family-contends-with-kosovo-legacy-of-sexualized>

- Rouse, M. [2022]. *What is Data Entry?* Techopedia. . Retrieved October 11, 2022, from <https://www.techopedia.com/definition/1177/data-entry>
- Roth, F., Guberek, T. and Hoover Green, A. [2011]. *Using Quantitative Data to Assess Conflict-Related Sexual Violence in Colombia: Challenges and Opportunities*, A report by the Benetech Human Rights Program and Corporación Punto de Vista. Retrieved March 1, 2023, from https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/02/SV-report_2011-04-26.pdf
- Savic, M. [2022]. *What You Need to Know About Rising Serbia-Kosovo Tensions*. The Washington Post. Retrieved December 2022, from https://www.washingtonpost.com/business/what-you-need-to-know-about-rising-serbia-kosovo-tensions/2022/12/27/3b7e02a8-861c-11ed-b5ac-411280b122ef_story.html
- Security Council Resolution. [1993]. *Statute of the International Tribunal for Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [International Tribunal for the Former Yugoslavia]*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-tribunal-prosecution-persons-responsible>
- Stedman, C. [2019]. *What is data management and why is it important?* Search Data Management. Retrieved October 11, 2022, from <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data-management>
- Sisson, J. [2010]. *A Holistic Approach to Dealing with the Past. A Conceptual Framework for Dealing with the Past*. Retrieved May 8, 2023, from <https://www.kairoscanada.org/wp-content/uploads/2015/06/UN-Joinet-Orentlicher-Principles.pdf>
- The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims. [2019]. *Protocol on Identification, Investigation and Treatment of Sexual Violence Cases During the War in Kosovo*. Retrieved February 20, 2023, from <https://drive.google.com/file/d/1Y7KC3PA9DC1wUiRka72x1Fww5lhpaCoa/view>
- The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims. [2021]. *Documentation of crimes of sexual violence during the war in Kosovo*. Retrieved September 23, 2022 from <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>
- The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims. [2021]. *Right to Truth “Unnamed Victims.”* Retrieved January 13, 2023 from <https://drive.google.com/file/d/1QjQ6hdam7oMulDOuVeYq-jaCC6vUHG9-/view>
- The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims. [2022]. *Post Conference report Documentation of conflict related sexual violence Standards and Practices*. Retrieved March 13, 2023, from <https://drive.google.com/file/d/1wPoyEdZAg-HbbW3IbKzbShxv3NyrXma/view>

United Nations Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict. [2017]. International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict [2nd ed.]. Retrieved April 23, 2022, from https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf

United Kingdom: Foreign and Commonwealth Office. [2017]. *International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict*, p, 13. Second Edition: March 2017. Retrieved October 22, 2022, from https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf

United Nations: Secretary General. [2019]. *Conflict-related sexual violence: report of the Secretary-General*. Retrieved January 31, 2023, from <https://digitallibrary.un.org/record/3799661?ln=en#record-files-collapse-header>

United Nations Development Group. [n.d.]. *Theory of Change*. Retrieved May 8, 2023, from <https://unsdg.un.org/sites/default/files/UNDG-UNDAF-Companion-Pieces-7-Theory-of-Change.pdf>

United Nations. [2014]. *Sexual Violence: a Tool of War*. United Nations. Retrieved September 10, 2023 from <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>

United Nations. [2021]. *8880th Meeting [Report No.S/PV.8880]*. Security Council Report. Retrieved February 11, 2023, from https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv.8880_E.pdf

Wood, E. J. [2018]. *Rape as a practice of war: Toward a typology of political violence*. *Politics & Society*, 46(4), 513-537. Retrieved September 12, 2022, from doi.org/10.1177/0032329218773710

Women, United Nations. [1998]. *Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response*. Retrieved October 21, 2022, from <https://www.un.org/womenwatch/daw/public/w2apr98.htm#:~:text=The%20conflict%20in%20the%20Former%20Yugoslavia,-It%20was%20not&text=Security%20Council%20resolution%20798%20of,%2C%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina%22.>

APPENDIX A

Definitions and Terminology Used in the Manual

A “case” of sexual violence during the Kosovo war - means a person who experienced an incident of sexual violence during the Kosovo war. The documentation process ensures that their story is documented.

Armed conflict - means a state of war or a conflict which involves armed operations which by their nature or extent are likely to affect the application of treaties between States parties to the armed conflict or between a State party to the armed conflict and a third State, regardless of a formal declaration of war or other declaration by any or all of the parties to the armed conflict.⁵³

Database - A database is an organized collection of structured information, or data, typically stored electronically in a computer system. A database is usually controlled by a database management system [DBMS]⁵⁴. Together, the data and the DBMS, along with the applications that are associated with them, are referred to as a database system, often shortened to just a database.⁵⁵

Documentation process - In the context of this manual, the documentation process describes the collection, documentation, processing and publication of information on crimes of sexual violence during the Kosovo Liberation War.

Interviewee - is a survivor or victim of sexual violence who was interviewed for the purpose of obtaining data to document sexual violence experiences during the war in Kosovo. For the purposes of this manual, the terms “victim,” “survivor,” and “interviewee” are used interchangeably.

Instrument - any tool, device, or other means by which researchers assess or gather data about study participants. Examples include tests, interviews, questionnaires, surveys, rating scales, and reaction-time apparatus.⁵⁶

Kosovo Liberation War 1998-1999 [KLW] - is the armed conflict of the whole Kosovo population led by the Kosovo Liberation Army [KLA] with the purpose of liberating Kosovo and bringing the freedom and independence to the population of Kosovo, with a protection and liberation character,

⁵³ Armed conflict Definition. Retrieved from: <https://www.lawinsider.com/dictionary/armed-conflict>, last accessed May 8, 2023.

⁵⁴ What is a database management system [DBMS]? Retrieved from: <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link6>, last accessed November 20, 2022.

⁵⁵ What Is a Database? Available at: <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link1>.

⁵⁶ Definition of Instrument. Retrieved from: <https://dictionary.apa.org/instrument>, last accessed November 20, 2022.

exclusively against armed and police forces as well as occupying administration of Serbia settled in Kosovo.

Questionnaire - is a research instrument consisting of a series of questions for the purpose of gathering information from respondents. Questionnaires can be thought of as a kind of written interview. They can be carried out face to face, by telephone, computer or post.⁵⁷

Rape - is when the perpetrator invades the body of a person, resulting in penetration, however slight, of any part of the body of the victim or of the perpetrator with a sexual organ or of the anal, oral or genital opening of the victim with any object or any other part of the body. The invasion is committed by force, or by threat of force or coercion, such as that caused by fear of violence, duress, detention, psychological oppression or abuse of power, against such person or another person, or by taking advantage of a coercive environment, or the invasion is committed against a person incapable of giving genuine consent.

Sexual violence - is any act of a sexual nature committed without consent, or any act that aims at the sexual function of a person, and that includes any sexual contact, forced nudity, or other acts committed with a sexual motive⁵⁸.

Sexual Violence Survivor - a person who experienced sexual violence during the war in Kosovo and did not die or disappear in relation to the war. Today, the term "survivor" is used by psychosocial service providers in Kosovo for victims of sexual violence during the Kosovo war.

Sexual Violence Victim of the War - according to the law in force⁵⁹, is considered any person who survived sexual abuse and rape within the period from 27.02.1998 to 20.06.1999.

Subject - is every survivor that was interviewed for the purpose of documentation.

Theory of change - A theory of change is a method that explains how a given intervention, or set of interventions, is expected to lead to specific development change, drawing on a causal analysis based on available evidence.⁶⁰

⁵⁷ Definition of Questionnaire. Retrieved from: <https://www.simplypsychology.org/questionnaires.html>, last accessed November 20, 2022.

⁵⁸ Protocol on Identification, Investigation and Treatment of Sexual Violence Cases During the War in Kosovo, KRCT 2019. Received from: <https://drive.google.com/file/d/1Y7KC3PA9DC1wUiRka72x1Fww5lhpaCoa/view>, last accessed on 20 February, 2023.

⁵⁹ Article 4, paragraph 6 of the Law No. 04/L-172 on Amending and Supplementing the Law No.04-054 on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, Members of Kosovo Liberation Army, Sexual Violence Victims of the War, Civilian Victims and their Families. Received from: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>, last accessed on 20 February, 2023.

⁶⁰ Theory of Change. Available at: <https://unsdg.un.org/sites/default/files/UNDG-UNDAF-Companion-Pieces-7-Theory-of-Change.pdf>, last accessed on May 8, 2023.

APPENDIX B

Consent Form for processing personal data

According to the article 5, (paragraph 1, sub-paragraph 1.1), of Law no. 06/L-082 for Protection of Personal Data, after the notification with my rights, I the undersigned, give my consent in written form for processing my personal data from The Kosovo Rehabilitation Center for Torture Victims (KRCT), St: 'Hamëz Jashari' 16b/2, Pristina 10000, for the legal purpose of documentation of sexual violence crimes during the conflict in Kosovo.

Consent form for the processing of personal data includes: **name and surname, personal number, city, identification number and the narrative of the event.** Name and surname also the personal number will not be processed electronically; while other data around the event will be processed through the electronic database, which in the form of statistics will be published through the public platform, protecting at all times my personal data.

Publication of data from the provided narrative will only be done when full data anonymity will be ensured.

I also declare that I am fully informed about my right to:

- Have access in my personal data and ask for changes, correction, deletion or fully destruction;
 - To ask to stop the processing of my personal data because of a specific situation;
 - Submit the objection regarding the processing of personal data;
 - To oppose the transfer of my personal data to another controller or processor.
- The Consent form stays at KRCT and cannot be transferred to another controller or processor.

Name and Surname: _____

City: _____

NPersonal number: _____

Identification code: _____

Date: _____

Signing: _____

Note: Personal Data Processing with this consent, is done according to the Law No. 06/L-082 for Personal Data Protection

APPENDIX C

CONFIDENTIALITY STATEMENT

Object

This statement is addressed to all KRCT staff, as well as to temporary staff, and to other parties who have access to the information held by KRCT.

Purpose

This statement must be signed by all KRCT employees and other parties who have access to personal data. It determines the requirements and responsibilities of those who have access to information and personal data and ensures that all interested parties understand their confidentiality obligations.

Scope

The scope of this statement extends to all personal information and confidential information that is known during the work at KRCT and from KRCT clients. The Relevant provisions as well apply after the employment relationship with KRCT and contractual relations with other persons have been finished.

Statement of Confidentiality

1. Through this declaration, I undertake to not use and transmit personal data and confidential information to unauthorized persons. I do understand that this obligation applies during the term of employment and contractual relationship with KRCT as well as upon its completion.

2. I understand that processing personal data with regard to individuals is dealt with by the Law "On the Protection of Personal Data"; I will not use or distribute any personal data I see during my work for any purpose that is contrary to the purposes of this work.

3. I understand that I am obliged to keep confidentiality of personal information and keep them safe, taking all appropriate organizational and technical measures.

4. I take full responsibility that if it is found that I have acted in violation of the instructions regarding the confidentiality of personal data or in case of not keeping them safe, I should take immediate measures. I understand this action as a need to maintain high professional standards at KRCT.

Date: _____

Declarant:

Name | Surname | Signature

QKRMT Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
KRCT The Kosova Rehabilitation
Center for Torture Victims

Metodološki priručnik za dokumentaciju

**Dokumentovanje zločina
seksualnog nasilja tokom
rata na Kosovu**

[Ažurirana verzija]

Septembar 2024

KCRPT

■ Ovaj priručnik je izradio Kosovski centar za rehabilitaciju preživelih torture – [KCRPT] a radnu grupu su činili dr. Feride Rušiti, Fatmire Haliti i Rezarta Aliu. U izradi ovog priručnika pomogao je dr. Jules Kruger, Konsultant za podatke o ljudskim pravima i istraživač kvantitativni dokazi i analize, Amnesty International.

„Priručnik za dokumentovanje zločina seksualnog nasilja u sukobu“ izrađen je u okviru projekta „Povećanje posvećenosti tranzicionoj pravdi na Kosovu kroz dokumentovanje seksualnog nasilja tokom rata“ implementiran tokom 2019-2023, koji sprovodi KCRPT i uz podršku Ambasade Švajcarske na Kosovu.

Godine 2023, objavljen je “Priručnik o metodologiji za dokumentovanje zločina seksualnog nasilja u sukobu” koji je služio kao suštinski vodič za istraživače, aktiviste i pravne stručnjake. Ovaj priručnik, koji je nadaleko poznat po svom sveobuhvatnom pristupu i praktičnom znanju, doživeo je značajna ažuriranja 2024. Revidirano izdanje ne samo da uključuje najnovija otkrića istraživanja, već ima i restrukturirani format radi poboljšanja upotrebljivosti. i pristup. Ključne promene uključuju reorganizaciju poglavlja da bolje odražavaju hronološke faze dokumentacije i ažurirane smernice o prikupljanju podataka i podršci preživelim. Ova ažuriranja imaju za cilj da poboljšaju efikasnost i efektivnost napora u vezi sa dokumentacijom. .

Sadržaj ove publikacije je puna i jedina odgovornost Kosovskog centra za rehabilitaciju preživelih od torture [KCRPT].

2024 © Autorska prava pripadaju KCRPT. Zabranjeno je neovlašćeno kopiranje, reprodukcija, objavljivanje, bilo originalno ili modifikovano na bilo koji način bez dozvole.

Publikacija ovog priručnika je podržano od strane **Sigrid Rausing Trust**.

| **Kontakt:** KCRPT
| **UI:** Hamëz Jashari 16b/210000 Prishtinë, Kosovë
| **Tel:** +383 [0] 38 243 707
| **E-mail:** info@krct.org
| **Website:** www.krct.org

PREGLED SADRŽAJA

Dokumentovanje seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu	130
Izvršni sažetak	132
Svrha i važnost	134
Spisak akronima	135

DEO I: VAŽNOST DOKUMENTIRANJA SEKSUALNO NASILJA TOKOM KONFLIKTA

1. SEKSUALNO NASILJE TOKOM RATA NA KOSOVU, PRAVNO PREPOZNAVANJE ŽRTAVA I DOKUMENTOVANJE ISKUSTAVA PREŽIVELIH	138
1.1. Razumevanje upotrebe seksualnog nasilja tokom oružanog sukoba	138
1.2. Međunarodno priznanje seksualnog nasilja u sukobu kao ratnog zločina	139
1.3. Pravno prepoznavanje preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu (1998. - 1999. godine) ..	140
1.4. Nova inicijativa KCRPT-a da dokumentuje ratna iskustva preživelih seksualnog nasilja na Kosovu ...	142
2. TEORIJA PROMENE	145
3. ETIČKI STANDARDI: NE ČINITE ŠTETU I USVOJITE PRISTUP DOKUMENTOVANJU SEKSUALNOG NASILJA U SUKOBU USREDSREĐEN NA PREŽIVELE	147
3.1. Procena rizika	148
3.2. Poverljivost	149
3.3. Briga i podrška tokom procesa dokumentovanja za rešavanje traume, pravde i blagostanja	151

DEO II: PROCES DOKUMENTIRANJA

4. FAZE PROCESA DOKUMENTACIJE	156
4.1. Formulisanje istraživačkih pitanja	156
4.2. Izrada, upravljanje i planiranje projekta	157
4.3. Izrada upitnika za intervju	158
4.4. Pilot-testiranje upitnika za intervju, unos i obrada podataka	159
4.5. Proces i obrazac informisanog pristanka	161
4.6. Potrebno iskustvo osoblja i iskustvo obuke	162
4.7. Strategije za identifikaciju i šire učešće preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu u procesu dokumentovanja	162
4.8. Uticaj strategija identifikacije	163
5. PRIKUPLJANJE PODATAKA	164
5.1. Proces Intervjuisanje	164
5.2. Unos i obrada podataka, upravljanje i skladištenje	168
5.3. Protokol za bezbednost podataka	170
5.4. Analiza podataka i izveštavanje	171
5.5. Obrazac za objavljivanje podataka	175
5.6. Način deljenja uvida u procesu sa javnošću	178
Bibliografija	179
Dodatak	184

DOKUMENTOVANJE SEKSUALNOG NASILJA TOKOM RATA NA KOSOVU

Više od 25 godina nakon rata, Kosovo se još uvek bori da dokumentuje ratne zločine, masovna kršenja ljudskih prava, a posebno zločine seksualnog nasilja koji su korišćeni kao ratno oružje. U zemlji koja je izašla iz destruktivnog rata, punog zverstava svih vrsta, rešavanje seksualnih ratnih zločina nije bilo prioritet niti zajednice ni nacionalnih i međunarodnih institucija. Postavljanje potreba i prava preživelih na institucionalni prioritet nikada nije bio lak zadatak, jer borba protiv stigme zahteva osporavanje samog patrijarhalnog sistema koji u velikoj meri još uvek upravlja našim društvom, ali posebno u godinama nakon rata.

Uprkos gore navedenom, KCRPT je uspeo da se zalaže za prava i dobrobit preživelih seksualnog nasilja u ratu i da se bori protiv stigme povezane sa seksualnim nasiljem na Kosovu. Jedno od glavnih dostignuća KCRPT-a je priznavanje pravnog statusa za žrtve seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu [1998-1999]. Praktično, bilo je potrebno skoro dve decenije zagovaračkog rada da bi se zvanično priznao status žrtve, a od februara 2018. konačno je započeo proces pravnog priznavanja preživelih seksualnog nasilja u ratu na Kosovu.

Iako danas postoji veća svest o seksualnom nasilju u ratu, ima mnogo preživelih koji nisu prijavili svoje slučajeve i još uvek nisu bili tretirani. Uz nedostatak „inventara zločina“, traume, predrasude i mnoge institucionalne i pravne barijere, napori protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja tokom rata zahtevali su pažnju i potrebe za preživljavanjem.

U takvom okruženju dokumentovanje ratnih zločina seksualnog nasilja, osim izazova, predstavljalo je imperativnu potrebu za ostvarivanje prava preživelih. Tako postaje glavni prioritet KCRPT-a, kao i drugih organizacija koje rade direktno sa preživelimima. Na taj način, sve veća posvećenost otkrivanju istine o zločinima seksualnog nasilja na Kosovu postaje od pomoći u osnaživanju preživelih i omogućavanju im da žive dostojanstveno.

Stvaranje sveobuhvatne arhive zločina seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu je od suštinskog značaja za promovisanje pravde, odgovornosti, prevencije, inkluzivnosti, priznavanja, istraživanja, obrazovanja i očuvanja istorije. Služi kao ključno sredstvo u rešavanju ovog pitanja, pružanju podrške preživelim i radu ka pravednijem i mirnijem društvu.

Bez obzira na to, dokumentovanje seksualnog nasilja u sukobu je složena i izazovna misija koja zahteva specijalizovano znanje i stručnost. Čak i sa dobrim namerama, neefikasna i nesigurna praksa dokumentovanja može doprineti ili pogoršati štetu. Takve prakse ne samo da krše njihova ljudska prava, već i narušavaju poverenje u pravni sistem i ometaju preživelih šanse da traže pravdu i kompenzaciju.

Da bi se rešio ovaj problem, Muradov Kodeks treba da bude Kodeks ponašanja za dokumentariste zločina, kako bi se obezbedio pristup usredsređen na žrtve i „ne nanosi štetu“. Dok Muradov Kodeks stavlja glavni naglasak na principe dokumentovanja seksualnog nasilja u sukobima, Priručnik KCRPT-a o metodologiji dokumentovanja zločina seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu pokazuje u praksi i korak po korak kako 1300 slučajeva seksualnog nasilja u vezi sa ratom nasilje na Kosovu je dokumentovano. Stoga je ovaj Priručnik o metodologiji dokumentovanja od vitalnog značaja za dokumentovanje zločina seksualnog nasilja u vezi sa ratom jer osigurava tačnost, nepristrasnost, transparentnost, doslednost i etička razmatranja. Ovaj Priručnik postavlja osnovu za pouzdane istorijske zapise koji se mogu koristiti za istraživanje, obrazovanje i očuvanje kolektivnog pamćenje.

Dr. Feride Rushiti

| Osnivačica i Izvršna Direktorica, KCRPT

IZVRŠNI SAŽETAK

Kosovski centar za rehabilitaciju preživelih torture (KCRPT), po prvi put na Kosovu, počeo je da sprovodi projekat koji isključivo dokumentuje zločine seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Od kraja rata, nedostajala je dobro strukturirana baza podataka za dokumentovanje ovih zločina. U nedostatku institucionalnih inicijativa za dokumentovanje slučajeva seksualnog nasilja, u 2019 godine (KCRPT), je preuzeo odgovornost da pokrene proces dokumentovanja. Osetljivost ovih slučajeva i nedostatak domaćeg i regionalnog iskustva u njihovom dokumentovanju čine ovu inicijativu ključnom.

Proces Dokumentovanja seksualnog nasilja u vezi sa sukobom (SNS) obuhvata prikupljanje, obradu i objavljivanje informacija o slučajevima zločina seksualnog nasilja tokom Oslobođilačkog rata Kosova. Inicijativa KCRPT, da dokumentuje zločine seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, ima za cilj da obuhvati sve osobe, bez obzira na etničku pripadnost. Do danas, KCRPT je uspeo da dokumentuje ukupno 1300 slučajeva upućenih od strane KCRPT -a i partnerskih organizacija (Centar za promociju ženskih prava CPZP, Medica Kosova i Medica Đakovica). Dokumentovanje slučajeva seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu nastaviće se i ubuduće.

Ekipa za dokumentaciju intervjuiše preživele koristeći upitnik koji je napravljen posebno za potrebe procesa dokumentacije. Informacije prikupljene putem upitnika intervjuua unose se u bazu podataka radi dalje obrade, provere i analize i dalje izveštavanje.

Kosovski centar za rehabilitaciju preživelih torture je nevladina organizacija osnovana 1999. godine kao odgovor na potrebnu rehabilitacionu negu za ljude koji su pretrpeli teške zločine tokom rata na Kosovu (1999. godine). Cilj osnivanja KCRPT-a je bio da obezbedi tretman i rehabilitaciju za žrtve torture i traume i da izgradi kapacitete upravljanja i stručno osoblje posvećeno promovisanju poštovanja ljudskih prava za sve etničke grupe na Kosovu. Ciljne grupe su, ali nisu ograničene na: preživele rata, posebno preživele seksualnog nasilja, osobe lišene slobode, tražioci azila, izbeglice, povratnici, interno raseljena lica, lica bez državljanstva, repatrirana lica i druge ugrožene kategorije. Tokom 25 godina postojanja, KCRPT je funkcionisao kao glavni referentni centar za lečenje i rehabilitaciju preživelih od torture i rata. Njen mandat je fokusiran na borbu protiv torture kroz praćenje i dokumentovanje, kao i na pružanje pomoći žrtvama traume i torture kroz interdisciplinarnu pristupe i programe rehabilitacije.

Više od dve decenije nakon završetka rata, Kosovo se još uvek bori da postigne istinu i pravdu u vezi sa nasleđem seksualnih zločina tokom rata. Nakon završetka rata, bol je došao u različitim

oblicima za porodice nestalih i svaki gubitak koji su doživeli. Ali najgori oblik bola bio je onaj koji je dolazio sa stigmom, stidom i isključenjem. U zemlji koja izlazi iz destruktivnog rata, punog zverstava svih vrsta, adresiranje seksualizovanih zločina tokom rata nije bio prioritet zajednice ili krhkih lokalnih i međunarodnih institucija.

Proces dokumentovanja je počeo 2019. godine u okviru projekta „Unapređenje napora tranzicione pravde na Kosovu kroz dokumentovanja ratnog seksualnog nasilja“ podržanog od strane Ambasade Švajcarske na Kosovu. Ciljevi ovog projekta dokumentacije su bili da [1] poveća javna svest o tome šta se desilo tokom rata na Kosovu deljenjem istine o seksualnom nasilju, [2] postigne sveobuhvatno prepoznavanje i pristup žrtvama seksualnog nasilja tokom rata, [3] unapredi prelazna pravda kroz pomaganje preživelim da dobiju pravdu i reparacije, [4] promovišu poštovanje ljudskih prava za sve etničke grupe koje žive na Kosovu, i [5] prevencija i iskorenjivanje seksualnog nasilja u sukobu u budućnosti zalaganjem kod vladinih institucija na nacionalnom i međunarodnom nivou o njegovoj zabrani. Priče prikupljene kroz proces dokumentacije poslužiće za utvrđivanje istine, dajući inkluzivan pristup svim preživelim, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, rod ili lična uverenja.

Svaki aspekt procesa dokumentacije; prikupljanje podataka, obrada i izveštavanje vrši se u skladu sa standardima i nacionalnim i međunarodnim zakonodavstvom. Svaki preživeli koji pristane da bude intervjuisan informisan je o svojim pravima i daje informirani pristanak za učestvovanje u dokumentacij.

U ovom priručniku čitalac može detaljno naučiti sve korake procesa dokumentacije. Proces dokumentovanja koji napreduje ima za cilj očuvanje istorije seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu.

Sva dokumenta koja se primenjuju tokom procesa dokumentacije uključujući i ovaj priručnik su dostupna na tri jezika: albanskom, srpskom i engleskom.

SVRHA I ZNAČAJ

The Manual on the Methodology for the Documentation of Sexual Violence during the Kosovo War serves as a comprehensive guide for institutions and NGOs involved in documenting war crimes of a sexual nature, both in Kosovo and other places. Drawing from the Kosova Rehabilitation Centre for Torture Victims (KRCT)'s extensive experience and grounded in the principles of the International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict¹, this manual provides a comprehensive, step-by-step guide for effective documentation practices. It aims to ensure accuracy and consistency in documentation efforts, thereby supporting the pursuit of justice and the provision of necessary support for survivors.

¹ International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict, 2017. Available at: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf, last accessed September 2022.

SPISAK AKRONIMA

SNS - Seksualno nasilje u sukobu

CPZP - Centar za promociju ženskih prava

OPZP - Opšta prava na zaštitu podataka

VKPVLSORK - Vladina komisija za priznavanje i verifikaciju statusa lica silovanih tokom
Oslobodilačkog rata Kosova

IRCT - Međunarodni savet za rehabilitaciju žrtava torture

KCRPT - Kosovski centar za rehabilitaciju preživelih od torture

NATO - Organizacija Severnoatlantskog pakta

NVO - Nevladina organizacija

I DEO

**VAŽNOST
DOKUMENTOVANJA
SEKSUALNOG NASILJA
U SUKOBU**

1. SEKSUALNO NASILJE TOKOM RATA NA KOSOVU, PRAVNO PREPOZNAVANJE ŽRTAVA I DOKUMENTOVANJE ISKUSTAVA PREŽIVELIH

1.1. Razumevanje upotrebe seksualnog nasilja tokom oružanog sukoba

Seksualno nasilje je uobičajena praksa tokom oružanih sukoba širom sveta, prvenstveno usmerena na žene i devojčice, ali i muškarce i dečake. *Ujedinjene nacije* su usvojile sledeću definiciju: „seksualno nasilje u vezi sa sukobom“ odnosi se na silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilni abortus, prisilnu sterilizaciju, prisilni brak i bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja sličnih ozbiljnosti počinjenih protiv žena, muškaraca, devojčica ili dečaka koja je direktno ili indirektno povezana sa sukobom.²

U akademskoj literaturi se primećuje da postoje varijacije u pogledu zašto se seksualno nasilje dešava tokom oružanog sukoba. Ponekad komandanti strateški koriste silovanje i seksualno zlostavljanje kao „oružje ili oruđe rata“ za postizanje vojnih ciljeva. Ovo može uključivati kažnjavanje ili terorisanje civila radi postizanja saradnje ili saglasnosti, razbijanje morala neprijatelja ili proterivanje civilnog stanovništva sa teritorija koje naoružani akter želi da kontroliše.³ U drugim slučajevima, seksualno nasilje povezano sa sukobom je rezultat oportunističkog ponašanja, kada se naoružani akteri upuštaju u ove prakse da bi ispunili privatne motive i individualne nagone.⁴ Kada komandanti tolerišu individualno oportunističko ponašanje, a ne kažnjavaju ih, seksualno nasilje za vreme rata je u opasnosti da postane široko rasprostranjena „praksa“.⁵ Pored fizičkih i psihičkih zdravstvenih posledica, preživeli seksualnog nasilja za vreme rata doživljavaju i društvene posledice koje mogu biti drastične, kao što je prisiljavanje žrtava u izolaciju zbog stida, stigme, kao

² Seksualno nasilje u sukobu, Ujedinjene Nacije, S/2019/280. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/3799661?ln=en>, zadnji put pristupljeno Novembar 2022.

³ Seksualno nasilje u sukobu, Godišnji pregled političkih nauka, tom. 24, stranica 199. Dostupno na: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-polisci-041719-102620>, zadnji put pristupljeno 11. februara 2023. godine

⁴ Seksualno nasilje u sukobu, Godišnji pregled političkih nauka, tom 24, 193-211 stranice, vidi stranicu 199. Dostupno na: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-041719-102620>, zadnji put pristupljeno 31. januara 2023. godine

⁵ Silovanje kao praksa rata: ka tipologiji političkog nasilja. Politika i društvo, tom 46(4), 513-37 stranice. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/0032329218773710>, zadnji put pristupljeno 12. septembra 2022. godine

i okrivljavanja žrtve. Kombinovano, ova iskustva ometaju preživjele da izveštavaju drugima o svojim iskustvima.⁶

Tokom rata na Kosovu, smatra se da je silovanje korišćeno kao oružje sistematskog „etničkog čišćenja“, sa krajnjim ciljem da se uništi čast i identitet Albanaca. Civili koji nisu pobjegli sa Kosova ubijeni i nestali su⁷, silovani i mučeni od strane srpskih snaga⁸. Seksualno nasilje tokom rata na Kosovu više se dešavalo ženama, na osnovu podataka Vladine komisije za priznavanje i verifikaciju statusa žrtava seksualnog nasilja tokom Oslobođilačkog rata Kosova⁹ navodeći da od 1.667 odobrenih prijava 1.576 je žena i 91 muškaraca, a iz statistika dokumentacije od 1300 podataka unesenih u bazu podataka, 1212 su ženskog pola i 88 muškog pola.¹⁰

1.2. Međunarodno priznanje seksualnog nasilja u sukobu kao ratnog zločina

Pre nego što je počeo rat na Kosovu 1998. godine, region je doživeo još jedan veliki rat nakon raspada Jugoslavije, samo nekoliko godina ranije. U periodu nakon rata u Bosni (1992.-1995. god.), procenjuje se da je do 50.000 žrtava, uglavnom bošnjačkih žena i dece, doživelo seksualno nasilje, koje su prvenstveno počinile srpske oružane snage.¹¹

Kao odgovor na ove zločine, 18. decembra 1992. godine Savet bezbednosti UN-a proglasilo je „masovno, organizovano i sistematsko zatvaranje i silovanje žena, posebno muslimanki, u Bosni i Hercegovini“ međunarodnim zločinom koji se mora rešiti.

Kasnije je Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ, 1993.godine) dizajniran tako da uključi silovanje kao zločin protiv čovečnosti, pored drugih zločina kao što su mučenje i istrebljenje, kada su počinjeni tokom oružanog sukoba i usmereni protiv civilnog stanovništva. Ovo je bio prvi put da je ratno silovanje gonjeno pred međunarodnim sudom. Ovu praksu je potom sledio Međunarodni krivični sud za Ruandu (MKSR, 1994. godine), koji je postao prvi međunarodni sud koji je optuženu osobu proglasio krivim za ratni zločin silovanja u cilju izvršenja genocida.

⁶ Uprkos zabrani u međunarodnom pravu, seksualno nasilje u sukobu ostaje brutalna realnost. Primitljeno od: <https://www.icrc.org/en/document/five-things-know-about-sexual-violence-conflict-zones#:~:text=Apart%20from%20physical%20and%20psychological,with%20no%20means%20of%20subsistence>, zadnji put pristupljeno novembar, 2022

⁷ Under Orders: War Crimes in Kosovo. Dostupno na: <https://archive.hrw.org/reports/2001/kosovo/>, zadnji put pristupljeno 10. maj 2023.

⁸ Plesch, Valerie: Njene ruke na njegovim: Porodica se bori sa kosovskim nasleđem seksualnog nasilja, Ženski medija centar, 22. Februar 2021. Godine. Dostupno na: <https://womensmediacenter.com/women-under-siege/her-hands-in-his-one-family-contentends-with-kosovo-legacy-of-sexualized>, zadnji put pristupljeno 23. Februar 2023. Godine

⁹ Informacija Vladine komisije za priznavanje i proveru statusa žrtava seksualnog nasilja tokom Oslobođilačkog rata Kosova preuzeta je augusta 2024. godine.

¹⁰ Podaci iz procesa dokumentacije. Dostupno na: <https://krct.org/dokumentimi/en/part-a/>, zadnji put pristupljeno 20. marta 2023. godine

¹¹ Ratni zločini, genocid i pravda: globalna istorija. Primitljeno od: <https://doi.org/10.1057/9781137037015>, zadnji put pristupljeno 23. septembra 2022. godine

Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, koji je stupio na snagu jula 2002. godine, uključuje silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili „*bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja slične težine*“ kao zločin protiv čovečnosti kada se vrši na rasprostranjen ili sistematski način.¹²

1.3. Pravno prepoznavanje preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu (1998-1999)

Tokom 1990-ih, pad komunizma i raspad bivše Jugoslavije bili su praćeni međuetničkim ratovima koji su po broju civilnih žrtava bili najstrašniji od kraja Drugog svetskog rata. Deo ovih gubitaka bili su i građani Kosova, čija su prava masovno i sistematski kršena od kada je Srbija ukinula autonomiju Kosova 1989. godine.¹³ Ova kršenja su dostigla vrhunac sa ratom 1998.-1999. godine koji je rezultirao sa 13.535 dokumentovanih žrtava (i civilnih i oružanih snaga), od kojih su 10.812 bili etnički Albanci, 2.197 etnički Srbi, a 526 Romi, Bošnjaci i pripadnici manjinskih zajednica.¹⁴ Rat je završen intervencijom Severnoatlantskog saveza (NATO).

Tokom rata na Kosovu, procenjuje se da je silovano 20.000 žena¹⁵. Prema kosovskom zakonu o statusu i pravima žrtava sukoba, civilne žrtve i njihove porodice, kao i veterani i pripadnici Oslobođilačke Vojske Kosova, dobili su socijalno, medicinsko kao i finansijsku državnu podršku u vidu mesečne penzije nakon sukoba, ako je došlo do smrti ili nestanka člana porodice, kao i u slučaju povrede i/ili invaliditeta, kao posledica oružanih aktivnosti ili eksplozivnih naprava koje su zaostale u zoni bivšeg sukoba.¹⁶ U početku, žrtve seksualnog nasilja ostale su isključene iz institucionalnog priznavanja i podrške u periodu od 15. godina jer posledice od seksualnog nasilja prvobitno nisu bile priznate zakonom.

Pošto su radili sa žrtvama seksualnog nasilja neposredno nakon rata od 1999. godine pa nadalje kroz pružanje usluga rehabilitacije, KCRPT i druge organizacije su bile duboko upoznate sa potrebama preživelih. KCRPT je, u saradnji i sa drugim nevladinim organizacijama, vodio proces

¹² Seksualno nasilje: oruđe rata, 2014. godine. Primljeno od: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>, zadnji put pristupljeno 12. januara 2023. godine

¹³ Šta treba da znate o rastućim tenzijama između Srbije i Kosova. Dostupno na: https://www.washingtonpost.com/business/what-you-need-to-know-about-rising-serbia-kosovo-tensions/2022/12/27/3b7e02a8-861c-11ed-b5ac-411280b122ef_story.html, zadnji put pristupljeno decembra, 2022. godine

¹⁴ Kosovski centar za humanitarno pravo. [2011]. Kosovska knjiga pamćenja 1998-2000. Više informacija dostupno je na <http://www.kosovomemorybook.org/>, zadnji put pristupljeno 11. februara 2023. godine

¹⁵ Pogledajte, na primer, zapisnik se sedamdeset šeste 8880. sednice Saveta bezbednosti UN u petak, 15. oktobra 2021. godine u 10 časova u Njujorku. Zapisnik dostupan na https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv.8880_E.pdf, zadnji put pristupljeno 11. februara 2023. godine.

¹⁶ Zakon br. 04/L-054 "Zakon o statusu i pravima palih, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica". Dostupno na <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2793>, zadnji put pristupljeno March 1, 2023.

zalaganja za izmenu kosovskog zakona o statusu i pravima žrtava sukoba kako bi se zaštitila i priznala prava i potrebe preživelih seksualnog nasilja.¹⁷ Zakon o zvaničnom priznanju od strane države konačno je postignuto 2014. godine, kada je izmenjen kosovski „Zakon o statusu i pravima palih, invalida, boraca, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica“.¹⁸ Posle mnogo rada i zalaganja od strane KCRPT i drugih nevladinih organizacija, ovim amandmanom priznat je status preživelim seksualnog nasilja koji su bili izloženi silovanjima i seksualnom zlostavljanju u periodu od 27. februara 1998. do 20. juna 1999. godine. Kao rezultat ovog amandmana, 2018. godine, počinje rad Vladine komisije za priznavanje i proveru statusa seksualnog nasilja tokom Oslobođilačkog rata Kosova, gde se nakon priznavanja statusa preživelih seksualnog nasilja obezbeđuje novčana podrška u vidu penzije.

Uprkos zakonskim izmenama 2014. godine, proces zvaničnog priznavanja počeo je tek početkom 2018. *Vladina komisija za verifikaciju statusa žrtava seksualnog nasilja* razmatra samo slučajeve prijave koje spadaju u vremenski okvir od 27. februara 1998. do 20. juna 1999. godine, što je službeni rok definisan zakonom.¹⁹ Ovo ograničava da preživeli SNSvan ovog vremenskog okvira da podjednako koriste mogućnost reparacije koju pruža država. Pored toga, duga kašnjenja u razmatranju prijave, na početku procesa, složeni procesi donošenja odluka i komplikovane procedure komunikacije i žalbe su uobičajena iskustva koja stvaraju nezadovoljstvo među preživelim i kao rezultat toga obeshrabruju mnoge od njih da podnesu zahtev za priznavanje statusa.²⁰

Međutim, za razliku od zakona, ovaj proces dokumentovanja ne isključuje žrtve seksualnog nasilja, čak i ako se događaj dogodio van vremena. Naprotiv, ova dokumentacija obuhvata sve događaje seksualnog nasilja koji su u kontekstu rata na Kosovu.

¹⁷ Zakon br. 04/L-172 o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-054 o statusu i pravima palih, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, žrtava seksualnog nasilja u ratu, civilnih žrtava i njihovih porodica. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>, zadnji put pristupljeno 6. marta 2023. godine.

¹⁸ Vidi prethodnu fusnotu.

¹⁹ KCRPT zajedno sa svojim partnerima su upoznati sa slučajevima seksualnog nasilja koji su povezani sa kosovskim ratom, ali koji ne spadaju u zvanično priznati period sukoba.

²⁰ Kosovo je proširilo šemu koja nudi priznavanje i socijalnu pomoć žrtvama seksualnog nasilja tokom rata—ali društvena stigmatizacija žrtava silovanja znači da se mnogi možda nikada neće prijaviti, smatraju stručnjaci. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2023/01/27/kosovos-war-rape-survivors-scheme-hindered-by-enduring-stigmas/>, zadnji put pristupljeno 13. februara, 2023. godine.

1.4. Nova inicijativa KCRPT-a da dokumentuje ratna iskustva preživelih seksualnog nasilja na Kosovu

Iako na Kosovu postoje pravni okvir koji prizna status i prava žrtava rata i njihovih porodica, više od 20. godina od sukoba, Državne institucije Kosova nisu bile uspješne u dokumentovanju ratne zločine, masovna kršenja ljudskih prava ili seksualne zločine u ratu koji su se desili. Uprkos raznim institucionalnim inicijativama [najnovija je Nacrt zakona o osnivanju Instituta za dokumentaciju ratnih zločina i Strategija o tranzicionalnoj pravdi] uspjesi su veoma ograničeni. Konačno, 9. avgusta 2023. godine usvojen je Zakon o Institutu za zločine počinjene tokom rata na Kosovu²¹, gde je kasnije osnovan Institut za zločine počinjene tokom rata na Kosovu. Takođe, 13.06.2024. godine Vlada je usvojila Strategiju za tranzicionu pravdu²².

Pored toga, uprkos rasprostranjenosti i sistematskoj prirodi seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, samo nekoliko počinilaca je krivično gonjeno.²³ Nedostatak političke posvećenosti u dokumentovanju i gonjenju ovih vrsta zločina stvorio je osnov za ćutanje, kao i stigmatizaciju preživelih seksualnog nasilja u kosovskom društvu, nekažnjivost počinioaca i nepravdu za žrtve.

U međuvremenu, nekoliko organizacija civilnog društva dokumentovalo je žrtve rata na Kosovu. Međutim, ovi napori su bili ograničeni na osobe koje su ubijene ili nasilno nestale u periodu januar 1998. – decembar 2000. godine.²⁴ Do 2019. godine nije postojala inicijativa da se obezbedi sveobuhvatna dokumentacija o slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Ovaj nedostatak dokumentacije rizikuje da izbriše iskustvo oko 20.000 preživelih i iskriviće istinu o tome šta se dogodilo. Prema istraživanju KCRPT, nedostatak dokumentacije rizikuje da utiče na sledeću generaciju kroz nelečene međugeneracijske traume.²⁵ Netačno poznavanje prošlosti koje isključuje iskustva preživelih ratnih seksualnih zločina onemogućava kosovskom društvu da spreči da se ovi zločini ponove. Istina je deo procesa lečenja; pomaže u vraćanju ličnog dostojanstva, menja percepciju društva, daje jednak tretman za sve i štiti od nekažnjivosti i javnog poricanja.²⁶

²¹ Zakon br. 08/L-177 Institut za zločine počinjene tokom rata na Kosovu. Dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=79157>, poslednji put pristupljeno 9. septembra, 2024.

²² Strategija për Drejtësi Tranzicionale e Republikës së Kosovës [2024-2034]. Dostupno na: <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/06/STRATEGJIA-PER-DREJTESI-TRANZICIONALE-E-REPUBLIKES-SE-KOSOVES-2024-2034.pdf>, poslednji put pristupljeno 5. septembra, 2024.

²³ Kosovo nakon ponovljenog suđenja proglasilo bivšeg policajca Srbina krivim za silovanje tokom rata. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2022/11/11/kosovo-finds-serb-ex-policeman-guilty-of-wartime-rape-after-retrial/>, zadnji put pristupljeno decembar 2022. godine.

²⁴ Centar za humanitarno pravo, 'Kosovska knjiga pamćenja', Priština, 2011. godine Dostupno na: <https://www.kosovomemorybook.org/>, zadnji put pristupljeno decembra 2022. godine.

²⁵ DNA methylation in blood cells is associated with cortisol levels in offspring of mothers who had prenatal post-traumatic stress disorder. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.2217/epi-2021-0015>, zadnji put pristupljeno 20. decembar 2022.

²⁶ Traženje istine; Elementi stvaranja efikasne komisije za istinu. Dostupno na: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>, zadnji put pristupljeno novembra 2022. godine

Da bi doprineo očuvanju istine, kao i da bi pomogao u destigmatizaciji pitanja seksualnog nasilja tokom rata, KCRPT je prepoznao nastalu potrebu za sistematskim beleženjem iskustava preživelih. Stoga je 2019. godine KCRPT pionirski započeo proces sveobuhvatnog dokumentovanja seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu i šire. KCRPT je bio veoma pogodan da usvoji dokumentaciju o seksualnom nasilju jer je organizacija bila duboko povezana sa preživelim, bila je upoznata sa osetljivošću ovog pitanja i bila je inicijator mnogih procesa bitnih za unapređenje kauze preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Drugi lokalni i regionalni akteri nisu imali iskustva u radu sa žrtvama seksualnog nasilja u sukobu i u javnom zagovaranju za njihove potrebe.

Cilj celokupnog procesa dokumentovanja je da se nacionalni narativ Kosova oblikuje na takav način da se moguća iskustva oko 20.000 žrtava pravilno odraze. Iznošenje sudbine preživelih seksualnog nasilja na videlo je posebno važno jer se nasleđe seksualnog nasilja povezanog sa ratom doživljava kao ponižavajuće i destruktivno za kosovsko društvo.²⁷ Takođe je imperativ s obzirom na činjenicu da, više od dve decenije nakon rata, mnogi preživeli sve više podležu bolestima i starosti. Stoga, kosovska javnost rizikuje da izgubi pristup računima u prvom licu o ratnom silovanju na Kosovu.

KCRPT razvija i sprovodi proces dokumentacije u partnerstvu i saradnji sa nekoliko nevladinih organizacija (NVO-ima) koje su ovlašćene od strane Vlade Kosova da podrže proces priznavanja i verifikacije statusa lica povređenih tokom rata na Kosovu. Ove organizacije su *Centar za promociju ženskih prava* (CPZP), *Medica Kosovo* i *Medica Gjakova* (u daljem tekstu „partnerske organizacije“) koje pružaju psihosocijalne usluge preživelim.

KCRPT za dokumentovanje slučajeva seksualnog nasilja tokom rata ima za cilj da uključi svaku osobu koja je preživela seksualno nasilje u kontekstu rata na Kosovu, bez obzira na iskustvo, pol, godine, etničku pripadnost ili lična uverenja. Narativi prikupljeni kroz proces dokumentacije služe za utvrđivanje zvanične istine oko koje se svi mogu složiti.

Jačanje kazivanja istine o zločinima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu je suštinski za pojačavanje glasova preživelih, osnažujući ih da traže svoja prava kroz priznavanje statusa, iznošenjem njihovih priča u javnosti i traženjem pravde za zločine počinjene nad njima, kao i da omogući preživelim da žive dostojanstveno. Dokumentovanje iskustava preživelih seksualnog nasilja i stvaranje sveobuhvatne arhive ratnih seksualnih zločina na Kosovu, predstavlja fundamentalni korak u razbijanju društvenih tabua i otvaranju prostora za javni diskurs zasnovan

²⁷ Sećanje na seksualno nasilje u sukobu na Kosovu: nacionalizam, feminizam, kontrasećanje i pravda. Dostupno na: <https://www.theworldmind.org/home/2018/5/4/remembering-conflict-related-sexual-violence-in-kosovo-nationalism-feminisms-counter-memory-and-justice>

na dokazima. Cilj je da pitanje seksualnog nasilja tokom rata pretvori u konkretnu stvarnost umesto apstraktnog koncepta u nastojanju da se humanizuje patnja koju žrtve seksualnog nasilja tokom rata doživljavaju.

Da bi se postigao opšti cilj dokumentacije, proces nastoji da postigne sledeće specifične ciljeve:

- *Dokumentovati slučajeve seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu,*
- *Razviti javnu platformu seksualnog nasilja tokom rata, i*
- *Povećati svest društva i zakonodavaca kako bi se omogućio inkluzivniji pristup prema žrtvama seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu.*

2. TEORIJA PROMENE

Prvi korak koji su KCRPT i njegovi partneri preduzeli u razvoju procesa dokumentacije bilo je formulisanje teorije promene. Teorija promene je sveobuhvatan opis i ilustracija kako i zašto se očekuje da će se željena promena desiti u određenom kontekstu. Teorija je usredsređena na mapiranje ili „popunjavanje” onoga što je opisano kao „sredina koja nedostaje” između onoga što program ili inicijativa za promene radi (njegove aktivnosti ili intervencije) i kako one vode ka postizanju željenih ciljeva.²⁸

Nedostajao je način da se dokumentuju ratni zločini seksualnog nasilja ne samo u kontekstu Kosova već i u drugim zemljama u kojima je sukob bio prisutan ili još uvek postoji. *Stoga je projekat „Povećanje posvećenosti tranzicionoj pravdi na Kosovu kroz dokumentovanje seksualnog nasilja tokom rata”* razvijen sa sledećom teorijom promene na umu:

DOKUMENTOVANJE NASILJA

Unaprediti dokaze o žrtvama seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu i dokumentovati njihove priče o zlostavljanju kako bi se pružila platforma za kazivanje istine.

BUDITE NJIHOV GLAS

Pojačati glas žrtava tako što ćete ih osnažiti i omogućiti im siguran prostor da govore o svojim pričama i potrebama, zalažući se istovremeno za društvene i političke promene koje će omogućiti dostojanstveniji život.

DELJENJE ISKUSTVA

Lokalne i regionalne organizacije udružuju napore u razmeni informacija u vezi sa izazovima u dokumentovanju slučajeva seksualnog nasilja u sukobu.

PODIĆI SVEST

Razbiti tabue, promeniti društvene stavove i pružiti informacije o potrebama i pravima preživelih seksualnog nasilja u oružanom sukobu.

²⁸ Šta je teorija promene? Dostupno na: <https://www.theoryofchange.org/what-is-theory-of-change/>, zadnji put pristupljeno septembra 2022. godine.

PRIMENA INKLUZIVNOG PRISTUPA

Primenite sveobuhvatnu i tačnu dokumentaciju o kršenjima, poštujući prava i perspektive svih onih koji su stradali. Uključujući različite glasove i perspektive, jača kredibilitet dokumentacije i doprinosi težnji za pravdom, odgovornošću i pomirenjem.

PRISTUP PRAVDI

Olakšati pristup pravdi kroz dokumentovanje činjenica / narativa SNVS-a kako bi se počinioci pozvali na odgovornost i borili se protiv nekažnjivosti.

3. ETIČKI STANDARDI: “NE ČINITE ŠTETU” I USVOJITE PRISTUP DOKUMENTOVANJU SEKSUALNOG NASILJA U SUKOBU USREDSREĐEN NA PREŽIVELE

Suočavanje sa prošlošću uopšte, a posebno sa tranzicionom pravdom, veoma je osetljiva tema koja zahteva profesionalan, ozbiljan, nepristrasan i objektivan pristup. Nakon početka procesa dokumentovanja i kreiranja etičkih procedura prikupljanja podataka od strane KCRPT, 2019. godine, počela je izrada Muradovog kodeksa²⁹, gde je KCRPT dao svoju ekspertizu u vezi sa dokumentacijom i ovaj kodeks je finalizovan 2021. godine. Principi ovog kodeksa se takođe primenjuju u radu KCRPT, kao i tokom procesa dokumentacije. Oni koji su zainteresovani za angažovanje sa žrtvama seksualnog nasilja u svrhu dokumentovanja snose profesionalnu i društvenu odgovornost iz etičkih razloga. U idealnom slučaju, napor u vezi sa dokumentovanjem su upareni sa psiho-socijalnim uslugama, zagovaranjem i lobiranjem nadležnih organa da zvanično priznaju njihov status preživelih seksualnog nasilja i obezbede im reparacije i socijalne beneficije.

Kada dokumentuju informacije o seksualnom nasilju, praktičari moraju nastojati da „ne nanesu štetu“, tj. moraju da minimiziraju štetu koju mogu nenamerno da prouzrokuju svojim prisustvom, aktivnostima ili mandatom.³⁰ - Princip „Ne nanosi štetu“ podrazumeva da praktičari odstupe od intervencije kako bi sagledali širi kontekst i ublažili potencijalne negativne efekte na pojedinca, društveno tkivo, ekonomiju i životnu sredinu.³¹

Na osnovu ovih etičkih merila „ne nanositi štetu“, prava i interesi učesnika seksualnog nasilja moraju biti od prvenstvene brige za praktičare. Ovo obrazloženje podrazumeva usvajanje „pristupa usredsređenog na preživele“. Osnovni cilj pristupa usredsređenog na preživele je da se osigura da subjekti dokumentacije budu zaštićeni od štete koja može nastati usled njihovog učešća u procesu dokumentovanja, što uključuje sprečavanje retraumatizacije. Pristup koji je usredsređen na preživele takođe nastoji da ponudi rešenja i dugotrajnu negu.³²

²⁹ Muradov kodeks. Preuzeto sa: <https://www.muradcode.com/>, poslednji put pristupljeno 8. maja 2023

³⁰ Seksualno nasilje u sukobu Međunarodni protokol o dokumentovanju i istrazi seksualnog nasilja u sukobu, 2017. godine. Dostupno na: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf

³¹ Uključivanje principa „Ne nanosi štetu“: Kako preduzeti akciju bez nanošenja štete Razmišljanja o pregledu praksi Humanosti i Inkluzije. Datum objavljivanja 1. oktobar 2018. godine. Primljeno od: <https://www.alnap.org/help-library/incorporating-the-principle-of-%E2%80%9Cdo-no-harm%E2%80%9D-how-to-take-action-without-causing-harm>

³² Pristup usredsređen na preživele. Dostupno na: <https://gbvjjournalism.org/book/survivor-centered-approach>, zadnji put pristupljeno u februaru 2023. godine.

3.1. Procena rizika

Tokom faze dizajniranja procesa dokumentovanja, KCRPT je razmotrio sledeće rizike koji bi mogli da utiču na preživeli seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu kada daju svoja iskustva u svrhe dokumentovanja:

- *Otkrivanje identiteta*
- *Stigmatizacija (u porodici, zajednici i institucijama)*
- *Etiketiranje i gubitak mogućnosti za brak i stvaranje porodice*
- *Pretnje ili kazne od strane porodice i zajednice*
- *Izolacija, odbacivanje i napuštanje od strane porodice/ dece*
- *Retraumatizacija*
- *Gubitak ekonomskih/ obrazovnih mogućnosti*
- *Odmazda od strane navodnog počinioca i/ ili njihovih saradnika*
- *Identifikacija dece rođene od seksualnog nasilja u sukobu*

Gornja lista nije ograničena samo na ove rizike, već je rezime potencijalnih rizika koji su se pojavili kao razmatranja na osnovu iskustva KCRPT tokom dve decenije rada sa preživelim seksualnog nasilja povezanog sa sukobom na Kosovu.

Ekipa za dokumentaciju kad identifikuje potencijalne rizike koji su povezani sa njihovim planiranim procesom dokumentacije, potrebno je identifikovati konkretne strategije koje će pomoći da se eliminišu ili barem minimiziraju ovi rizici u najvećoj mogućoj meri. U nastavku su opisane strategije koje su implementirane u različitim fazama procesa dokumentovanja..

Slede neke opšte prakse koje vode ekipu za dokumentaciju KCRPT i njegovih partnerskih organizacija u svim fazama procesa dokumentacije:

- *Uveriti se da osoblje projekta razume rizike za sebe.*
- *Pokušati da se prikupe informacije od očevidaca, a ne samo od samih preživelih.³³ Informacije o seksualnom nasilju mogu se prikupiti iz mnogih izvora, ne samo od preživelih i/ili svedoka. Ovo omogućava proces dokumentovanja da prikupi one slučajeve seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu gde žrtva nije preživela.*
- *Osoblje u procesu dokumentacije savetuje se da radi poverljivo kako bi zaštitilo sebe i sve učesnike u procesu, uključujući preživeli.*
- *Procenu situacija i potencijalnih rizika treba unapred planirati na najbolji mogući način.*

³³ Seksualno nasilje u sukobu Međunarodni protokol o dokumentovanju i istrazi seksualnog nasilja u sukobu, 2017. godine. Dostupno na: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf

3.2. Poverljivost

Zbog stigme koja se vezuje za SNS-om, poverljivost je suštinska mera koja obezbeđuje zaštitu identiteta preživelih i pruža osećaj sigurnosti. U dokumentaciji SNS-a na Kosovu, poverljivost je obezbeđena kroz nekoliko zaštitnih mera u različitim fazama procesa dokumentacije:

- *Ispitivači su stručno osposobljeni za vođenje intervjua u skladu sa principom „Ne nanosi štetu“.*
- *Svo osoblje uključeno u proces dokumentacije mora potpisati Sporazum o neotkrivanju podataka.³⁴*
- *Intervjui se vode u prostorijama organizacije, pri čemu se u svakom trenutku prilagođavaju potrebama i željama preživelih u vezi sa lokacijom na kojoj se osećaju najbezbednije da podele svoju priču.*
- *Ekipe za dokumentaciju se savetuje da minimizira potencijalne rizike koji se mogu pojaviti na lokaciji na kojoj odluče da sprovedu intervju..*
- *Lični podaci se unose samo u formi saglasnosti (fizička kopija). Da bi se zaštitili njihovi lični podaci, identiteti preživelih su anonimizovani putem jedinstveno generisanog koda. Ovaj kod se dodaje upitniku umesto bilo kakvih ličnih podataka. Jednom kreiran, jedinstveni kod se ne može promeniti, čime se sprečava identifikovanje preživelih. Poverljivi podaci posebno uključuju ime i prezime preživelog, njihov lični/matični broj, grad prebivališta i jedinstveni lični identifikacioni kod kreiran za potrebe dokumentacije, kao i doslovni opis događaja. Ovi podaci se smatraju osetljivim i nisu dostupni javnosti. Kompletan izveštaj o iskustvu žrtve može se objaviti samo ako je potpuno anoniman, što može uključivati uklanjanje svih informacija koje se odnose na svedoke, datume i/ili lokacije..*
- *Tokom intervjua, imena preživelih, svedoka, rođaka ili poznanika nikada se ne traže niti upisuju u upitnik za intervju, čak i ako ih intervjuisani slučajno pomene.*
- *Tačni nazivi gradova, sela, naselja ili konkretnih zgrada se nikada ne pitaju kako bi se izbegla naknadna identifikacija. Geografski opisi su ograničeni na naziv regiona Kosova i tip lokacije, na primer, škola, bolnica, zatvor, polje, automobil, itd.*
- *Fizički obrasci upitnika se čuvaju odvojeno od obrazaca koji u svakom trenutku sadrže lične informacije.*
- *Podaci koji identifikuju ličnosti i obrasci informisanog pristanka se nikada ne unose u bazu podataka i nikada se ne obrađuju elektronski u bilo kojoj tački procesa dokumentacije.*

³⁴ Kopija ugovora o neotkrivanju podataka koji je projekat koristio priložen je u Dodatku C.

- *Broj osoblja koje ima pristup obrascima za saglasnost (štampane kopije) koji sadrže lične informacije ograničen je samo na osoblje za dokumentaciju. Samo dva člana osoblja KCRPT imaju pristup bazi podataka..*
- *Podaci prikupljeni putem upitnika se evidentiraju i obrađuju u bazi podataka napravljenoj isključivo u svrhu dokumentovanja zločina seksualnog nasilja tokom rata, koristeći računar koji je samo za ovu svrhu i nije povezan na internet.*
- *Uvidi iz prikupljenih podataka se objavljuju putem zbirne statistike, kao što su distribucije učestalosti. Podaci koji se dele sa javnošću pomoću grafikona i/ ili tabela ne otkrivaju nikakve informacije o pojedinačnim slučajevima.*
- *Fizički obrasci koji sadrže upitnik i dokumente o informisanoj saglasnosti čuvaju se odvojeno na sigurnim mestima. Oni su dostupni samo ograničenom broju članova.*

3.3. Briga i podrška tokom procesa dokumentovanja

Pored fizičkih problema koji mogu rezultirati, preživeli seksualnog nasilja u ratu doživljavaju širok spektar psiholoških simptoma koji se odnose na njihovo traumatsko iskustvo. Prema Američkom psihološkom udruženju, trauma se definiše kao „*emocionalni odgovor na užasan događaj poput nesreće, silovanja ili prirodne katastrofe*“³⁵. U mnogim slučajevima, osobe koje su preživele seksualno nasilje će dobiti dijagnozu post-traumatskog stresnog poremećaja. Post-traumatski stresni poremećaj [PTSP], prema Američkom psihološkom udruženju, jeste definisan kao „*problem anksioznosti koji se razvija kod nekih ljudi nakon ekstremno traumatskih događaja, kao što su borba, zločin, nesreća ili prirodna katastrofa*“³⁶. Američko udruženje stručnjaka za traumatski stres, činovi uobičajene manifestacije seksualnog zlostavljanja i traume izazvane silovanjem uključuju:³⁷

- *Intenzivan strah, bespomoćnost ili užas.*
- *Ponovljena i uznemirujuća sećanja na događaj, uključujući slike, misli ili percepcije. Nesposobnos da se napravi razlika između prošlih događaja i stvarnosti. Takvi incidenti se često nazivaju „flešbekovi“.*
- *Uznemirujući i/ili zastrašujući snovi o događaju.*
- *Povezivanje različitih reči, događaja ili „okidača“ sa trenutnim događajem, što onda izaziva „flashbacks“.Izbegavanje svega što može da „pokrene“ flešbekove, uključujući i sam događaj..*
- *Pretvaranje da se to nikada nije dogodilo i nemogućnost da se seti bilo čega o napadu, „odricanje“.*
- *Osećaj ukočenosti, odvojenosti ili „nestvarnosti“ u vezi sa svime.*
- *Nedostatak emocija ili nemogućnost da se oseća ljubav ili briga za bilo šta.*
- *Osećaj depresije i izolacije.*
- *Promena obrazaca spavanja. Nemogućnost spavanja ili dugog budnog stanja. Nedostatak koncentracije.*
- *Izbegavanje dodirivanja i izbegavanje voljenih osoba. Iznenadni pokreti mogu zaprepastiti.*
- *Nedostatak poverenja u bilo koga, čak i u bližu porodicu ili partnere.*
- *Razdražljiviji nego inače. Izlivi besa i plača. Promene raspoloženja.*
- *Osećaj niskog samopoštovanja i samopouzdanja.*

³⁵ Američko psihološko udruženje. Trauma. Prilmljeno od: <https://www.apa.org/topics/trauma>, zadnji put pristupljeno 18. novembra 2022. godine.

³⁶ Američko psihološko udruženje. Post-traumatski stresni poremećaj [PTSP]. <https://rb.gy/6yrqbw>, zadnji put pristupljeno 18. novembra 2022. godine.

³⁷ Post-traumatski stresni poremećaj kod osoba koje su preživele silovanje. Dostupno na: <https://rb.gy/6yrqbw>

- *Osećaj prljivosti ili odvratnosti.*
- *Duboka sramota ili stid. Ponekad samookrivljanje za događaje.*
- *Ogorčenost i morbidna mržnja prema počiniocu, sa preokupacijom kako da im se naudi ili ponize.*
- *Gubitak apetita ili promena u načinu ishrane.*

Iz iskustva KCRPT, posebno tokom procesa dokumentovanja, od 1300 slučajeva dokumentovanog seksualnog nasilja, najčešće psihološke dijagnoze među preživelim su: posttraumatski stres, depresija, anksiozni poremećaj, akutni stresni poremećaj i generalizovana anksioznost.

Nažalost, u posleratnom kontekstu, Kosovo nije bilo adekvatno pripremljeno da se nosi sa psihološkim posledicama seksualnog nasilja tokom rata koje bi posledično rezultiralo podrškom preživelim i olakšalo njihov oporavak. Kao rezultat društvenih normi vezanih za zajednička verovanja, stavove i ponašanja koja se smatraju prikladnim i tipičnim u Kosovskom društvenom kontekstu, pitanje silovanja koja su se desila tokom rata smatrano je suviše sramotnim da bi se o njemu pričalo i bilo je „skriveno ispod tepiha“, stvarajući pokrivač ćutanja i stigme oko iskustava preživelih. Tabu koji je preovladavao na Kosovu u posleratnom periodu učinio je da preživeli nisu bili spremni da pričaju o svojim iskustvima, traže pomoć i institucionalnu podršku. Najčešći razlog zašto preživjele nisu prijavile svoj slučaj institucijama je strah od predrasuda, kao i nedostatak pravde kao osnovnog prava prema četiri principa suočavanja s prošlošću³⁸ Ujedinjenih nacija, ostaje još jedna velika prepreka izlječenju i većina često prijavljivana zabrinutost preživelih. Do 2022. godine, Tužilaštvu Kosova prijavljena su 64 slučaja silovanja tokom rata, a samo jedan od ovih slučajeva je procesuiran i kažnjen.³⁹ Navedeno je među glavnim razlozima koji doprinose i koji su doprinosili pogoršanju mentalnog zdravlja i socio-ekonomskog statusa preživelih. S obzirom na nedostatak zvaničnog priznanja i poštovanja kao žrtve ratnih zločina, preživjeli nisu bili u mogućnosti da pristupe resursima koji ublažavaju posljedice mentalnog i fizičkog zdravlja, kao i podržavaju njihovo društveno-ekonomsko blagostanje

U ovoj atmosferi represije i poricanja, posle rata na Kosovu, kosovske organizacije koje služe preživelim imale su glavnu ulogu u rehabilitaciji preživjelih. Pružanje besplatnih psihosocijalnih, medicinskih i pravnih usluga, kao i uticaj na podizanje javne svijesti kroz različite kampanje koje su nastojale promijeniti društveni stav prema pitanju silovanja tokom rata.. Prva nacionalna kampanja za podizanje svesti koja je bila ključna u postizanju zakonskog priznanja za preživjele seksualnog nasilja tokom rata zvala se „Čuj moj glas“ i pokrenula ju je KCRPT 2012.godine. Svrha kampanje je bila podizanje svesti i zalaganje za priznavanje statusa u okviru zakona za žrtve seksualnog nasilja. Preživeli nisu javno govorili u ovoj kampanji. Kampanja je emitovana u različitim TV programima, novinama i društvenim mrežama. Prvu kampanju pratila je kampanja većeg obima „Budi moj

³⁸ A Conceptual Framework for Dealing with the Past. Dostupno na: <https://www.kairoscanada.org/wp-content/uploads/2015/06/UN-Joinet-Orentlicher-Principles.pdf>, zadnji put pristupljeno 8. maj 2023.

³⁹ Kosovo's Prosecutor's Office is investigating 64 cases of sexual violence. Dostupno na: <https://www.evropaelire.org/a/prokuroria-po-rastet-dhunimet-gjate-luftes/32125995.html>, , zadnji put pristupljeno 8. maj 2023.

glas“ 2018. godine. Cilj platforme „*Budi moj glas*“ je da posluži kao referentna tačka u zastupanju interesa preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu u procesima rešavanja pitanja koja se odnose na tranzicionu pravdu, status, prava i osnaživanje preživelih seksualnog nasilja na Kosovu i međunarodnom nivou.

Pored ovih specifičnih kampanja, KCRPT i njegove partnerske organizacije (CPZP-, Medica Kosova, Medica Gjakova) nastavili su sa zalaganjem za institucionalno priznanje i državnu podršku žrtvama seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu u 2014. godini, pravno priznavanje preživelih seksualnog nasilja tokom rata kao kategorije civilnih žrtava rata pomoglo je da se ubrza promjena društvenih stavova. Na to je uticao i početak procesa podnošenja zahteva za pravno priznavanje statusa preživelih seksualnog nasilja, i javni istupi preživelih seksualnog nasilja, koji su bili presudni u razbijanju zida ćutanja po ovom pitanju.

Vreme je proteklo od kada je rat imao i različite efekte na rehabilitaciju preživelih. Efekti javnog govora preživelih, veće društveno prihvatanje, institucionalna podrška, povećana vidljivost podrške koja je žrtvama dostupna od strane iz različitih organizacija i takodje mobilizacija institucija pravde za gonjenje ovih zločina stvorili su osećaj osnaženosti u mnogim preživelim. Sve ovo je ohrabrilu sve veći broj preživelih da svoja iskustva podele sa članovima porodice i potraže podršku od države i nevladinih organizacija.

S druge strane, uprkos ovim naporima i postignutom napretku, stigma i predrasude nisu totalno iskorenjene u kosovskom društvu, posebno u ruralnim sredinama, zbog toga veliki broj preživelih još uvek nije potražilo pomoć niti nikome nije otkrilo svoj događaj. Kao posledica toga, njihova nelečena trauma je ostala zaključana i njihovo blagostanje se pogoršalo tokom godina, kako u pogledu fizičkih tako i mentalnih zdravstvenih problema.

Neki od korisnika KCRPT dostižu podmakle godine i akumulirani efekti traume se u nekim slučajevima manifestuju kao demencija, što je pitanje koje će KCRPT razmatrati u rehabilitacionim službama.

Povrh svega što je gore rečeno, važno je da proces dokumentovanja uključuje nadzor u svim fazama procesa koji pruža podršku preživelim po potrebi, npr. medicinsku, psihosocijalnu i pravnu, kako bi preživele bile podržane i osnažene primenom „ne naškodi“ principu. Ono što proces dokumentovanja SNS čini jedinstvenim je to što zahteva odgovor na traumu izazvanu nasiljem. Stoga, projekat dokumentacije fokusiran na SNS idealno vode organizacije koje imaju holističku rehabilitaciju preživelih od SNS u srži svoje misije.

U kontekstu Kosova, svaka od preživelih kojima je potrebna dodatna psiho-socijalna podrška koja uključuje i psihološku, socijalnu, zdravstvenu i pravnu podršku ima pristup holističkoj nezi preko organizacija koje učestvuju u svakom trenutku.

Pored toga, podržava se i psiho-socijalno i pravno osoblje koje je uključeno u proces dokumentacije. Pošto proces dokumentovanja stalno izlaže osoblje projekta osetljivim pričama koje dele preživeli, oni su u opasnosti da dožive sagorevanje (engleski: burnout). Da bi se sprečilo sagorevanje, osoblje projekta je pod kliničkim nadzorom u svakom trenutku, što uključuje tehnike opuštanja kao što su vežbe disanja, meditacija, aroma terapija, muzička i umetnička terapija.

II DEO

**PROCES
DOKUMENTACIJE**

4. FAZE PROCESA DOKUMENTACIJE

4.1. Formulisanje istraživačkih pitanja

Nedostatak bilo kakve dokumentacije o zločinima seksualne prirode tokom rata na Kosovu naglašavao je potrebu da se arhiviraju dokazi prikupljeni tokom godina i da se podaci učine dostupnim javnosti. Od trenutka pisanja, prošle su 24. godine od sukoba. Projekat KCRPT nije bio zainteresovan samo za iskustva osoba koje su preživele seksualno nasilje tokom rata na Kosovu, već i za njihove živote i dugoročne posledice njihovih ratnih iskustava od tada. Pored toga, naš tim je nastojao da nauči kako se SNS može dokumentovati u posleratnom periodu na način koji dobro funkcioniše bez nanošenja štete. Stoga su naši napori u vezi sa dokumentacijom vođeni sledećim istraživačkim pitanjima:

-Kako možemo dokumentovati zločine seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu bez nanošenja dalje štete?

-Koje su bile vrste seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu: Ko su bile žrtve i kakva su njihova iskustva?

-Kako je iskustvo seksualnog nasilja dugoročno uticalo na preživele i kako im je danas?

-Kako možemo podržati žrtve seksualnog nasilja tokom procesa dokumentovanja i kako oni mogu imati koristi od toga?

-Kako dokumentacija SNS-a može da podrži političke, pravne i društvene promene, kao i da promeni stavove, percepcije i verovanja u kosovskom društvu u kratkom i dugoročnom periodu?

-Kako dokumentacija može podržati politike i institucije koje se bave tranzicionom pravdom?

Gore navedena istraživačka pitanja su vodila dizajn našeg istraživačkog upitnika, naše baze podataka, kao i sveukupnog plana i implementacije naših napora u vezi sa dokumentacijom. Savetuje se da budući projekti dokumentacije počnu sa formulisanjem istraživačkih pitanja koja proizilaze iz jedinstvenog istraživačkog konteksta kako bi se dizajnirao upitnik za intervjue, projektna baza podataka i u skladu s tim planirali svi aspekti napora u vezi sa dokumentacijom.

4.2. Dizajn, upravljanje i planiranje projekta

Pre uključivanja preživelih u proces dokumentovanja, ključno je da organizacije učesnice pripreme projektne aktivnosti kroz pažljivo planiranje i dizajn.

Sledi lista pripremnih projektnih aktivnosti koje doprinose razvoju organizacione politike i izgradnji kapaciteta među osobljem:

- *Istražite najbolje trenutne prakse za dokumentovanje zločina seksualne prirode i identifikujte načine na koje se oni mogu uključiti u dizajn i implementaciju projekta*
- *Razvijte unutrašnje politike zaštite podataka, propise i odgovarajuće obrasce koje će implementirati i primenjivati svi projektni partneri tokom procesa dokumentacije kako bi se osigurala poverljivost među učesnicima projekta. Na Kosovu, četiri organizacije učesnice su već imale politike zaštite podataka s obzirom na njihovu dugu istoriju pružanja psiho-socijalnih usluga žrtvama međuljudskog nasilja.*
- *Napraviti konkretne planove o tome kako će se podaci prikupljati, obrađivati, koristiti, čuvati i deliti.*
- *Obučiti projektno osoblje o procedurama zaštite podataka i neka osoblje koje učestvuje u projektu potpiše obrasce za zaštitu podataka, kao što su ugovori o neotkrivanju podataka.*
- *Završite procenu rizika i razvijte potrebne strategije u skladu sa okolnostima. Obučiti projektno osoblje koje će komunicirati sa preživelim u pristupu osetljivom na traumu. Osoblje koje obavlja intervjue i koje unose podatke u bazu podataka treba da bude obučeno o zaštiti podataka od stručnjaka iz ovih oblasti.*
- *Planirati i pripremiti usluge psiho-socijalne intervencije kako biste osigurali da je psiho-socijalna podrška dostupna u svakom trenutku tokom procesa dokumentovanja, kako bi se odgovorilo na potrebe koje se mogu pojaviti za preživele kao rezultat učešća u projektu dokumentovanja. Na svakoj lokaciji godišnje je dostupno oko tri terapeuta, a u sve četiri organizacije pružaju usluge za sve korisnice.*
- *U zavisnosti od broja jezika koji govore potencijalno preživeli učesnici, pripremite sav procesni materijal u skladu sa tim i zaposlite i obučite projektno osoblje koje govori tražene jezike. Imperativ je da preživeli budu angažovani na jezicima i terminima koje razumeju. Na Kosovu, organizacije učesnice mogu angažovati preživele na dva jezika [albanski i srpski]. Pored albanskog i srpskog, svi dokumenti koji se odnose na proces dokumentacije dostupni su i na engleskom jeziku kako bi se olakšala razmena informacija i podrška od trećih strana.*

4.3. Izrada upitnika za intervju

KCRPT je istražio različite međunarodne platforme kako bi identifikovao najbolje prakse dokumentiranja, s ciljem da pomogne u dizajniranju svog procesa dokumentacije. U to vreme 2019. godine, pokazalo se prilično izazovnim identifikovati međunarodne ili regionalne prakse. Posebno se činilo da nedostaje praktičnih primera za dokumentovanje ratnih zločina seksualne prirode i kako takva iskustva mogu dugoročno uticati na preživjele. Imajući u vidu ovaj nedostatak raspoloživih resursa, KCRPT je razvio sopstveni upitnik za vođenje intervjua sa preživjelima SNS za potrebe dokumentacije. Kako bismo osigurali informacije o razvoju upitnika, KCRPT se pozvao na *Bazu podataka protiv torture Međunarodnog saveta za rehabilitaciju žrtava torture (IRCT)*.⁴⁰ Data baza podataka od IRCT služi za dokumentovanje torture u širem kontekstu. KCRPT je prilagodio upitnik za potrebe dokumentovanja zločina seksualnog nasilja u ratu.

Upitnik KCRPT je prilično jedinstven s obzirom na specifičan istraživački kontekst rata na Kosovu. Zbog dugog vremena koje je prošlo od rata u kombinaciji sa našim interesovanjem za posledice po preživjele od tada, upitnik sadrži pitanja izvan stvarnih incidenata kako bismo saznali i o trenutnim okolnostima preživjelih koje mogu biti povezane sa zlostavljanjem koje su pretrpele u više od pre 20. godina. U tom cilju, upitnik sadrži pitanja o porodičnim, društvenim, profesionalnim, ekonomskim, medicinskim i krivično-pravnim situacijama preživjelih. U zavisnosti od konteksta istraživanja, ne može svaki dokumentacioni projekat to učiniti. Ali ako se projekat pokrene nakon značajnog vremena od kršenja, moglo bi biti u interesu praktičara da dokumentuju kako seksualno nasilje dugoročno utiče na preživjele.

Upitnik koji se koristi za dokumentovanje seksualnog nasilja tokom ratnog vremena na Kosovu sastoji se od uvoda i devet [9] delova, sa ukupno 91. pitanja i mišljenja. Vrste postavljenih pitanja se razlikuju. Demografska pitanja se koriste za prikupljanje informacija o poreklu preživelog, kao što je „Etnička pripadnost“. U upitniku dominiraju zatvorena pitanja koja zahtevaju od projektnog osoblja da proveri jedan ili više odgovora. Neka pitanja su otvorena i dozvoljavaju kratak odgovor, kao što je „Navedite položaj počinioca“ ili duži narativni [opisni] odgovor, kao što je „Kako se događaj desio?“ Neka pitanja nude odgovore sa višestrukim izborom, kao na primer, da se navede „Svrha silovanja“.

U nastavku sumiramo svaki deo upitnika projekta:

- **U prvom delu** upitnika prikupljaju se demografski podaci o žrtvama seksualnog nasilja, kao što su starost, pol, mesto stanovanja, bračno stanje, etnička pripadnost, veroispovest itd.
- **U drugom delu** prikupljaju se informacije o incidentu/ seksualnom nasilju koje je žrtva doživela, kao što su datum, region, mesto stanovanja, da li je incident uključivao pojedinca ili grupu, da

⁴⁰ Da biste dobili pristup ovom upitniku, obratite se osoblju MSRŽT-a.

li je bio ponovljen ili jednokratni događaj. Prikuplja informacije o potencijalnim svedocima, starosti i statusu žrtve u vreme incidenta, navodnoj svrsi nasilnog čina, ispričanom opisu incidenta itd.

- **U trećem delu** se traže informacije o metodama i oblicima silovanja, kao što su vrsta seksualnog nasilja, broj počinitelaca, identitet, etnička pripadnost i status počinioca, ako je poznat.
- **U četvrtom delu** prikupljaju se podaci o zdravstvenim posledicama koje je preživela doživela, uključujući podatke o tome da li je preživela zatrudnela kao posledica silovanja, kao i podatke o trudnoći/ detetu, ako je primenjivo.
- **U petom delu** su pitanja o pružanju medicinskih i psiho-socijalnih usluga preživelim u neposrednom posleratnom periodu, kao i u trenutnoj situaciji.
- **U šestom delu** su pitanja o trenutnim društvenim uslovima života preživele.
- **U sedmom delu** se ispituje pristup žrtve pravdi, odnosno da li je preživela tražila pravdu, pravne faze kroz koje je krivični predmet prošao, učešće žrtve u postupku, podatke ako je proces završen, itd.
- **U osmom delu** se postavlja pitanje da li je preživela podnela zahtev za priznavanje statusa „žrtve seksualnog nasilja“ kod *Komisije Vlade Kosova za priznavanje i verifikaciju statusa preživelih seksualnog nasilja tokom rata*. Posebno se prikupljaju podaci o tome da li je predmetu priznat status „žrtve seksualnog nasilja“, da li je prijava odbijena ili je još u toku, dužina trajanja postupka, kao i prava i beneficije koje su ostvarene kao rezultat toga.
- **U devetom delu** se govori o razumevanju kako je preživela saznala za projekat dokumentovanja, šta ih je motivisalo da podele svoje iskustvo i da li su, kako i kome preživele seksualnog nasilja do sada ispričale svoja iskustva. Ovaj deo uključuje pitanja poput „Šta vas je motivisalo da podelite svoje iskustvo?“ ili „Ko zna za incident?“.

4.4. Pilot i testiranje upitnika za intervju, unos i obrada podataka

Tokom 2019. godine, pre početka dokumentacije, KCRPT je pripremio, testirao upitnik i bazu podataka za dokumentovanje zločina seksualnog nasilja.

Upitnik je prvo testiran sa slučajnim ljudima koji nisu bili žrtve. Od njih je zatraženo da zamisle priču o seksualnom nasilju koje im se moglo desiti tokom rata i intervjuisano je od strane osoblja projekta koje je popunilo upitnik. Tokom ove faze testiranja, postalo je očigledno da je potrebno promeniti neka pitanja kako bi se bolje razumela iskustva pojedinaca. Druga faza testiranja sa poboljšanim instrumentom završena je sa manjom grupom ljudi i nije identifikovala nikakve dalje poteškoće ili nedoslednosti.

NAUČENE LEKCIJE

Kada je sprovedeno pilot testiranje, upitnik u početku nije mogao da uzme u obzir starost preživelih u vreme incidenta. Kao rezultat toga, u odeljak B upitnika je dodato još jedno pitanje koje se pitalo „Koliko ste imali godina kada se incident dogodio?“ da bi se izbegla bilo kakva zabuna u vezi sa stvarnim godinama i godinama u vreme incidenta.

Preporuka: Pilot testiranje upitnika/instrumenata za istraživanje je ključni korak u bilo kom procesu dokumentovanja kako bi se identifikovali i otklonili problemi koji bi mogli nastati tokom intervjuisanja ili obrade podataka intervjua.

Nakon što je upitnik uspešno testiran i unapređen, procesno osoblje je nastavilo sa testiranjem baze podataka unosom nekih od upitnika iz drugog ciklusa testiranja. Unošenje podataka iz upitnika u bazu podataka pokazalo se jednostavnim, omogućavajući osoblju u procesu da nastavi proces dokumentacije tako što će kontaktirati preživjele

NAUČENE LEKCIJE

Imajte na umu da je [9] deo dodat kasnijoj, drugoj verziji upitnika u maju 2022. godine. Ovaj novi deo je kreiran u svrhu boljeg razumevanja da li, i kako preživeli (nisu) govorili o svojim mukama sa drugima kako bi pokazali kako je teško dokumentovati ovu vrstu nasilja u principu i u praksi. Odgovori na ova pitanja bi potencijalno mogli pomoći da se informišu u daljem napredovanju strategija širenja i dizajnu projekta. Pošto smo bili zabrinuti da bismo mogli negativno uticati na preživjele koji su već završili intervjua koristeći prvu verziju našeg upitnika, nismo nastojali da popunimo ove informacije vraćajući se ispitanicima koji su već učestvovali u projektu pre nego što smo napravili ovu promenu u naš istraživački instrument. Stoga se deo [9] ispituje samo kod preživelih koji se pridružuju projektu dokumentacije nakon što smo uradili ove ispravke na naš upitnik.

NAUČENE LEKCIJE

Naše iskustvo sa ažuriranjem upitnika nekoliko godina nakon početka procesa dokumentovanja pokazuje koliko je važno pažljivo razvijati istraživačka pitanja i odgovarajući upitnik od početka procesa dokumentovanja. Promene ili dopune kasnije mogu biti skupe, jednostavno nemoguće ili dovesti do nepotpunog prikupljanja podataka za deo istraživanja. Kao što je gore prikazano, KCRPT ima sistematske podatke o dodatnim informacijama u vezi sa seksualnim nasiljem tokom rata od maja 2022.

4.5. Proces i obrazac informisanog pristanka

Obrasci informisanog pristanka čine sastavni deo procesa dokumentovanja usredsređenog na preživeli. To podrazumeva da se potencijalnom učesniku govori o svrhama procesa dokumentovanja, on potvrđuje svoje razumevanje svrhe i procesa prikupljanja i obrade informacija o iskustvima koje će podeliti, i na osnovu tog razumevanja potvrđuje svoj pristanak za učešće u studiji.

Pre sprovođenja intervjua u svrhu dokumentovanja seksualnog nasilja tokom vremena rata na Kosovu, ispitivač će najpre predstaviti svrhu intervjua, kao i proceduru kako će prikupljene informacije biti prikupljene, obrađene, korišćene i podeljene. Ako potvrde da razumeju i slažu se, ispitanik zatim prelazi na potpisivanje obrasca informisanog pristanka, dajući KCRPT dozvolu da obrađuje njihove podatke u svrhu dokumentovanja seksualnog nasilja u vezi sa sukobom tokom rata na Kosovu. Potpis ispitanika mora biti dat u pisanoj formi. U slučajevima kada ispitanik nije sposoban da potpiše, može se potpisati koristeći otisak prstiju.

Ispitanik potpisivanjem obrasca pristanka izjavljuje da je obavešten o:

- *Svom pravu da imaju pristup svojim podacima i da u svakom trenutku mogu da traže izmene, ispravke, brisanja i potpuno uništenje;*
- *Svom pravu da u svakom trenutku zatraže prestanak obrade njihovih podataka iz bilo kog posebnog razloga;*
- *Svom pravu da se suprotstave obradi svojih ličnih podataka;*
- *Svom pravu da se suprotstave prenošenju svojih podataka drugom kontroloru ili obrađivaču.*

KCRPT prikuplja originalne potpisane obrasce za pristanak, partnerske organizacije čuvaju kopiju. Preživeli imaju pravo na kopiju ako odluče da je ponesu sa sobom. Međutim, oni nisu obavezni da ponesu kopiju sa sobom u slučaju da su zabrinuti da drugi saznaju da su oni preživeli seksualno nasilje za vreme rata.

Obrazac o pristanku koji se koristi u kontekstu dokumentovanja iskustava seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu kreiran je u skladu sa kosovskim Zakonom br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka. Kopije obrasca informisanog pristanka koji se koristi u projektu dokumentacije su priložene u Dodatku B na albanskom, engleskom i srpskom jeziku.

4.6. Potrebno iskustvo osoblja i iskustvo obuke

Prikupljanje, dokumentovanje, obradu i objavljivanje podataka o slučajevima seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu izvršio je profesionalni psiho-socijalni i pravni tim KCRPT -a i njegove partnerske organizacije [Centar za promociju prava žena, Medica Kosova i Medica Gjakova], u skladu sa kosovskim *Zakonom o zaštiti ličnih podataka*. Osoblje ima višegodišnje iskustvo u pružanju psiho-socijalnih, medicinskih i pravnih usluga preživelim/ korisnicima ovih organizacija. Oni su obučeni za dokumentovanje ratnih zločina.

Dokumentacija SNS-a je prilično složena i osetljiva. Zahteva intesekcijski pristup⁴¹ i treba da se pridržava unutrašnjih pravila i politika organizacije. Pored toga, zahtevalo je od organizacija učesnica da steknu nove resurse i stručnost u pogledu dizajna instrumenta, prateće tehnologije i onlajn platforme. KCRPT je angažovao spoljnog stručnjaka za razvoj baze podataka i onlajn platforme okrenute javnosti.⁴²

4.7. Strategije za identifikaciju i šire učešće preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu u procesu dokumentovanja

KCRPT je usvojio višedimenzionalni pristup da identifikuje i podstakne seksualno nasilje tokom rata. Strategije uključuju:

1. Partnerstvo sa organizacijama

- Saradnja sa CPPŽ, Medica Kosova i Medica Gjakova u prikupljanju podataka i uključivanju jedne od organizacija u jedan informativni video o procesu dokumentacije. Posedovanje partnerskih organizacija koje su sertifikovane od strane Vlade Kosova i koje su smeštene u različitim regionima zemlje, koristilo je proces dokumentacije pružajući pristup većem broju preživelih.

2. Direktan kontakt sa postojećim korisnicima:

- Prvi kontakt sa korisnicima koji već primaju psihosocijalne usluge od KCRPT-a i partnerskih organizacija.

3. Medijska kampanja:

- Dve video poruke emitovane na televiziji i društvenim mrežama tokom kampanje „16 dana aktivizma“.
- Video snimci uključuju preživeli i aktiviste, proizvedeni na albanskom i srpskom jeziku, što je dovelo do povećanog učešća preživelih na Kosovu i u inostranstvu.

4. Radio programi:

- Emitovano širom Kosova kako bi se podigla svest preživelih o procesu dokumentovanja.

⁴¹ Znacenje intesekcijskog pristupa mozete naci ovde: <https://www.ohrc.on.ca/en/intersectional-approach-discrimination-addressing-multiple-grounds-human-rights-claims/introduction-intersectional-approach>, zadnji put pristupljeno 8.maj 2023.

⁴² Dokumentovanje zločina seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

5. Sastanci malih grupa:

- Održava se sa preživelimima koje su identifikovali i pozvali terapeuti, razgovarajući o njihovim potrebama i izazovima za poboljšanje strategija kontakta.

6. Konferencije i okrugli stolovi:

- Lokalne konferencije koje uključuju vlasti, medije i civilno društvo radi širenja znanja o procesu prijave i naporima u vezi sa dokumentacijom.
- Međunarodna konferencija 2022. uključivala je stručnjake iz različitih regiona pogođenih sukobima, naglašavajući važnost dokumentacije
- Okrugli stolovi sa predstavnicima postkonfliktnih regiona i novinarima radi rešavanja hitnih potreba za dokumentacijom.

7. Javno zagovaranje preživelih:

- Uključite preživеле koji su izašli u javnost u panele i kampanje podizanja svesti kako bi se zalagali za priznanje, pristup pravdi i borbu protiv stigme.

8. Umrežavanje i preporuke:

- Saradnja sa institucijama i vaninstitucionalnim mehanizmima za upućivanje preživelih u relevantne organizacije.
- Rad sa drugim udruženjima, uključujući grupe žrtava rata i Mrežu ženskih organizacija Roma, Aškalija i Egipćana Kosova.

9. Regionalna saradnja:

- Angažovane organizacije u Albaniji, Bosni i Hercegovini i Srbiji da zabeleže iskustva preživelih koji su napustili Kosovo posle rata

4.8. Uticaj strategija identifikacije

Strategije identifikacije, posebno video kampanje, bile su veoma efikasne u dosezanju do preživelih. Od aprila 2021. do kraja 2023. godine, dokumentovano je 1.300 slučajeva, što je značajan porast u odnosu na 345 slučajeva dokumentovanih između 2020. i marta 2021. Iako su neki problemi vezani za poverljivost sprečili saradnju sa nekim institucijama, KCRPT nastavlja da istražuje načine za sprovođenje strategija identifikacije uz obezbeđivanje poverljivosti. Sve u svemu, KCRPT ostaje posvećen dobrodošlici preživelimima koji nisu deo programa psihosocijalnog tretmana, sa ciljem da dokumentuje što je moguće više slučajeva kako bi se podržala pravda i izlečenje za preživеле.

5. PRIKUPLJANJE PODATAKA

Ovo poglavlje sumira preporuke iz drugog izdanja Međunarodni protokol za dokumentovanje i istragu seksualnog nasilja tokom konflikta (2017), prakse intervjuisanja zasnovane na informisanom pristupu traume, koju opisuje Freedom Lab kao i Protokol za identifikaciju, Istraga i tretman slučajeva seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. IN u ovom poglavlju je naglašena potreba za strukturiranim i pažljivim pristupom dok prikuplja podatke od preživjelih seksualnog nasilja na tom području sukoba.

Korišćenje tehnika intervjuisanja koje se zasnivaju na pristup zasnovan na traumi, anketari mogu stvoriti okruženje za bezbedni za ispitanike, štiteći njihovo blagostanje.

5.1. Proces intervjuja

STVARI KOJE JE POTREBNO URADITI

- Zadržite punu pažnju na ispitivaču, pokazujući aktivno slušanje kroz kontakt očima, klimanje glavom i verbalne afirmacije.
- Dozvolite preživlom da podeli svoju priču bez prekida.
- Ostanite smireni i izbegavajte uticaj ličnih emocija; dozvolite preživlom da kontroliše tempo i dubinu svoje priče.
- Ponudite udobnost, podršku i sigurnost tokom intervjuja.
- Koristite jasna, jednostavna i otvorena pitanja i po potrebi razjasnite sve nepoznate termine.
- Priznajte izazovne aspekte njihove priče i objasnite važnost određenih detalja, ako je potrebno.
- Budite oprezni na neverbalne znakove da biste znali kada da promenite pitanja ili temu.
- Poštujte verovanja, mišljenja, misli i emocije preživele; izbegavajte da im kažete da prestanu da plaču ili da se smire.

STVARI KOJE NE TREBA RADITI

- Ne prekidajte i ne postavljajte preživjelima ista pitanja iznova.
- Ne tražite od preživelog da ispriča svoje iskustvo mnogim ljudima.
- Nemojte pokazivati ljutnju ili vršiti pritisak na preživelu tokom intervjua.
- Ne gledajte u preživelog na način da se oseća neprijatno.
- Ne izražavajte nevericu, gađenje, neodobravanje, frustraciju ili šok.
- Nemojte pretpostavljati da već razumete šta preživeli želi da saopšti.
- Nemojte žuriti sa procesom intervjua ili njegovim završetkom.

Pre intervjua

- **Minimiziranje traumatskog ponovnog doživljavanja:** Da bi se minimiziralo traumatizirajuće ponovno iskustvo, osoblje mora prvo psiho-educirati preživjele o važnosti dokumentacije. Ako preživeli počnu da doživljavaju ponovnu traumatizaciju, osoblje treba da koristi tehnike opuštanja kao što je meditacija. Osoblje uvek treba da bude empatično prema preživelim, čineći im proces intervjua što je moguće lakšim. Ako se preživela osoba ne oseća spremnom da govori o svom iskustvu određenog dana, intervju ne bi trebalo da se nastavlja i trebalo bi da sačeka dok se ne oseti spremnijim da razgovara o svom iskustvu.

- **Pružanje podsticajnog okruženja:** Intervjui treba da počnu dobijanjem informisanog pristanka, osiguravajući da žrtva u potpunosti razume svrhu intervjua i svoja prava. Intervju se odvija kroz strukturirani upitnik, koji obično traje oko 45 minuta. Većina intervjua se vodi u prostorijama organizacija koje učestvuju, ali ako preživela želi, oni se mogu obaviti u njihovoj kući ili na drugoj lokaciji pogodan. Nakon intervjua, popunjeni upitnici se dostavljaju KKRMT-u radi unošenja u bazu podataka i obrade podataka.

- **Pružanje emocionalne podrške:** Osigurajte da preživeli imaju vašu podršku i razumevanje. Dajte im do znanja da nisu sami i da su njihova osećanja važna.

- **Rešavanje fizičkih potreba:** Ako je potrebno, obezbedite pristup medicinskoj nezi ili pomoći. Uverite se da imaju pristup osnovnim potrepštinama kao što su voda, toalet papir ili kupatilo.

- **Razgovarajte o planu bezbednosti:** procenite bezbednost preživjele i razgovarajte o svim neposrednim bezbednosnim problemima koje mogu im

Tokom intervjua

Vođenje intervjua

Jednom kada se preživela/i oseća udobno da ispriča svoje iskustvo, anketari započinju proces intervjua kako bi dokumentovali događaj.

STVARI KOJE JE POTREBNO URADITI

- Izgradnja odnosa: Stvorite bezbedno okruženje sa podrškom od samog početka. Predstavite se, objasnite svoju ulogu i osigurajte poverljivost.
- Komunikacija sa poštovanjem: Koristite jezik i ton uvažavanja. Dozvolite preživlom da bude u centru razgovora i podelite svoje iskustvo sopstvenim tempom.
- Aktivno slušanje: Pokažite aktivno slušanje kroz neverbalne znakove kao što je održavanje kontakta očima, klimanje glavom i davanje verbalnih afirmacija [“Razumem”, “Nastavi”].
- Osnaživanje: Osnažite preživelog tako što ćete mu dati kontrolu nad procesom intervjua. Poštujte njihove odluke o tome šta žele da podele i koliko žele da podele.
- Osetljiva pitanja: pažljivo formulišite pitanja koristeći jasan i koncizan jezik jednostavan. Koristite otvorena pitanja da biste preživeli omogućili da razradi svoje iskustvo.
- Potvrđivanje i podrška: Priznajte emocije preživelog i potvrdite njihova osećanja. Obezbedite emocionalnu podršku i uveravanje tokom intervjua.

STVARI KOJE NE TREBA RADITI

- Traumatično ponovno iskustvo: Izbegavajte pritisak na preživelog da otkrije detalje koje im je neprijatno da dele. Poštujte njihove emocionalne granice.
- Osuđivanje ili neverica: Zadržite neutralan i neosuđujući stav. Izbegavajte izraze ili komentare koji mogu da ukazuju na nepoverenje, gađenje ili neodobravanje.
- Sugestivna pitanja: Izbegavajte sugestivna pitanja koja mogu uticati na narativ preživele. Neka opiše svoje iskustvo svojim rečima.
- Višestruki narativi: Minimizirajte potrebu preživelih da nepotrebno ponavljaju svoju priču različitim ljudima osim ako je to apsolutno neophodno u pravne svrhe ili svrhe podrške.
- Prekidanje ili požuriti: Dozvoli preživlom da govori bez prekida. Izbegavajte podsticanje tokom procesa intervjua, jer se to može shvatiti kao odbacivanje ili neosetljivo.
- Emocije pod kontrolom: držite svoje emocije pod kontrolom. Ostanite smireni i fokusirani kako biste preživeloj pružili postojano i podržavajuće prisustvo.
- Nametljivo ili maltretirajuće ponašanje: Poštujte fizički i emocionalni prostor preživele. Izbegavajte nametljiva ponašanja kao što je buljenje ili zadiranje u lični prostor.

Posle intervjua

- **Obezbeđivanje okruženja podrške:** Uverite se da je preživela/i u bezbednom okruženju sa podrškom odmah nakon intervjua. Obezbedite privatni prostor gde se mogu okupiti.
- **Pružanje emocionalne podrške:** Uverite se da preživeli imaju vašu podršku i razumevanje. Dajte im do znanja da nisu sami i da su njihova osećanja važna.
- **Rešavanje fizičkih potreba:** Ako je potrebno, obezbedite pristup medicinskoj nezi ili pomoći. Uverite se da imaju pristup osnovnim potrebštinama kao što su voda, toalet papir ili kupatilo.
- **Diskusija o planu bezbednosti:** Procenite bezbednost žrtve i razgovarajte o svim trenutnim bezbednosnim zabrinutostima koje mogu imati. Navedite informacije o dostupnim resursima.
- **Poštovanje privatnosti i poverljivosti:** Redefinišite poverljivost intervjua i svih narednih radnji. Postarajte se da sve informacije koje se razmenjuju ostanu poverljive osim ako to ne zahteva od strane zakona ili da biste osigurali bezbednost preživelih.

Naknadna nega

- **Upućivanje na usluge podrške:** Obezbedite informacije i preporuke za usluge podrške kao što su savetovanje, usluge zastupanja, pravna pomoć i medicinska nega. Uverite se da preživeli razumeju svoje mogućnosti i prava.
- **Kontakt za praćenje:** Ako je potrebno i uz pristanak preživele, obratite se da proverite njihovo dobro i ponudite dodatnu podršku ili resurse ako je potrebno.
- **Dokumentacija i izveštavanje:** Osigurajte da se sa svakom dokumentacijom koja je potrebna za intervju pravilno postupa u skladu sa pravnim protokolima i protokolima organizacije.
- **Oснаživanje i izbor:** Poštujte izbor žrtve tokom celog procesa. Pustite ih da odluče o narednim koracima i podržite ih u ostvarivanju svoje agencije.
- **Pristup osetljiv na traumu:** Obezbedite informacije o strategijama suočavanja, tehnikama samopomoći i resursima zajednice koji mogu biti od pomoći žrtvi u upravljanju emocijama i procesu lečenja.
- **Obrazovanje o pravima i mogućnostima:** Osigurajte da žrtva razume svoja prava i dostupne usluge podrške.

Važna razmatranja (u svim fazama)

- **Rodna i kulturna osetljivost:** Budite osetljivi na kulturnu, etničku, versku pozadinu, uverenja i rodna pitanja preživelih. Pružaju podršku koja poštuje njihov pol i kulturnu praksu i preferencije. Na primjer, žene koje su preživjele mogu se osjećati ugodnije sa anketarkama, dok muškarci koji su preživjeli mogu imati različite nivoe udobnosti i potrebe za podrškom.
- **Pristup osetljiv na traumu:** Koristite pristupe osetljive na traumu tokom celog procesa. Imajte strpljenja, saosećanja i razumevanja za odgovore i potrebe preživelih.
- **Anketari treba da budu obučeni da prepoznaju znake traume i pruže podršku.** Ovaj pristup uključuje osiguravanje da se preživeli oseća da kontroliše proces i da se njegova autonomija poštuje u svakom trenutku.

Pružajući sveobuhvatne korake nakon nege, možete efikasno podržati žrtve seksualnog nasilja na njihovom putu ka izlečenju i oporavku.

Uključujući ove sveobuhvatne smernice, proces dokumentovanja se može voditi na način koji poštuje i daje prioritet dobrobiti preživelih, obezbeđujući etičko i efikasno dokumentovanje seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu.

5.2. Unos i obrada podataka, kao i njihovo upravljanje i čuvanje

Unos podataka je proces unosa informacija u platformu kao što je računar ili drugi elektronski uređaj. Registracija se može izvršiti ručno ili automatski pomoću mašine ili računara. Većina opcija unosa podataka je dugotrajna po prirodi, ali se unos podataka smatra osnovnim i neophodnim zadatkom za većinu organizacija.⁴³ Upravljanje podacima je proces dobijanja, čuvanja, organizovanja i održavanja podataka koje kreira i prikuplja organizacija.⁴⁴

Baza podataka procesa dokumentovanja seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, ima za cilj da uskladišti sve informacije prikupljene u okviru procesa dokumentovanja na bezbedan način i zatim obradi ove podatke za objavljivanje.

Baza podataka za dokumentovanje seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu ispunjava sledeće kriterijume:

- *Baza podataka je organizovana prema dizajnu upitnika. Na primer, u slučaju Kosova, baza podataka je organizovana u devet delova koji uključuju sva pitanja i potpitanja.*
- *Svaki deo upitnika je šifrovan u slučajevima kada se pitanja smatraju osetljivim, ili ako se mogu objaviti na onlajn platformi.*

⁴³ Sta je unos podataka? Dostupno na: <https://www.techopedia.com/definition/1177/data-entry>, zadnji put pristupljeno 8. maj 2023.

⁴⁴ What is data management and why is it important? Dostupno na: <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data-management>, zadnji put pristupljeno 8. maj 2023.

- *Unos podataka je ručni zadatak koji obavlja ovlašćeno osoblje. Opcije u bazi su: registrovati novi slučaj, ažurirati informacije o postojećem slučaju ili potpuno izbrisati slučaj.*
- *Baza podataka omogućava osoblju da se uključi u dvostruko provereni unos podataka kako bi se smanjile greške u unosu podataka. To znači da jedan član osoblja ima zadatak da evidentira podatke iz upitnika, dok drugi ima zadatak da proveri tačnost podataka evidentiranih upitnikom.*
- *Sve promene informacija u bazi podataka, uključujući dodavanja, ažuriranja i brisanja, evidentiraju se u sistemu. Nisu svi delovi baze podataka šifrovani. Samo pitanja koja potencijalno mogu da otkriju identitet preživele, kao što je „Kada se događaj desio?“ ili ‘Gde se događaj odigrao?’, su šifrovani. Važno je napomenuti koji delovi baze podataka su šifrovani i kako su šifrovani. Pitanja koja nisu šifrovana su opšta pitanja koja ne mogu otkriti nečiji identitet preživelih kao što su: “Da li se događaj desio u selu ili u gradu?”. Razlog za šifrovanje samo određenih delova baze podataka je balansiranje potrebe za bezbednošću podataka i potrebe za lakim pristupom informacijama.*

NAUČENA LEKCIJA

Postoje slučajevi u kojima su preživele doživele seksualno nasilje više puta, u različito vreme i na različitim mestima i sa različitim počiniocima. Preživeli se intervjuišu za sve događaje, međutim, glavni izazov ostaje evidentiranje ovih podataka u bazi podataka, pošto trenutna baza podataka ima mogućnost samo da unese podatke koji opisuju jedan incident, a ne više incidenata koji su se desili istoj preživeloj. Pošto je dokumentacija ovih slučajeva ključna, KCRPT je dodao novo pitanje kao opciju u bazu podataka kako bi identifikovao koliko je preživjelih doživjelo višestruko seksualno nasilje na različitim mjestima i u različitim vremenima sa različitim karakteristikama.

PREPORUKE:

KCRPT planira da kreira bazu podataka koja takođe može dokumentovati više slučajeva.

5.3. Protokol bezbednosti podataka

Registracija i obrada podataka moraju biti u potpunosti zaštićeni kako bi se očuvala poverljivost preživelih. Ovo se postiže:

1. Osigurati da svo osoblje odgovorno za upravljanje podacima ima zakonsku obavezu da sa svim informacijama koje su preživjele pružile postupa poverljivo.
2. Anonimizacija identiteta preživelih korišćenjem jedinstvenih identifikacionih kodova.
3. Obuka osoblja za registraciju podataka na osnovu *Opšte uredbe o zaštiti podataka [GDPR]* Evropske unije kao i lokalnog zakonodavstva o zaštiti podataka..
 - *“Opšta uredba o zaštiti podataka [OUZP] je najstrože pravilo o privatnosti i bezbednosti na svetu. Iako ga je izradila i usvojila Evropska unija [EU], on nameće obaveze organizacijama svuda sve dok ciljaju ili prikupljaju podatke koji se odnose na građane u EU.” Ova uredba je stupila na snagu 25.05.2018⁴⁵.*
4. Pristup poverljivim podacima koji je dozvoljen za dva ovlašćena člana osoblja KCRPT koji su direktno uključeni u proces dokumentacije. Baza podataka je instalirana samo na uređaju kojim upravlja samo ovlašćeno osoblje.
5. Pristup bazi podataka koji zahteva identifikaciju osoblja preko operativnog sistema koristeći individualne akreditive.
6. Upitnici i obrasci saglasnosti koji su zaključani u fizičkom sefu i obezbeđeni sa tri vrste ključeva. Instalacija baze podataka se vrši samo na elektronskom uređaju koji nije povezan na Internet.
7. Elektronski uređaj se koristi isključivo u svrhu čuvanja baze podataka projekta.
8. Nijedan spoljni uređaj kao što su USB ili CD/DVD ili drugi koji prenose podatke nikada ne mogu biti umetnuti u uređaj koji sadrži bazu podataka.
9. Uređaj se čuva na bezbednoj lokaciji i fizički je zaštićen od opasnosti, kao što su oštećenje, krađa ili zloupotreba.
10. Baza podataka sadrži individualno obezbeđene naloge za evidentiranje promena i implementaciju protokola obezbeđenja kvaliteta. Baza podataka dokumentacije seksualnog nasilja na Kosovu ima dva naloga, glavni nalog i drugi nalog:
 - *Glavni nalog je za unos podataka. Samo dva člana osoblja imaju pristup procesu unosa podataka. Nalog za unos podataka je obezbeđen sa tri [3] različite lozinke.*

⁴⁵ Sta je GDPR? <http://gdpr.eu/what-is-gdpr/>, zadnji put pristupljeno februar 2023

- *Drugi nalog je za čitanje, analizu, zaštitu, verifikaciju i, ako je potrebno, brisanje podataka. Takođe, ovaj nalog je obezbeđen sa tri (3) različite lozinke.*
11. Svi podaci klasifikovani kao osetljivi su šifrovani i jedini način da se dešifruju podaci je sa drugog naloga.
 12. Lozinke za šifrovanje se čuvaju na bezbednom mestu. Gubitak lozinki za šifrovanje treba izbegavati u svakom trenutku.
 13. Kao važna mera predostrožnosti protiv gubitka podataka, rezervnu kopiju baze podataka treba čuvati na zasebnoj i bezbednoj lokaciji pod istim bezbednosnim protokolima kao i originalna kopija. Zaključan je od dokumenata i drugih elektronskih uređaja koji se odnose na dokumentaciju. Osoblje koje ima pristup rezervnoj kopiji je isto osoblje ovlašćeno za pristup originalnoj bazi podataka. Rezervne kopije se rade najmanje dva puta godišnje, po potrebi i češće.
 14. Kada se proces dokumentacije smatra završenim, upitnici će biti uništeni ili poslani u Državni arhiv Kosova. KCRPT planira da uništi upitnike nakon pet godina korišćenja u skladu sa državnim zakonom Kosova

NAUČENA LEKCIJA

Politika deljenja podataka koju sprovodi KCRPT predviđa distribuciju opštih podataka u vidu izveštaja, konferencija, infografika, na zvaničnom sajtu KKRMT-a za treća lica [istraživače, studente, univerzitete, institucije i istraživačke institute]. Postoje koristi od deljenja podataka sa drugima koji rade na polju seksualnog nasilja i preživelim u nastojanju da se unapredi globalno razumevanje i odgovor na seksualno nasilje u sukobu.

5.4. Analiza podataka i izveštavanje

Kada se podaci unesu u bazu podataka, softver može da generiše izveštaje. Ovo uključuje deskriptivnu statistiku u realnom vremenu [broj i distribuciju učestalosti] za svako zatvoreno pitanje u upitniku, kao i liste dokumentovanih incidenata, rezime slučajeva i ad-hoc upite. Statistički rezime i ne uključuju reči iz otvorenih pitanja, kao što su narativi ili objašnjenja u pitanjima sa više odgovora.

Zbirni podaci se mogu sumirati i vizualizovati putem tabela ili grafikona, koristeći procenete ili frekvencije brojanja, da bi se proizvele unakrsne tabele, trakasti grafikoni, tortni grafikoni, dijagrami rasejanja ili linijski grafikoni.

Primer u nastavku prikazuje trakasti grafikon regiona za koje su do danas dokumentovani incidenti seksualnog nasilja:

Slika 1. Ovaj trakasti dijagram prikazuje regione Kosova u kojima su dokumentovani incidenti seksualnog nasilja u sukobu.

Pored opštih rezimea događaja i vizuelizacije podataka, budući projekti mogu da istraže i mogućnost korišćenja nekih fragmenata i citata iz narativa anonimnih preživelih, u cilju podizanja svesti o seksualnom nasilju tokom rata na Kosovu. Na primer: narativi preživelih mogu se sastaviti u zbirku priča kategorizacijom na osnovu varijabli od interesa, kao što su slučajevi nasilja bandi, seksualnog nasilja nad decom/maloletnicima, seksualnog nasilja usmerenog na muškarce i dečake, itd. Pored toga, fragmenti i citati preživelih pomoći će nam da kontekstualizujemo znanje prikupljeno tokom procesa dokumentacije, bilo da istaknemo ekstremne, retke ili uobičajene priče.

Da bi se sačuvala anonimnost i poverljivost preživelih i ne bi nanela šteta, proces se pridržava više strategija izveštavanja. Prvo, pojedinačne varijable se dele samo na zbirni način. Na primer, proces sumira koliko je ukupno slučajeva dokumentovano za određenu lokaciju ili region. Drugo, projekat nikada ne deli liste incidenata, sažetke slučajeva ili rezultate ad-hoc upita sa javnošću jer bi objavljivanje ovih informacija rizikovalo otkrivanje identiteta preživelih. Treće, dve ili više varijabli se nikada ne unose u unakrsnu tabelu zato što bi to moglo slučajno da identifikuje preživele. Na

primer, prebrojavanje distribucije preživelih u odnosu na njihovo mesto stanovanja u kombinaciji sa polom, godinama ili etničkom pripadnošću moglo bi slučajno identifikovati prezivele u maloj zajednici kao što je Kosovo.

Kada je u pitanju predstavljanje sažetaka slučajeva koji su dokumentovani u bazi podataka, važno je imati na umu šta ti podaci predstavljaju. Nažalost, većina procesa dokumentacije o seksualnom nasilju van konflikta, uopšteno, a posebno o seksualnom nasilju vezanom za sukob, verovatno neće prikupiti reprezentativan uzorak svih slučajeva koji su se desili. Ovo je zbog značajne stope nepoznatih slučajeva s obzirom na nespremnost i/ili nemogućnost preživelih da se jave i podele svoja iskustva.⁴⁶

Nespremnost da se izveštava o seksualnom nasilju često je vođena traumom pojedinaca, nedostatkom poverenja, strahom od negativnih posledica ili odmazde, kao i iskustvom srama i stigme u odnosu na njihov neposredni društveni kontekst.⁴⁷

Nemogućnost prijavljivanja seksualnog nasilja može proizaći iz različitih uzroka: žrtve preziveli seksualnog nasilja povezanog sa sukobom mogu da ne prežive sukob ili će umreti prije nego što proces dokumentacije počne, mogu biti fizički ili psihički nesposobne da svedoče, na primer zbog prouzrokovanog gubitka pamćenja kao rezultat traume, ili da ne saznaju za priliku da učestvuju jer su migrirali u drugu zemlju, ili domet procesa jednostavno još nije stigao do njih.⁴⁸

Pored toga, nespremnost i/ili nemogućnost da se prijavi iskustvo seksualnog nasilja može varirati u zavisnosti od vrste i težine navedenog nasilja, što dodatno iskrivljuje našu sposobnost da saznamo o iskustvima seksualnog nasilja naknadno na reprezentativan način.

Pored toga, gubitak pamćenja uzrokovan traumom zajedno sa gubitkom pamćenja uzrokovan starošću utiče na sposobnost preživelih da se sete svakog detalja događaja. Procesi dokumentovanja moraju biti veoma pažljivi u svojoj komunikaciji i naglasiti da znanje koje dele odražava samo one slučajeve koji su dokumentovani kao deo procesa.⁴⁹

U nastavku su navedeni neki primeri istraživačkih pitanja i zaključaka [(primenjivo i neprimenjivo) u kontekstu dokumentacije].

⁴⁶ Roth et al. „Korišćenje kvantitativnih podataka za procenu seksualnog nasilja povezanog sa sukobom u Kolumbiji: Izazovi i mogućnosti.“ Izveštaj Benetech programa za ljudska prava i Corporacion Punto de Vista, 22. mart 2011. godine, str. 25-27. Dostupno na https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/02/SV-report_2011-04-26.pdf, zadnji put pristupljeno March 1, 2023.

⁴⁷ Ibid, kao i Krüger, J. and Nordås, R. [2020]. Latentni varijabilni pristup merenju ratnog seksualnog nasilja, *Journal of Peace Research* 57(6), p. 729

⁴⁸ Ibid

⁴⁹ Za više informacija o “Kako uokviriti vase istraživanje”, vidite stranicu 74-76 u “DATNAV: How to navigate digital data for human rights research” by Amnesty International, Benetech and The Engine Room [2016]. Dostupno na: https://benetech.org/wp-content/uploads/2017/08/en-datnav-report_high-quality_web_1-31-2017.pdf, zadnji put pristupljeno 1. mart 2023.

Primenljiva istraživačka pitanja i zaključci u kontekstu procesa dokumentacije SNS:

- *Koliko je ljudi seksualno zlostavljano tokom rata na Kosovu?* - Na ovo pitanje se ne može odgovoriti jednostavno zato što proces dokumentovanja neće moći da identifikuje i prebroji svaki incident nasilja s obzirom na značajan procenat slučajeva koji ostaju neprijavljeni.
- *U kojim regionima je seksualno nasilje bilo izraženije tokom rata na Kosovu?* - Odgovor na ovo pitanje zahteva da se svaki slučaj seksualnog nasilja identifikuje uporedo. Osim toga, moguće je da su žrtve seksualnog nasilja iz određenih oblasti manje ili više spremne i/ili u mogućnosti da izveštavaju o svojim iskustvima.
- *Na primer, Više od 90% žrtava silovanja tokom rata na Kosovu bile su žene.* Ova izjava zahteva da svi podaci o žrtvama seksualnog nasilja budu tačni, što je nemoguće postići. Pored toga, manje je verovatno da će preživeli muškarci podeliti iskustvo seksualnog nasilja zbog pojačane percepcije stigme i srama, zbog čega se čini da je bilo manje slučajeva seksualnog nasilja u koje su uključeni muški pojedinci.
- *U manje od trećine slučajeva silovanja, preživjele su iskusile i druge vrste seksualnog nasilja, kao što su seksualno ropstvo, sakaćenje genitalija, prisilna sterilizacija, prisilna golotinja itd.* - Opet, takva izjava zahteva da se svi događaji dokažu. Takođe je moguće da je manje verovatno da će preživjele osobe koje su doživele više vrsta seksualnog nasilja kasnije podeliti svoja iskustva zbog nespremnosti (strah, stigma, stid) ili nesposobnosti (nisu preživjele, sklonile se u drugu zemlju, ostale u zarobljeništvu).

Primenljiva istraživačka pitanja i zaključci u kontekstu procesa dokumentovanja dokumentacije SNS:

- *Koliko je bilo slučajeva seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu i bili smo u stanju da ih dokumentujemo?*
- *Koje su nacionalnosti preživeli koji su spremni i sposobni da daju intervju o seksualnom nasilju tokom rata na Kosovu?*
- *Za koje regione i vremenske periode smo i da li smo bili u poziciji da dokumentujemo slučajeve seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu?*
- *Više od 90% intervjuisanih preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu bile su žene.*
- *Među slučajevima seksualnog nasilja tokom rata koje smo uspeli da dokumentujemo, manje od 1/3 preživelih je doživelo druge vrste seksualnog nasilja kao što su: seksualno ropstvo, sakaćenje genitalija, prinudna sterilizacija, golotinja i prinuda..*

5.5. Obrazac za objavljivanje podataka

Ispod su neki grafikoni koji pokazuju distribuciju glavnih atributa 1080 ispitanika.

Tabela 1: Region gde se incident dogodio. Raspodela učestalosti pokazuje da je većina preživelih [31%] bila u regionu Prištine kada se incident dogodio.

Regioni Kosova	Broj preživelih [%]
Priština	406 [31.23%]
Mitrovica	246 [18.90%]
Peć	191 [14.70%]
Đakovica	322 [24.80%]
Prizren	93 [7.15%]
Uroševac	19 [1.46%]
Gnjilane	17 [1.30%]
Drugi	6 [0.46%]

Tabela 2: Mesto stanovanja preživelih u vreme kada se incident dogodio. Distribucija učestalosti pokazuje da je većina preživelih [65%] živila u ruralnim mestima kada se incident dogodio.

Mesto stanovanja	Broj preživelih [%]
Ruralno [sela]	851 [65%]
Urbano [gradovi]	449 [35%]

Tabela 3: Pol preživelih. Distribucija učestalosti pokazuje da su većina preživelih [93%] bile žene koje su doživele seksualno nasilje tokom rata.

Pol	Broj preživelih [%]
Žene	1212 [93%]
Muškarci	88 [7%]

Tabela 4: Zaposleni status preživelih u vreme njihovog intervjuja za projekat dokumentacije. Distribucija učestalosti pokazuje da je većina preživelih [75.31%] bila nezaposlena u vreme davanja iskaza na projektu dokumentacije.

Status zaposlenja (u vreme intervjuja)	Broj preživelih
Nezaposleni	979 [75.31%]
Zaposleni	214 [16.47%]
Samozaposleni	85 [6.54%]
Nepotpuni	8 [0.62%]
Penzionisani	10 [0.76%]
Drugi	4 [0.30%]
Studenti	0 [0%]

Tabela 5: Starost preživelih kada se incident dogodio. Distribucija učestalosti pokazuje da je većina preživelih [46.92%] imala 18-28 godina kada se incident dogodio.

Starost	Broj preživelih
0-9	17 [1.31%]
10-17	199 [15.31%]
18-28	610 [46.92%]
29-39	392 [30.15%]
40-50	80 [6.15%]
51-65	2 [0.15%]
Mbi 65	0 [0%]

Tabela 6: Etnička pripadnost preživelih. Raspodela učestalosti pokazuje da je etnička pripadnost većine preživelih (95.77%) bila albanska.

Etnička pripadnost	Broj učesnika
Albanci	1245 [95.77%]
Romi	33 [2.54%]
Aškalije	13 [1%]
Bošnjaci	6 [0.46%]
Egipćani	2 [0.15%]
Srbi	1 [0.08%]
Turci	0 [0%]
Goranci	0 [0%]
Drugi	0 [0%]

Tabela 7: Državljanstvo preživelih. Raspodela učestalosti pokazuje da je 98.85% preživelih imalo kosovsko državljanstvo, što ukazuje da je većina preživelih koji su intervistirani su sa Kosova.

Državljanstvo preživelih	Broj učesnika [%]
Kosovo	1285 [98.85%]
Albania	13 [1%]
Other	2 [0.15%]

5.6. Načini deljenja podataka sa javnošću

Poslednji korak u procesu dokumentovanja zločina seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu od strane KCRPT je objavljivanje saznanja o procesu dokumentovanja..KCRPT promovise podatke izvučene iz procesa dokumentacije putem svoje zvanične veb stranice⁵⁰, pisanih izveštaja, konferencija, kampanja na društvenim mrežama, gostujućih predavanja na univerzitetu, seminara itd.

KCRPT i njegove partnerske organizacije podržavaju nekoliko ciljeva kada dele sa javnošću podatke iz svojih napora u procesu dokumentacije:

- Da obezbedi istorijsku arhivu iskustava seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu,
- Da pruži informacije o naporima u tranzicionoj pravdi na državnom nivou,
- Da dokumentuje proživljena iskustva preživelih SNVS-a nakon rata na Kosovu,
- Da služi kao izvor za praktičare koji rade sa žrtvama SNVS-a, za istraživače ljudskih prava i za edukatore koji predaju modernu istoriju u kosovskom formalnom obrazovnom sistemu.

Uvidi iz kosovskog SNS procesa dokumentacije se dele sa javnošću putem onlajn platforme,⁵¹ pisanih izveštaja i vaznih događaja. KCRPT je 2021. objavio prvi izveštaj o projektu pod nazivom „Pravo na istinu – Žrtve bez imena“. ⁵² KCRPT i njegove partnerske organizacije su 2022. godine organizovale međunarodnu konferenciju „Dokumentacija seksualnog nasilja u sukobu: standardi i prakse“ sa ekspertima sa Kosova, kao i drugih mesta pogođenih sukobom (Srbija, Bosna i Hercegovina, Kolumbija i Ukrajina) gde su se priključili međunarodni eksperti da ukažu na značaj dokumentacije i da podele regionalnu i međunarodnu praksu u vezi sa procesom dokumentacije.

Onlajn platforma („Dokumentacija ratnih zločina“)koristi se za deljenje rezultata procesa sa javnošću, u vidu izveštaja i povezanih dokumenata, kao i neosetljivih podataka o procesu i neosetljivog znanja o projektu sa javnošću. Trenutno, od ovog pisanja, onlajn platforma je u razvoju. Eventualno, platforma će omogućiti korisnicima da saznaju o događajima dokumentovanim u bazi podataka prateći originalnu strukturu upitnika.To znači da će postojati rezime i podataka za svaki deo upitnika, zbirom informacija o dokumentovanom seksualnom nasilju u sukobu na Kosovu prema različitim varijablama od interesa, uključujući vreme, mesto, region, kao i karakteristike incidenata i preživelih.

Online platforma je dostupna na tri glavna jezika koja su relevantna za naš proces dokumentacije, a to su albanski, srpski i engleski.

⁵⁰ Dostupno na: <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

⁵¹ Dokumentovanje zločina seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu. Dostupno na: <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>

⁵² Pravo na Istinu “Žrtve Bez Imena”. Dostupno na: <https://drive.google.com/file/d/1QjQ6hdam7oMulD0uVeYq-jaCC6vUHG9-/view>

BIBLIOGRAFIJA

- Amnesty International, Benetech, & The Engine Room. [2016]. *DATNAV: Kako Da navigirate digitalnim podacima za istraživanje ljudskih prava*. Preuzeto sa: https://benetech.org/wp-content/uploads/2017/08/en-datnav-report_high-quality_web_1-31-2017.pdf APA Dictionary of Psychology. [n.d.]. *Instrument*. In American Psychological
- Association [Ed.], *APA dictionary of psychology*. Retrieved February 2, 2023, from <https://dictionary.apa.org/instrument>
- American Psychological Association.[n.d]. *Trauma*. Retrieved November 18, 2022, from <https://www.apa.org/topics/trauma>
- American Psychological Association [n.d]. *Posttraumatic Stress Disorder*. Retrieved May 7, 2023, from <https://www.apa.org/ptsd-guideline/patients-and-families>
- American Academy of Experts in Traumatic Stress. [n.d.]. *Post-traumatic stress disorder in rape survivors*. Retrieved May 7, 2023, from <https://www.aaets.org/traumatic-stress-library/post-traumatic-stress-disorder-in-rape-survivors>
- Assembly of the Republic of Kosovo.[2011]. *Law on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, members of the Kosovo Liberation Army, Civilian Victims of War and their Families*. Pub.L.No. 04/L-054. Retrieved November 24, 2023, from <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2793>.
- Assembly of the Republic of Kosovo.[2014]. *Law No.04/L-172 on Amending and Supplementing the Law No.04/L-054 on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, Members of Kosovo Liberation Army, Sexual Violence Victims of the War, Civilian Victims and their Families*. Gzk.rks-Gov.net. Retrieved November 11, 2023, from <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>
- Bami, Xh. [2022]. *Kosovo Finds Serb Ex-Policeman Guilty of Wartime Rape After Retrial*. *Balkan Insight*. Retrieved December, 2022, from <https://balkaninsight.com/2022/11/11/kosovo-finds-serb-ex-policeman-guilty-of-wartime-rape-after-retrial/>
- Bonis Charancle, J. M., & Lucchi, E. [2018]. *Incorporating the Principle of “Do No Harm”: How to Take Action Without Causing Harm: Reflections on a Review of Humanity & Inclusion’s Practices*. ALNAP; Humanity & Inclusion. Retrieved October 18, 2022, from <https://www.alnap.org/help-library/incorporating-the-principle-of-%E2%80%9Cdo-no-harm%E2%80%9D-how-to-take-action-without-causing-harm>
- Center for Theory of Change. [2011]. *What is Theory of Change?/Theory of Change Community*. Theory of Change Community. Preuzeto Septembar 2022, sa <https://www.theoryofchange.org/what-is-theory-of-change/>

- Crowe, D. M. (2014). *War Crimes, Genocide, and Justice*. Palgrave Macmillan US. Preuzeto 23 septembar, 2022 from <https://doi.org/10.1057/9781137037015>
- European Parliament, & Council of the European Union.(2016). *What is GDPR, the EU's new data protection law?* GDPR.eu; European Union. Retrieved January 12, 2023, from <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/>
- FreedomLab. (2023). *Trauma-informed interviewing skills and techniques for monitors* [Online course]. Retrieved September 6, 2024, from <https://freedomlab.io/courses/trauma-informed-interviewing-skills-and-techniques-for-monitors/>
- González, E., & Varney, H. (Eds.). (2013). *Truth seeking: Elements of creating an effective truth commission*. Amnesty Commission of the Ministry of Justice of Brazil. Retrieved November, 2022, from <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>
- Government of Republic of Kosovo. (2024). *Strategjia për drejtësi tranzicionale e Republikës së Kosovës 2024-2034*. Preuzeto 5. septembra, 2024 sa: <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/06/STRATEGJIA-PER-DREJTESI-TRANZICIONALE-E-REPUBLIKES-SE-KOSOVES-2024-2034.pdf>
- Human Rights Watch. (2001). *Under Orders: War Crimes in Kosovo*. Preuzeto May 10, 2023, from <https://archive.hrw.org/reports/2001/kosovo/>
- Haxhiaj, S. (2023). *Kosovo's War Rape Survivors Scheme Hindered by Enduring Stigmas*. Balkan Insight. Retrieved February 13, 2023, from <https://balkaninsight.com/2023/01/27/kosovos-war-rape-survivors-scheme-hindered-by-enduring-stigmas/>
- Hjort, L., Rushiti, F., Wang, S. J., Fransquet, P., P Krasniqi, S., I Çarkaxhiu, S., ... & Ryan, J. (2021). *Intergenerational effects of maternal post-traumatic stress disorder on offspring epigenetic patterns and cortisol levels*. *Epigenomics*, 13(12), 967-980. Preuzeto 20, decembar 2022, sa <https://www.futuremedicine.com/doi/full/10.2217/epi-2021-0015>
- Humanitarian Law Center.(2011). *Kosovo Memory Book 1998-2000*. Preuzeto 11 februara, 2023, sa <http://www.kosovomemorybook.org/>
- International Committee of the Red Cross. (2022). *Despite its prohibition in international law, sexual violence in conflict remains a brutal reality*. Retrieved January 29, 2023, from <https://www.icrc.org/en/document/five-things-know-about-sexual-violence-conflict-zones>
- International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. (n.d.). Tribunal | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. Retrieved May 16, 2023, sa <https://unictr.irmct.org/en/tribunal>

- Krüger, J. and Nordås, R. [2020]. A latent variable approach to measuring wartime sexual violence, *Journal of Peace Research* 57[6]: 728–739.
- Konushevci, A. [2022]. *Hajdari: Prokuroria po heton 64 raste të dhunimeve seksuale*. Radio Evropa E Lirë. Retrieved May 8, 2023, from <https://www.evropaelire.org/a/prokuroria-po-rastet-dhunimet-gjate-luftes/32125995.html>.
- Law Insider. [n.d.]. *Armed Conflict definition*. Retrieved January 27, 2023, from <https://www.lawinsider.com/dictionary/armed-conflict>
- Lohr, C. [2022]. *Remembering Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo: Nationalism, Feminisms, Counter-Memory, and Justice*. The World Mind. Retrieved January 4, 2023, from <https://www.theworldmind.org/home/2018/5/4/remembering-conflict-related-sexual-violence-in-kosovo-nationalism-feminisms-counter-memory-and-justice>
- LAWNO.08/L-177 ON THE INSTITUTE OF CRIMES COMMITTED DURING THE WAR IN KOSOVO.[n.d.]. Retrieved 5 September, 2024 from <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=79157>
- McLeod, S. [2018]. *Questionnaire: Definition, examples, design and types*. Simply Psychology. Retrieved January, 23, 2023, from <https://www.simplypsychology.org/questionnaires.html>
- Murad Code. [n.d.]. *Murad Code*. Retrieved October 12, 2022, from <https://www.muradcode.com/#origins>
- Minwalla, Sh., & Foster, E.J. [2020]. *Survivors are more than their trauma and it is important to portray them and their stories more broadly*. Survivor-Centered Approach. Journalism Initiative on Gender-Based Violence. Retrieved February 2023, from <https://gbvjournalism.org/book/survivor-centered-approach>
- Nordås, R., & Cohen, D. K. [2021]. Conflict-related sexual violence. *Annual Review of Political Science*, 24, 193-211. Retrieved January, 31, 2023, from doi.org/10.1146/annurev-polisci-041719-102620
- Ontario Human Rights Commission. [n.d.]. *An introduction to the intersectional approach*. Retrieved May 8, 2023 from <https://www.ohrc.on.ca/en/intersectional-approach-discrimination-addressing-multiple-grounds-human-rights-claims/introduction-intersectional-approach>
- Oracle [n.d.]. *What Is a Database?* Retrieved June 12, 2022, from <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link1>
- Oracle [n.d.]. *What is a database management system?* Retrieved from November 22, 2022, from <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link6>
- Plesch, V. [2021]. *Her Hands in His: One Family Contends with Kosovo's Legacy of Sexualized Violence*. Women's Media Center. Retrieved May 8, 2023, from <https://womensmediacenter.com/women-under-siege/her-hands-in-his-one-family-contends-with-kosovo-legacy-of-sexualized>

- Rouse, M. [2022]. *What is Data Entry?* Techopedia. . Retrieved October 11, 2022, from <https://www.techopedia.com/definition/1177/data-entry>
- Roth, F., Guberek, T. and Hoover Green, A. [2011]. *Using Quantitative Data to Assess Conflict-Related Sexual Violence in Colombia: Challenges and Opportunities*, A report by the Benetech Human Rights Program and Corporación Punto de Vista. Retrieved March 1, 2023, from https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/02/SV-report_2011-04-26.pdf
- Savic, M. [2022]. *What You Need to Know About Rising Serbia-Kosovo Tensions*. The Washington Post. Retrieved December 2022, from https://www.washingtonpost.com/business/what-you-need-to-know-about-rising-serbia-kosovo-tensions/2022/12/27/3b7e02a8-861c-11ed-b5ac-411280b122ef_story.html
- Security Council Resolution. [1993]. *Statute of the International Tribunal for Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [International Tribunal for the Former Yugoslavia]*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-tribunal-prosecution-persons-responsible>
- Stedman, C. [2019]. *What is data management and why is it important?* Search Data Management. Retrieved October 11, 2022, from <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data-management>
- Sisson, J. [2010]. *A Holistic Approach to Dealing with the Past. A Conceptual Framework for Dealing with the Past*. Retrieved May 8, 2023, from <https://www.kairoscanada.org/wp-content/uploads/2015/06/UN-Joinet-Orentlicher-Principles.pdf>
- The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims. [2019]. *Protocol on Identification, Investigation and Treatment of Sexual Violence Cases During the War in Kosovo*. Retrieved February 20, 2023, from <https://drive.google.com/file/d/1Y7KC3PA9DC1wUiRka72x1Fww5lhpaCoa/view>
- The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims. [2021]. *Documentation of crimes of sexual violence during the war in Kosovo*. Retrieved September 23, 2022 from <https://krct.org/dokumentimi/dokumentimi2/>
- The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims. [2021]. *Right to Truth "Unnamed Victims."* Retrieved January 13, 2023 from <https://drive.google.com/file/d/1QjQ6hdam7oMulDOuVeYq-jaCC6vUHG9-/view>
- The Kosova Rehabilitation Center for Torture Victims. [2022]. *Post Conference report Documentation of conflict related sexual violence Standards and Practices*. Retrieved March 13, 2023, from <https://drive.google.com/file/d/1wPoyEdZAg-HbbW3IbKzbShxv3NyrXma/view>

United Nations Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict. [2017]. International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict [2nd ed.]. Retrieved April 23, 2022, from https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf

United Kingdom: Foreign and Commonwealth Office. [2017]. *International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict*, p, 13. Second Edition: March 2017. Retrieved October 22, 2022, from https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf

United Nations: Secretary General. [2019]. *Conflict-related sexual violence: report of the Secretary-General*. Retrieved January 31, 2023, from <https://digitallibrary.un.org/record/3799661?ln=en#record-files-collapse-header>

United Nations Development Group. [n.d.]. *Theory of Change*. Retrieved May 8, 2023, from <https://unsdg.un.org/sites/default/files/UNDG-UNDAF-Companion-Pieces-7-Theory-of-Change.pdf>

United Nations. [2014]. *Sexual Violence: a Tool of War*. United Nations. Retrieved September 10, 2023 from <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>

United Nations. [2021]. *8880th Meeting [Report No.S/PV.8880]*. Security Council Report. Retrieved February 11, 2023, from https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv.8880_E.pdf

Wood, E. J. [2018]. *Rape as a practice of war: Toward a typology of political violence*. *Politics & Society*, 46(4), 513-537. Retrieved September 12, 2022, from doi.org/10.1177/0032329218773710

Women, United Nations. [1998]. *Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response*. Retrieved October 21, 2022, from <https://www.un.org/womenwatch/daw/public/w2apr98.htm#:~:text=The%20conflict%20in%20the%20Former%20Yugoslavia,-It%20was%20not&text=Security%20Council%20resolution%20798%20of,%2C%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina%22.>

DODATAK A

Definicije i terminologija korišćena u priručniku

A “case” of sexual violence during the Kosovo war - means a person who experienced an incident of sexual violence during the Kosovo war. The documentation process ensures that their story is documented.

Armed conflict - means a state of war or a conflict which involves armed operations which by their nature or extent are likely to affect the application of treaties between States parties to the armed conflict or between a State party to the armed conflict and a third State, regardless of a formal declaration of war or other declaration by any or all of the parties to the armed conflict.⁵³

Database - A database is an organized collection of structured information, or data, typically stored electronically in a computer system. A database is usually controlled by a database management system [DBMS]⁵⁴. Together, the data and the DBMS, along with the applications that are associated with them, are referred to as a database system, often shortened to just a database.⁵⁵

Documentation process - In the context of this manual, the documentation process describes the collection, documentation, processing and publication of information on crimes of sexual violence during the Kosovo Liberation War.

Interviewee - is a survivor or victim of sexual violence who was interviewed for the purpose of obtaining data to document sexual violence experiences during the war in Kosovo. For the purposes of this manual, the terms “victim,” “survivor,” and “interviewee” are used interchangeably.

Instrument - any tool, device, or other means by which researchers assess or gather data about study participants. Examples include tests, interviews, questionnaires, surveys, rating scales, and reaction-time apparatus.⁵⁶

Kosovo Liberation War 1998-1999 [KLW] - is the armed conflict of the whole Kosovo population led by the Kosovo Liberation Army [KLA] with the purpose of liberating Kosovo and bringing the freedom and independence to the population of Kosovo, with a protection and liberation character,

⁵³ Armed conflict Definition. Retrieved from: <https://www.lawinsider.com/dictionary/armed-conflict>, last accessed May 8, 2023.

⁵⁴ What is a database management system [DBMS]? Retrieved from: <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link6>, last accessed November 20, 2022.

⁵⁵ What Is a Database? Available at: <https://www.oracle.com/database/what-is-database/#link1>.

⁵⁶ Definition of Instrument. Retrieved from: <https://dictionary.apa.org/instrument>, last accessed November 20, 2022.

exclusively against armed and police forces as well as occupying administration of Serbia settled in Kosovo.

Questionnaire - is a research instrument consisting of a series of questions for the purpose of gathering information from respondents. Questionnaires can be thought of as a kind of written interview. They can be carried out face to face, by telephone, computer or post.⁵⁷

Rape - is when the perpetrator invades the body of a person, resulting in penetration, however slight, of any part of the body of the victim or of the perpetrator with a sexual organ or of the anal, oral or genital opening of the victim with any object or any other part of the body. The invasion is committed by force, or by threat of force or coercion, such as that caused by fear of violence, duress, detention, psychological oppression or abuse of power, against such person or another person, or by taking advantage of a coercive environment, or the invasion is committed against a person incapable of giving genuine consent.

Sexual violence - is any act of a sexual nature committed without consent, or any act that aims at the sexual function of a person, and that includes any sexual contact, forced nudity, or other acts committed with a sexual motive⁵⁸.

Sexual Violence Survivor - a person who experienced sexual violence during the war in Kosovo and did not die or disappear in relation to the war. Today, the term "survivor" is used by psychosocial service providers in Kosovo for victims of sexual violence during the Kosovo war.

Sexual Violence Victim of the War - according to the law in force⁵⁹, is considered any person who survived sexual abuse and rape within the period from 27.02.1998 to 20.06.1999.

Subject - is every survivor that was interviewed for the purpose of documentation.

Theory of change - A theory of change is a method that explains how a given intervention, or set of interventions, is expected to lead to specific development change, drawing on a causal analysis based on available evidence.⁶⁰

⁵⁷ Definition of Questionnaire. Retrieved from: <https://www.simplypsychology.org/questionnaires.html>, last accessed November 20, 2022.

⁵⁸ Protocol on Identification, Investigation and Treatment of Sexual Violence Cases During the War in Kosovo, KRCT 2019. Received from: <https://drive.google.com/file/d/1Y7KC3PA9DC1wUjRka72x1Fww5lhpaCoa/view>, last accessed on 20 February, 2023.

⁵⁹ Article 4, paragraph 6 of the Law No. 04/L-172 on Amending and Supplementing the Law No.04-054 on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, Members of Kosovo Liberation Army, Sexual Violence Victims of the War, Civilian Victims and their Families. Received from: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=9436>, last accessed on 20 February, 2023.

⁶⁰ Theory of Change. Available at: <https://unsdg.un.org/sites/default/files/UNDG-UNDAF-Companion-Pieces-7-Theory-of-Change.pdf>, last accessed on May 8, 2023.

DODATAK B

Pristanak Obrazac za obradu ličnih podataka

Prema članu 5, [stav 1, podstav 1.1], Zakona br. 06/L-082 za zaštitu Lične podatke, nakon obaveštenja sa svojim pravima, **ja**, dole potpisani, dajem saglasnost u pisanoj formi za obradu mojih ličnih podataka iz Kosovskog centra za rehabilitaciju preživelih torture [KCRPT], Ul: „Hamez Jashari“ 16b/2, Priština 10000, za pravnu svrha dokumentovanja zločina seksualnog nasilja tokom sukoba na Kosovu.

Obrazac saglasnosti za obradu ličnih podacima obuhvataju: **ime i prezime, lični broj, grad, matični broj i naraciju događaj**. Ime i prezime i lični broj neće biti obrađeni elektronski; dok će ostali podaci oko događaja biti obrađeni kroz elektronska baza podataka, koja će u vidu statistike biti objavljena preko javna platforma, koja u svakom trenutku štiti moje lične podatke.

Objavljivanje podataka iz dostavljenih naracija će biti obavljena samo kada se obezbedi potpuna anonimnost podataka.

Takođe izjavljujem da sam u potpunosti informisan o svom pravu na:

- Imati pristup mojim ličnim podacima i tražiti izmene, ispravljanje, brisanje ili potpuno uništenje;
 - Da tražim da se obustavi obrada mojih ličnih podataka zbog konkretna situacija;
 - Podnesite prigovor na obradu ličnih podaci;
 - Da se protivim prenosu mojih ličnih podataka drugome kontroler ili procesor.
- Obrazac saglasnosti ostaje u KRCT i ne može se preneti na drugi kontroler ili procesor.

Ime i prezime: _____

Grad: _____

Lični broj: _____

Identifikacioni kod: _____

Datum: _____

Potpis: _____

Napomena: Obrada ličnih podataka sa ovim saglasnost, vrši se u skladu sa Zakonom br. 06/L-082 za zaštitu ličnih podataka.

DODATAK C

IZJAVA O POVERLJIVOSTI

Objekat

Ova izjava je upućena celom osoblju KCRPT-a, kao i privremenom osoblju, i drugim stranama koje imaju pristup informacijama koje poseduje KCRPT.

Svrha

Ovu izjavu moraju potpisati svi zaposleni u KCRPT-u i druge strane koje imaju pristup ličnim podacima. On utvrđuje zahteve i odgovornosti onih koji imaju pristup informacijama i ličnim podacima i osigurava da sve zainteresovane strane razumeju svoje obaveze poverljivosti.

Delokrug

Delokrug ove izjave proteže se na sve lične podatke i poverljive podatke koji su poznati tokom rada u KCRPT-u i od klijenata KCRPT-a. Odgovarajuće odredbe se primenjuju i nakon prestanka radnog odnosa sa KCRPT-om i ugovornih odnosa sa drugim licima.

Izjava o poverljivosti

1. Ovom izjavom se obavezujem da neću koristiti i prenositi lične podatke i poverljive informacije neovlašćenim licima. Razumem da ova obaveza važi za vreme trajanja radnog odnosa i ugovornog odnosa sa KCRPT-om kao i po njegovom završetku.
2. Razumem da je obrada ličnih podataka u vezi sa pojedincima regulisana Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti. Neću koristiti niti distribuirati bilo koje lične podatke koje vidim tokom svog rada u bilo koju svrhu koja je u suprotnosti sa svrhama ovog rada.
3. Razumem da sam dužan da čuvam poverljivost ličnih podataka i da ih čuvam bezbedno, preduzimajući sve odgovarajuće organizacione i tehničke mere.
4. Preuzimam punu odgovornost da ukoliko se utvrdi da sam postupio u suprotnosti sa uputstvima o poverljivosti ličnih podataka ili u slučaju da ih ne čuvam bezbedno, treba da preuzmem hitne mere. Ovu akciju shvatam kao potrebu za održavanjem visokih profesionalnih standarda u KCRPT-u.

Datum: _____

Deklarant:

Ime | Prezime | Potpis

Katalogimi në botim – [CIP]
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

316-055.2[496.51][036]
355.01[496.51]

Manual mbi Metodologjinë e Dokumentimit : dokumentimi i Krimeve të Dhunës Seksuale gjatë luftës në Kosovë : [version i përditësuar] = Manual on the Methodology of Documentation : documentation of Sexual Violence during the Kosovo War : [updated version] = Metodološki priručnik za dokumentaciju : dokumentovanje zločina seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu : [ažurirana verzija] / [grupi punues] Feride Rushiti, Fatmire Haliti, Rrezarta Aliu ; [përgatitës] Jule Krüger. - Prishtinë : Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës, 2024. - 190 ; 24 cm.

Titulli dhe teksti paralel në gjuhën shqipe, angleze dhe serbe

Gratë -- Krimet ndaj tyre -- Manuale -- Kosovë

Lufta -- Dhuna -- Gratë -- Manuale -- Kosovë

1. Rushiti, Feride 2. Haliti, Fatmire 3. Aliu, Rrezarta 4. Krüger, Jule

ISBN 978-9951-774-16-1

Aleph [000107602]

Mbështetur / Supported / Podržana:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

SIGRID RAUSING TRUST

ISBN 978-9951-774-16-1

9 789951 774161